

**ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ.
բազմամշակույթ
և յուրօրինակ**

37

2-15

ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ.

ԲԱԶՄԱՍՇԱԿՈՒՅԹ ԵՎ ՅՈՒՐՕՐԻՆԱԿ

0564

ԵՐԵՎԱՆ
«ՆՇԱՆԱԿ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2012

Վ 153 Դազախաստան. քազմամշակույթ և յուրօրինակ.- Եր., «Նշանակ» հրատ., 2012.- 180 էջ + 12 էջ ներդիր

ՀՏԳ-908.323
ԳՄԿ-26.891+66.3

ISBN 978-9939-827-22-3

© «Եվրոպական ինտելեկտուալ» ՀԿ, 2012

Բովանդակություն

Ներածություն. Ընդհանուր տեղեկություններ	
Դազախաստանի մասին	9
Պիտլա 1. Դազախաստանի մշակութային ժառանգությունը	
«Մշակութային ժառանգություն» պետական ծրագիրը	13
Դազախաստանի տեսարժան վայրերը	26
Դազախաստանի երաժշտական ժառանգությունը	34
Պիտլա 2. Դազախաստանի ավանդույթներն ու սովորույթները	
Դազախական ավանդույթներ՝ երեխայի ծննդից.....	51
Դազախական հարսանիք	59
Դազախական տոներ	67
Դազախների ազգային կացարանը	71
Չին Դազախաստանի ազգային ավանդույթում	75
Դազախական ազգային սովորույթներ	77
Դազախական ազգային խաղեր	81
Դազախ ժողովրդի ծեսերը	90
Դազախական հերիաքներ	91
Պիտլա 3. Դազախների կենցաղը	
Դազախական խոհանոց	96
Դազախական գորգեր, զարդանախշեր, զարդեր	110
Դազախական անուններ	111
Դազախական հերիաքներ և առակներ	117
Դազախական ասացվածքներ և համելույկներ	124
Պիտլա 4. «Քազմամշակութային Դազախաստան»	
Քազմամշակութային Դազախաստան	136
Դազախաստանի ժողովրդի ասանբլեա	138
Կրոնը Դազախաստանում	143
Հայ-դազախական կապեր	151
Ակրել մեկ քազմազգ ըմտամիջով	154
Հրապարակումներ հայկական լրատվամիջոցներում	160
Ամփոփում. «Դազախաստանի յոթ հրաշայիքները»	176

Ղազախստան. բազմամշակույթ և յուրօրինակ

«Ղազախստան, բազմամշակույթ և յուրօրինակ» գիրքն արդեն երրորդ հրատարակությունն է, որը լույս է տեսնում Հայաստանում «Եվրոպական ինտեգրացիա» ՀԿ-ի, «Արմեդիա» ՏՎԳ-ի և ՀՀ-ում Ղազախստանի դեսպանության համագործակցությամբ: «Հեռու և մոտ Ղազախստան» և «Ղազախստան. ավելի մոտ Հայաստանին» գրքերն էլ հիմնական շեշտը դրվել էր Ղազախստանի պատմության, նրա հասարակական-քաղաքական համակարգի, Հայաստան-Ղազախստան պետական վտխարաբերությունների վրա:

Այս ժողովածուն՝ «Ղազախստան, բազմամշակույթ և յուրօրինակ», իր մեջ ներառում է տեղեկություններ Ղազախստանի մշակույթի, ասերի ու ավանդույթների, սովորույթների, կենցաղի, նրա մշակութային ժառանգության, ինչպես նաև հանդուրժողականության ու միջէրթինական համաձայնության այսօրվա ավանդույթների մասին, որոնցով իրավամբ հպարտանում է ժամանակակից Ղազախստանը:

Չեռնարկում կարելի է ամենատարբեր նյութեր գտնել ղազախստանցիների կենսակարգի մասին, այն մասին, թե ինչով կարող է հայտարտանալ և ինչ կարող է ներկայացնել աշխարհին այս գարծանաչի երկիրը: Տեղ են գտել նաև քացառիկ նյութեր հայ-ղազախական համագործակցության մասին և հարցազրույցներ, որոնք անցկացվել են «Արմեդիա» ՏՎԳ հեղինակային խմբի կողմից 2012 թվականին Աստանայում:

«Ղազախստան, բազմամշակույթ և յուրօրինակ» գիրքը նախատեսված է ընթերցողների լայն շրջանակի համար, գրքում յուրաքանչյուրը կարող է իր համար ինչ-որ հատուկ բան գտնել: Հայերեն և ռուսերեն լեզուներով գիրքը տարածվելու է ամլճնար:

Հաճելի ընթերցանություն:

Հայասանի Հանրապետությունում
Ղազախստանի Հանրապետության
արևակարգ և լիազոր դեսպան
Ալիմդու Բոզդիգիևովի

ՈՂՏՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ

Հարգելի ընթերցողներ,

Ղազախստանի Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման 20-ամյա հոբելյանի տարում Հայաստանում Ղազախստանի դեսպանությունը «Եվրոպական ինտեգրացիա» ոչ կառավարական կազմակերպության հետ համատեղ քողարկել է դազախ ժողովրդի մշակութային ժառանգությանը նվիրված գիրք:

Ինչպես հայտնի է, ցամկացած ժողովրդի մշակութային ժառանգությունը ներառում է նրա նկարիչների, ճարտարապետների, երաժիշտների, գրողների, գիտնականների ստեղծագործությունները, ինչպես նաև ժողովրդական արվեստի անհայտ վարպետների աշխատանքները և արժեքների ողջ միազունաբը, որոնք տալիս են մարդու գոյության իմաստը: Այն ներառում է ինչպես նյութական, այնպես էլ ոչ նյութական արժեքները, որոնք արտախայտում են ժողովրդի ստեղծագործությունը, նրա լեզուն, սովորույթները, հավատալիքները, այն ներառում է պատմական վայրերը և հուշարձանները, գրականությունը, արվեստի գործերը, արխիվներն ու գրադարանները:

Ղազախստանի նախագահ Ն.Ա.Նազարբաևի խոսքերով. «Մշակույթը ազգի, նրա հոգու, խելքի ու վեհանճնության արտացոլումն է: Քաղաքակրթված ժողովուրդը հպարտանում է իր պատմության ընթացքով, մշակույթի զարգացմամբ, հզոր մարդկանցով, որոնք համբավավոր են դարձրել երկիրը և հսկայական նկրդում ունեցել մտքի, արվեստի համաշխարհային նվաճումների ոսկե շրջում: Հենց մշակույթի ու ավանդույթների միջոցով է ազգը հայտնի դառնումն:

Ցանկանում են նշել, որ ղազախ ժողովուրդն ունի բազմադարյա պատմություն, համաշխարհային քաղաքակրթության զանճարանը մտած մշակութային արժեքների տեր է: Հուշարձանների

բվով ու բազմազանությամբ Ղազախստանը չի գիշում այնպիսի երկրների, ինչպիսիք են Հնդկաստանը, Չինաստանը, Միջերկրածովյան ու Մերձավոր Արևելքի պետությունները, և յուրատեսակ բանգարան է բաց երկնքի տակ:

Ղազախստանի պատմաաշխարհագրական դիրքը մոլորակի ամենաբայանրձակ՝ Եվրասիական մայրցամաքում պայմանավորել է նրա մասնակից լինելը շատ մշամակալից քաղաքակրթական գործընթացներին ու իրադարձություններին: Անհիշելի ժամանակներից՝ ընդարձակ դազախական հողը եղել է ողջ եվրասիական տարածության մշակութային օրրանը: Հին ժամանակներում Ղազախստանի տափաստաններով էր անցնում Արևելքն ու Արևմուտքը միացնող Մեծ Մետաքսի ճանապարհը: Քարավանային ճանապարհներից ներկայացված էին շատ մշակույթներ, սովորույթներ ու ավանդույթներ, կրոններ՝ բյուրոյայականությունը, իսլամը և քրիստոնեությունը: Սա էին, միջնադարյան, արևելյան ճարտարապետական արվեստի ու մշակույթի իսկական մարգարիտ է:

Համոզված եմ, որ գիրքն անկասկած հետաքրքիր կլինի Հայաստանի Հանրապետության ընթերցողների լայն շրջանակի համար:

Անկախության տարիներին մեր երկրների միջև ձևավորվել են բարեկամական հարաբերություններ, որոնք հիմնված են փոխըմբռնման ու վստահության, փոխադարձ հետաքրքրություն ներկայացնող շատ հրատապ հարցերի նկատմամբ դիրքորոշումների լրիվ համընկնման վրա:

Այսօրվա դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության հետ երկկողմ հարաբերությունները զարգանում են առաջընթաց ուղղությամբ, օրեցօր ձեռք են բերում ավելի մեծ նշանակություն և դառնում ավելի բովանդակալից:

Այս ներատեսչատում տվյալ գրքի հրատարակումը ներկայացվում է որպես դազախահայկական համագործակցության խորացմանը, մշակութափոխանիտար չափողականության հարթությունում առավելագույն մերձեցմանն ուղղված հեքթական քայլ:

Կարծում եմ, որ նշված աշխատությունն իր արժանի ավանդը կներդնի դազախ ժողովրդի մշակութային ժառանգության մասնայականացման գործում:

ԳԳ ՀԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի սեփական
ՀՀ ԳԱԱ քրդակից-անդամ
Պ.գ.դ., դոկտոր Ռուբեն Մաֆրասյան

Օգտակար գիրք. հեռավոր Ղազախստանը դառնում է ավելի մոտ

Համակրությունն ու երիտասարդությունն անցել են խորհրդային ժամանակներում: Դա մի ժամանակ էր, երբ այդ բազմազգ պետության կազմում գտնվող ժողովուրդները կապված էին միմյանց հետ հազարավոր քեղերով՝ ինչպես կենցաղային ու գիտական մակարդակով, այնպես էլ տնտեսությամբ ու մշակույթով: Ռուսերեն լեզվով քաղզմանությունների շնորհիվ պատկերացում ունեին այլ ժողովուրդների ազգային գրականության մասին, որոնք ճակատագրի քերտմով նույնպես գտնվում էին խորհրդային կայսրության կազմում:

Արդեն դարոցից ես գիտեի դազախական գրավոր գրականության հիմնադիր և լուսավորչ Աբայ Կունանբասի մասին, իսկ ուսանողական տարիներին, սովորելով ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի քուրսական բաժնում և հետաքրքրվելով 19 դարի վերջի - 20 դարի սկզբի Միջին Ասիայի քաղաքային ժողովուրդների պատմությամբ, կարողացի նրա կյանքի մասին վեպ-հեքթոսապատումը: Այս վեպը, որը հրատարակվել էր «Համաշխարհային գրականության գրադարանի» շրջանակներում, պատկանում է դազախ ակնավոր գրող Մուխտար Աուեզովի գրչին: Ինձ մոտ, ինչպես նաև իմ սերնդի շատ մարդկանց մոտ այն գզացումն էր, որ մենք՝ հայերս, չնայած մեզ բաժանող սակայական հեռավորությանը, դազախ ժողովրդի հետ լավ ու քաղի հարևաններ ենք:

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո այդ կապերը կտրվեցին, հարևանության այդ զգացումն աստիճանաբար մարեց: Ղազախստանն սկսեց ընկալվել որպես հեռավոր մի պետություն, որի մասին մեզ շատ քիչ է հայտնի, և որը պետք է նորից բացահայտել: Այդ հետաքրքրությունն ավելանում էր անկախ Ղազախստանի արագ զարգացման, այնուհեղ ազգային հարցի լուծման յուրատեսակ մոդելի հաջող կիրառման, նրա ակտիվ արտաքին

քաղաքականության և դիմաձիկ առաջնորդի մասին հաղորդումներով: Սակայն Ղազախստանի, նրա անցյալի ու ներկայի մասին մեր երկրի ընթերցողներին հասանելի գրականություն շատ քիչ կար:

«Եվրոպական ինտեգրացիա» հասարակական կազմակերպության և Հայաստանում Ղազախստանի դեսպանության համատեղ նախաձեռնությամբ գրված «Ղազախստան. բազմաշնչալիք և յուրօրինակ» գրքի հեղինակները բավականին լրացնում են այդ քաղ: Ծավալով ոչ այնքան մեծ գրքում նրանց հաջողվել է ընդհանուր պատկերացում տալ դազախ ժողովրդի հարուստ մշակութային ժառանգության, յուրահատուկ ավանդույթների, սովորույթների ու կենցաղի մասին: Հատուկ տեղ է հատկացված ժամանակակից Ղազախստանի բազմաշնչալիք ֆեմինների բազմակողմանի դիտարկմանը: Հայտնիությամբ զարգացող հայկական համայնքի կյանքի տարբեր ոլորտների դիտարկման օրինակով ցույց է տրված, թե իշխանություններն ինչպես մտածված քաղաքականություն են վարում ազգային փոքրամասնությունների նկատմամբ: Հեղինակներն ընդգծում են, որ այդ քաղաքականության հիմքը հանդիսացող Ղազախստանի ժողովրդի ասածբեխի ստեղծման ու գործունեության փորձն արժանի է բազմակողմանի ուսումնասիրման:

Երևում է, որ գրքի հեղինակները լավ գիտեն ժամանակակից Ղազախստանը, սիրում են դազախ աշխատասեր ժողովրդին: Գլխը կարդացվում է մեծ հետաքրքրությամբ: Այն կարդալուց հետո այն զգացումն է առաջանում, որ հեռավոր Ղազախստանը դարձել է ավելի մոտ, ավելի ճանաչելի: Այսինքն՝ հեղինակները կատարել են իրենց առջև դրված խնդիրը:

ՆԵՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ընդհանուր տեղեկություններ Ղազախստանի մասին

Ղազախստանը տեղակայված է Եվրասիական մայրցամաքի կենտրոնում: Այն բուլղո ցեղերի հայրենիքն է, Մեծ Մետաքսի ճանապարհի պատկանելի հատվածը (1400 կմ): Համրապետությունում հաշվվում է 27 հազար հնադարյան հուշարձան: Ղազախստանն իր մեծությամբ աշխարհում 9-րդ երկիրն է, որն իր տարածքով զբաղեցնում է երկրորդ տեղը ԱՊՀ պետությունների մեջ: Ջրաղեցնում է 2 724 900 քառ. կմ տարածք: Սահմանակցում է Չինաստանի (1460 կմ), Կորեզատանի (980 կմ), Թուրքմենստանի (380 կմ), Ուզբեկստանի (2300 կմ) և Ռուսաստանի (6467 կմ) հետ: Սահմանի ընդհանուր երկարությունը 12 187 կմ է:

Ղազախստանը հայտնի է իր երկրաբանության բազմազանությամբ՝ բարձր ժյունապատ լեռներից մինչև տափաստաններ, խիստ անտառներից մինչև կիսաանապատներ ու անապատներ, մարտանարու ջրով լճերից ու գետերից մինչև փոփոխից ջրվեժներ: Համրապետության տարածքը զտնվում է երկու ժամային գոտիներում՝ հյուսիսում Արևմտասիբիրական ցածրավայրից մինչև Կիզիլկում անապատը և Տյան-Շանի լեռնային համակարգը հարավում: Ղազախստանի տարածքի 26%-ը տափաստաններ են, 167 մլն հեկտար կազմում են անապատները (44%) և կիսաանապատները (14%), 21 մլն հեկտար՝ անտառները (5,5%):

Ղազախստանում 8500 մեծ ու փոքր գետեր կան, որոնցից ամենախոշորներն են Կասպից ծով բափվող Ուրալը, Արալյան ծով բափվող Սիրդարյան, իսկ Իրտիշը, Իշիմը, Տորոլը հատում են համրապետությունը և բափվում Հյուսիսային սառույցալ օվկիանոս: Ղազախստանում 48000 մեծ ու փոքր լճեր կան, որոնցից ամենամեծներն են Արալյան ծովը, Իսլախաշը, Չայասնը, Ալակոլը, Թենգիզը, Մելեքենգիզը: Կասպից ծովի կյուսիսային ափի մեծ մասը և արևելյան ափի կեսը՝ 2340կմ, Ղազախստանին են պատկանում:

Երկրի ամենացածրադիր կետը Կարագիլի իջվածքն է (-132մ), ամենաբարձր կետը՝ Խան Թեճգրի բարձունքը (7010մ): Կլիման խիստ ցամաքային է: Հունվարին միջին ջերմաստիճանը -19-ից -4 աստիճանի սահմաններում է, հուլիսին՝ +19-ից +26:

Երկրի տարածքում կան բույսերի հազարավոր տեսակներ, կենդանիների մի քանի հազար տեսակ՝ գորշ արջ, վարդագույն ֆլամինգո, հովազ, սալզակ (վիթի տեսակ) և այլն: Այստեղ համոյիպում են կարճատևների 172, թռչունների 490, ձկների 150 տեսակներ, դեղաբույսերի 250 տեսակ: Վազախտամի հարավում աճում է աշխարհում այլևս ոչ մի տեղ չհամոյիպող սանտոհնային կամ գծվարային բարձվենյակը (Թուրքեստանի օշինդրը):

Պեճական կառուցվածք

Վազախտամը ունիտար սահմանադրական հանրապետություն է ղեկավարման նախագահական ձևով: Վազախտամի Հանրապետության նախագահը բարձրագույն պաշտոնատար անձ է և երկրի Ջինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարը: Վազախտամի առաջին նախագահը Նուրսուլթան Աբիլախյե Նազարբաևն է:

Գործադիր իշխանությունն իրականացնում է Կառավարությունը: Կառավարության ղեկավարը վարչապետն է: Օրենսդիր իշխանությունը խորհրդարանն է. վերին պալատը՝ Սենատը (49 հոգի) ընտրվում է յուրաքանչյուր 6 տարին, ստորին պալատը՝ Մամիլիաը (107 պատգամավոր, որոնցից 9-ը ներկայացնում են Վազախտամի ժողովրդի ասամբլեան) ընտրվում է 5 տարին մեկ անգամ:

Վազախտամը բազմագլուխ պետություն է: Բնակչությունը կազմում է 16 մլն 836 հազար մարդ (2012թ. տվյալներով): Հանրապետությունում բնակվում է ավելի քան 130 էթնիկական խումբ. դազախներ՝ 63,1%, ռուսներ՝ 23,7%, ավելի քան 100 այլ ազգություններ՝ 13,2%:

Վազախտամի Հանրապետության պետական լեզուն դազախերենն է, որը պատկանում է բյուրջական լեզուների խմբին: Ռուսերենը պաշտոնական լեզու է, ազգամիջյան հաղորդակցման լեզու:

Վազախտամն աշխարհիկ պետություն է: Գերակշռող կրոնն իսլամն է՝ (71,2%), այնուհետև քրիստոնեությունը (25,17%): Սա բազմակրոն երկիր է, գործում են 40 դավանանք ներկայացնող ավելի քան 3000 կրոնական միավորումներ:

1997թ. դեկտեմբերի 10-ից Վազախտամի մայրաքաղաքը Աստանան է (յնակառուցված 01.05.2012թ. տվյալներով՝ 743 հազար):

Ամենամեծ քաղաքը Ալմաթին է (նախկինում՝ Ալմա Աթա) իր 1,5 մլն բնակչությամբ, եղել է հանրապետության մայրաքաղաքը 1924-1996թթ.:

Վազախտամում կա 14 մարզ, 84 քաղաք, որոնցից 40-ը հանրապետական կամ մարզային ենթակայության են, 160 շրջան, 241 ավան, 2150 ասլային (գյուղական) օկրուգ: Ալմաթի և Լենինսկ քաղաքներն ունեն հատուկ կարգավիճակ:

Ազգային արժույթը բնօրին է: 1 բնօրին = 100 քիլո: Ներմուծվել է 1993թ. նոյեմբերի 15-ին:

Անկախության օրը՝ դեկտեմբերի 15:

Բնական ռեսուրսներ

Վազախտամը տիրում է բազմատեսակ օգտակար հանածոների: Մեմոնդենի աղյուսակի 105 տարրերից Վազախտամի ընդերքում հայտնաբերվել է 99-ը, հետազոտվել են 70-ի պաշարները, 60 տարր ներգրավված է արտադրության մեջ: Ամիաջրածինների արդյունահանման ծավալով Վազախտամն աշխարհում գրավում է 5-րդ տեղը: Երկաթաբանական հետախուզության վերջին տվյալների համաձայն՝ մավթի ընդհանուր պաշարները գնահատվում են 12-17 մլրդ տոննա: Ապացուցված արդյունահանվող պաշարներն են՝ մավթ՝ 4,8 մլրդ տոննա, գազ՝ 3,4 տրլն խոր.մ:

Ցինկի, վոլֆրամի և քարիտի հետազոտված պաշարներով Վազախտամն աշխարհում գրավում է առաջին տեղը, արծաթի, կապարի և քրոմիտների պաշարներով՝ երկրորդ, պղնձի պաշարներով՝ երրորդ, մոլիբդենի պաշարներով՝ չորրորդ, ոսկու պաշարներով՝ վեցերորդը:

Օգտակար հանածոների պաշարների ծավալով Վազախտամը ԱՊՀ երկրների մեջ գրավում է առաջին տեղը քրոմային երկաթահանքի և կապարի պաշարներով, երկրորդը՝ մավթի, արծաթի, պղնձի, մանգանի, ցինկի, միկսի և ֆոսֆորային հումքի պաշարներով, երրորդը՝ գազի, քարածխի, ոսկու և արծճի պաշարներով:

Արծաթի, քրոմիտների, կապարի և ցինկի արդյունահանմամբ հանրապետությունը գրավում է 1-ին տեղը, մավթի, քարածխի, պղնձի, միկսի և ֆոսֆատային հումքի արդյունահանմամբ՝ 2-րդը, ոսկու արդյունահանմամբ՝ 3-րդը:

Ղազախստանը, գտնվելով Եվրասիական մայրցամաքի կենտրոնում, տարանցիկ փոխադրումների ոլորտում ունի զգալի տրանսպորտային և հաղորդակցական հնարավորություններ և մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում աշխարհի շատ երկրների համար: Երկաթուղու ընդհանուր երկարությունը կազմում է 14 500 կմ: Հիմնական նավահանգիստներն են Ակտաուն և Բաուտինոն, որոնցով ուղիղ ելք կա դեպի Իրան և Ադրբեջան:

Այսօրվա Ղազախստանը սրբնբաց զարգացող երկիր է՝ կայունորեն անող առետնություն: Ղազախստանն այն պետությունն է, որն ինտեգրված է ժողովրդավարական արժեքներից հակված համաշխարհային բոլոր գործընթացներում: Ղազախստանի ժողովուրդն ապրում է բարեկամության և հանդուրժողականության մթնոլորտում:

ԳԼՈՒԽ 1

ԴԱԶԱԽՍՏԱՆԻ ՄՆԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. «Մակուրային ժառանգություն» լինելու և ծրագիրը, լուսնայինը անցյալը՝ սեղծում ենք աղագան

Ժամանակակից Ղազախստանի տարածքը գտնվում է երկու հիմնադրյալ մշակույթների սահմանագծին՝ քուլտուրական և նստակյաց, որոնք համագոյակցել են դարեր շարունակ՝ փոխանակելով լավագույն նյութական ու հոգևոր արժեքները: Այս հողի վրա առաջացել են տարբեր ազգությունների, հին քաղաքակրթությունների բազմաթիվ մշակութային հուշարձաններ:

2004թ. Ղազախստանի Հանրապետության նախագահ Նուրսուլթան Աբիլդիլի Նազարբաևի նախաձեռնությամբ մշակվել և ընդունվել է «Մշակութային ժառանգություն» պետական ծրագիրը, որի հիմնական առաջնություններից մեկն է պատմամշակութային հուշարձանների վերանորոգումը, վերականգնումը, պահպանումը և դրանց վերածումը քանդարանային ցուցադրության օբյեկտների: Դրանց մեջ են հին, միջնադարյան, արևելյան ճարտարապետական արվեստի իսկական մարգարիտները՝ Կոկորդայի շրջանի տարածքում գտնվող Բալանդի 2-րդի դամբարանը (մ.թ.ա. 4-2րդ.), Մանգիստաուի հուշարձանները, Շամբիլի շրջանում գտնվող Ալշա Բիբիի դամբարանը, ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի կողմից համաշխարհային նշանակության հուշարձան ճանաչված Խոջա Ամնդ Յասաուիի դամբարանը, Աղոստան-Բարայի, Արատ-Բալասալի, Եսիմլանի, Կարա Մուսայի, Մակուլ թմանայի, Իսակ Աբայի, Ջաբրայիլ Աբայի դամբարանները, Կարաման Աբայի գերեզմանատեղիները, «Աբիլայ խանի նստավայր» համալիրը Պետրոպոլիտի քաղաքում:

Անկախ Ղազախստանի պատմության մեջ առաջին անգամ կատարվեց հայրենական հուշարձանների մասշտաբային գույքագրում-ցուցա-

Դժվար է գերազանհատել յուրյի առավելությունները, դազախ ժողովրդի բազմադարյա մշակույթի յուրահատուկ գովազործոց իրավամբ ճանաչվում է որպես լավ, տերափոխվող, էկոլոգիապես մաքուր կացարան:

«Յուրյի կտր ձևը խոսում է դազախների միասնականության մասին»

Ալլիքնասա Մասարայ

Նախագահական կենտրոնի էքսկուրսավար, Բ Ա Ս ա ճ ա

- Կարո՞ղ եք, խնդրեմ, պատմել դազախների կենցաղի մասին: Որո՞նք են դազախների կողմից ավանդաբար կիրառվող կենցաղային իրերը:

- Յուրյը թափյրել տուն է: Յուրյի գույնից կարելի էր դատել դազախի նյութական վիճակի մասին: Երև յուրյը սպիտակ բաղիբից էր պատրաստված, ապա դա խոսում էր այն մասին, որ այնտեղ հարուստ դազախներ են ապրում: Շագանակազույցում ապրում էին միջին ունևորության մարդիկ, իսկ փայտե յուրյում կերակուր էին պատրաստում: Յուրյը բաղկացած է չորս մասից՝ գմբեթածն գազաբից, որը կոչվում է շանիբակ, այսինքն՝ երդիկ, շանիբակը պահող ձողերից, որոնք ճառագայթների տեսքով են, փայտե հիմնակմախքից և դռնից, որն առաջինն է դրվում: Սովորաբար յուրյը նայում է դեպի հարավ կամ հարավ-արևելք, իսկ յուրյի շենը կոչվում է սրբազան շեն: Այն, թե մարդն ինչպես է յուրյ մտնում, կարելի է դատել տանտիրոջ նկատմամբ նրա վերաբերմունքի մասին: Երբ յուրյի շենից ներս են մտնում այց ուղից, գովալը մի փոքր խոնարհելով, ապա դա տանտիրոջ նկատմամբ հարգանքի նշան է: Այլ կերպ յուրյ մտնելը համարվում է վիրավորանք տանտիրոջ և նրա ողջ ցեղի նկատմամբ:

Պայմանականորեն յուրյը բաժանվում է երկու մասի՝ կանանց և տղամարդկանց՝ այն և ձախ: Կանանց մասում տեղադրված են տարբեր

իլեր, լվացման պարագաներ, պահարաններ սփռոցների, կտորեղենի համար, իսկ ձախ կողմում կարող ենք տեսնել որսորդության պարագաներ, ձիու քանոն և հեծելասարք: Երկու կողմից մեջտեղում է գտնվում կենտրոնական մասը, որտեղ մատում է ինքը՝ տանտերը, և հյուրը: Հատակին փռված են շատ գորգեր՝ ինչպես խավափոր, այնպես էլ առանց խավի: Դա էլ էր կախված յուրյի տիրոջ նյութական դիրքից:

Յուրյը շատ առանձնահատուկ կառուցվածք է, այն հեշտությամբ հավաքվում և հեշտությամբ քանդվում է: Դա կարելի է անել 30-40 րոպեի ընթացքում: Զանի որ նախկինում դազախները քոչվորական կյանք էին վարում, ուստի դա շատ հեշտ ու հարմար էր: Մեր ժամանակներում յուրյ օգտագործում են Հարավդազախական շրջանում, որտեղ զարգացած է անասնապահությունը: Ազգային տոների, օրինակ՝ Նովրուզի ժամանակ յուրյեր են կառուցում: Յուրյի կտր ձևը խոսում է այն մասին, որ դազախները միասնական են և ապրում են մի բնուսմիջոցով: Եանիթակը նույնպես միասնության խորհրդանիշ է: Յուրյը մեզ է հասել սակերի ժամանակաշրջանից, դրանք առաջին ցեղերն են, որոնք բնակեցրել են Դազախստանի տարածքը:

- Առանցք, խնդրեմ, ինչպիսի՞ դեր ունի ձին դազախների ավանդույթյան մեջ:

- Նախկինում դազախները քոչվոր են եղել, մի արտոսավայրից մյուսն են տեղափոխվել և որպես տրանսպորտի միջոց օգտագործել են ձին: Ոչ մի ցիգիթ առանց ձիու չէր կարող յուր գնալ, քանի որ ձին համարվում էր ոչ միայն նրա մտ ընկերը, այլև խորհրդատու: Չիտ քամիը զարգանալուց մինչև այժմ էին արժապով ու կիսաթանկարժեք քարերով: Թամրի տեսքից կարելի էր դատել տիրոջ նյութական վիճակի մասին: Երեխաներին քամը էին նվիրում հինգ տարեկանում, այն կոչվում էր «աշամայ», իսկ արդեն 12 տարեկան հասակում հայրը որդուն իսկական քամը էր նվիրում իր ողջ հեծելային հանդերձաներով, քանի որ այն ժամանակ 12-ամյակը չափառատության տարիք էր համարվում:

Չիտ միայն շատ օգտակար է, նրանից պատրաստված արգանակը՝ սուրպակ, նույնպես շատ օգտակար է, այն այնքան էլ յուրալի չէ: Մեր ազգային կերակուրներից կազիխարոսն, ժալժայան պատրաստվում են ձիու մսից: Կումիսը՝ ձիու կաթը, ավանդական ըմպելիք է, ուստի այն Դազախստանում ամենատարածված ըմպելիքներից մեկն է: Կումիսը ոչ միայն ծարավ է հազեցնում, գովացնում է, այլև օգտակար հատկություններ ունի: Երբ, օրինակ, մարդը տառապում է բռնրի իվավորությամբ,

«Մշակութային ժառանգություն» ծրագիրը հզոր քափ է հաղորդել Ղազախստանի ազգային հոգևորության զարգացմանը»

Տլեուզալի Կիւկաբան,

Ղազախստանի Տանտոյնության մշակույթի նախարարության Մշակույթի կոմիտեի նախագահ

- Այսօր՝ մեր հանրապետության անկախության 20-ամյակի տարում, հատուկ նկատելի են մշակույթի և արվեստի կայուն զարգացման վեկտորները: Այս տարիների ընթացքում մշակույթը վերածվել է սոցիալական արդիականացման կարևոր ռեսուրսի: Դրանում էական դեր է խաղացել «Մշակութային ժառանգություն» պետական ծրագիրը, որը մեր նախագահի՝ Նուրսուլթան Նազարբայևի նախաձեռնությամբ է: 1992թ. առաջին կուրուլտայի (ժողովի) ժամանակ նա ասաց. «Ղազախ ազգի, նրա անկրկնելի ազգային դիմագծերի պահպանման ու զարգացման համար մշտական հոգատարությունը իմ պարտքն է՝ և՛ որպես մարդու, և՛ որպես նախագահի»:

Նախագահին իր վրա վերցրեց ղազախական պետականության վերստեղծման, ազգի ոգու, իր ուժերի նկատմամբ հավատի արթնացման պատմական ողջ պատասխանատվությունը:

«Մշակութային ժառանգություն» ծրագիրը հզոր քափ հաղորդեց ազգային հոգևոր զարգացմանը: Այն փաստորեն սերունդների համար պահպանեց քավականին հարուստ պատմամշակութային ժառանգությունը, նախորդ սերունդների նյութական ու մտավոր արժեքները: Հարկ է նշել ծրագրի իրականացման բարձր արդյունավետությունը, դրա առանձնահատուկ վիճելը, քանի որ իր մեանը չունի: Սա է ապացուցում ծրագրի շնորհանդեսը ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի գլխավոր գրասենյակում:

Նշեն, որ վերականգնողական աշխատանքներում ներգրավվել է 105 օբյեկտ, որոնց 75%-ն արդեն ամբողջությամբ վերականգնվել է: Բացի այդ, անցկացվել են նաև միջոցառումներ միջազգային մակարդակով՝ ազգային ժառանգությունը քարտզելու նպատակով, գիտական հանրու-

յան մեջ շրջանառության է դրվել «համարյուրական ժառանգություն» տերմինը: Գիտական շփումների արդյունքում օտարերկրյա մասնակիցները նկել են այն եզրակացության, որ անհրաժեշտ է նման ծրագրի ստեղծում իրենց երկրներում: Իրականացվել է նաև արտասահմանում Ղազախստանի պատմության, ազգագրության, մշակույթի վերաբերյալ գրավոր և արխիվային արդյունքների լայնածավալ փնտրում:

«Մշակութային ժառանգություն» ծրագրի շրջանակներում հրատարակվել են շատ գրքեր ամսագրեր, թողարկվել են ֆիլմեր, որոնք տարածվում են ինչպես մեր երկրում, այնպես էլ արտասահմանում: Ղազախֆիլմում լայն ժանրային, քեմատիկ ուղղվածության շատ ֆիլմեր են թողարկվում: Ունենք նաև այլ հեռուստաընկերություններ, որոնք նկարահանում են ազգային, պատմական ֆիլմեր:

Ներկայում Ղազախստանում գործում է 54 ազգային թատրոն, որոնցից երեքը՝ օպերային, դրանցից են Ալմաթիի Աբայի անվան ազգային պետական օպերային թատրոնը, Աստանայում Բայետուրովայի անվան ազգային պետական օպերային թատրոնը: Ալմաթիում է գտնվում մեր մեծ գրող, փիլիսոփա Մուխտար Աուեզովի անվ. թատրոնը, որտեղ առաջինը նրա ներկայացումներն են դրվել:

Երկրի շրջաններում շատ կան երաժշտական թատրոններ, ինչպես նաև ուզբեկական, ույղուրական, գերմանական, ռուսական դրամատիկական թատրոններ: Ի դեպ, Ղազախստանում կա 16 ռուսական դրամատիկական թատրոն:

Յուրաքանչյուր տարի մեզ մոտ անցկացվում են օպերային, բալետային, երգչախմբային արվեստի, ազգային, ժողովրդական, ժամանակակից երգերի միջազգային մրցույթներ, փառատոներ: Մեզ մոտ՝ Ղազախստանում, 106 ազգային մշակութային կենտրոն կա, որտեղ տարբեր ազգություններ ունեն իրենց կոլեկտիվները, քանզարանները: Կա նաև հայկական մշակութային կենտրոն Ալմաթիում:

«8 սարվա ընթացքում հսկայածափալ աճխասանի է կասարվել մեր ղաճմանճակութային հուճարճանները ղահողանելու ուղղութայնը»

Ալբան Բազարյայ

Ղազախասանի մճակութային նախարարության Մճակութային կոմիճեի ղաճմանճակութային ժառանգութային վարչութային ղեկ

- Ղառմներ, խնդրեմ, ի՞նչ է արվում Ղազախասանում պատմամշակութային հուշարճանները պահպանելու համար:

- Այսօրվա դրութայնը Ղազախասանում գրանցված է ավելի քան 25 հազար պատմամշակութային հուշարճան: Հաշվառված է հանրապետական նշանակութայն 200 հուշարճան, 2-ր միջազգային նշանակութայն են, իսկ մնացածը՝ տեղական: Դրանք բոլորը հին բնակավայրերից, փորրիկ քաղաքներից, գերեզմաններից պահպանված մասերն են: Ղազախասանը կարճես մի յուրահատուկ քանգարան լինի քաց երկնքի տակ: Այս ամրողչ հարստութայնը պահպանելու համար երկրի նախագահ Նազարբայևի նախաճեռնութայնը ընդունվել է «Մշակութային ժառանգութայն» պետական ժրագիրը, որի շրջանակներում 2004-11թթ. հսկայածափալ աշխատանք է կատարվել: Վերականգնվել են արդեն ջանողվող պատմական հուշարճանները, դրանցից կարող են նշել Այշե Բիբիի դամբարանը՝ միջնադարյան ճարտարապետութայն մարգարիտը, Թուրքեստան քաղաքում գտնվող Խոջա Ահմեդ Ցասավիի դամբարանը: Ի դեպ, այս 14-րդ դարի հուշարճանը դազախական հուշարճաններից առաջինն էր, որ մտավ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային ժառանգութայն ցուցակի մնջ: Միջազգային նշանակութայն երկրորդ հուշարճանը Ցամգալիի ժայռապատկերներն է, որը գտնվում է Ալմաթիի շրջանում: Այս երկու հուշարճանների տարածքում ստեղծվել են պատմամշակութային արգելոցներ: Երկրի ողջ տարածում ունենը 9 այսպիսի արգելոցներ:

Նշված ժրագրի շրջանակներում անցկացվել են ժավալուն հնագիտական հետազոտութայններ, պեղումներ, որոնց արդյունքում հայտնաբերվել են հին բնակավայրեր, ճարտարապետական կորողների մնացորդ-

ներ: Նշեն, որ խորհրդային ժամանակներում Ղազախասանի տարածքից քազմաբիվ գտածոներ հետազոտման նպատակով տարվել են Մոսկվայի, Լենինգրադի գիտահետազոտական ինստիտուտներ, որոնք, ցավոք, մինչև հիմա չեն վերադարձվել: Հուսով ենք՝ դա ժամանակի հարց է:

Առանճնահատուկ ճարտարապետական հուշարճանների քվում կարելի է նշել Ղազախասանի արևելքում գտնվող Բերիլյան հին դամբարանտեղը, որտեղ լեռներում՝ հավերճական սառույցների պայմաններում, հայտնաբերվել է սկյութական առաջնորդի՝ Ոսկե մարդու դամբարանը, որ հավանաբար քաղված էին նաև նրա կինը և ճիերը: Պեղումները կատարում էր դազախա-ռուսա-ֆրանսիական արշավախումբը: Նրանք հանում են ճիու մնացորդները և մի կտոր տալիս մոտակայքում վազվզող շանը: Ըունը ուտում է, և նրան ոչինչ չի պատահում: Այսինքն՝ սա մի սպազոյց է, թև հավերճական սառույցի պայմաններում ինչպես են պահպանվել գտածոները:

Սա մեր տարածքում գտնված չորրորդ Ոսկե մարդն է: Անցյալ տարի Կարագանդայի շրջանում հայտնաբերվեցին Ոսկե մարդու հազուստները, հանդերճանքը: Իսկ առաջին Ոսկե մարդը, որը դարճավ Ղազախասանի խորհրդանիշը, հայտնաբերվել է 1969թ.-ին Իսիկ բնակավայրում: Այնտեղ շուտով կավարտվեն արգելոց-քանգարանի կառուցման աշխատանքները:

Վերականգնողական աշխատանքներ են տարվում նաև Միրիայի և Եվիպտոսի տարածքում: Հարց է ժագում, իսկ ինչո՞ւ այնտեղ: Ղառմական աղբյուրները վկայում են, որ Մուլթան Բեյբարսը՝ Եզիպտոսի տիրակալը եկել էր Ղազախական տափաստանից: Եվ մեր կառավարութայնը որոշում է ընդունում վերականգնել Մուլթան Բեյբարսի մզկիթը, որը կառուցվել էր նրա կենդանութայն օրոք Կահիրե քաղաքում: Վերականգնողական աշխատանքներ են կատարվել նաև նրա դամբարանում, որը գտնվում է Միրիայի տարածքում՝ Դամասկոսում:

Այս տարի արդեն ավարտվում են Ալ-Ցարաբի պատմամշակութային կենտրոնի ստեղծման աշխատանքները: Դև գիտեք՝ Ալ-Ցարաբին համարվում է Արևելքի աստղը, իր մեծութայնը երկրորդ գիտնականն է Արիստոտելից հետո: Սա ընդունված է գիտական աշխարհի կողմից: Նրա ճննդավայրը Ատրաբն է, որը գտնվում է հարավղազախական շրջանում: Այս հնագույն քաղաքը համաշխարհային ժառանգութայն ցուցակը մտնելու թեկնածու է:

Վերադառնալով Դամասկոսին՝ ասեմ, որ զգալի ներդրումներ են արված այդ կենտրոնի կառուցման, դամբարանի վերականգնման համար:

Այդ կենտրոնում ստեղծված են բոլոր պայմանները, կա փոքրիկ հյուրանոց, ինտերնետ-սրճարան, Ղազախստանին նվիրված քանդակարան և այլն: Մենք ցանկանում ենք, որ մեր երիտասարդությունը, ուսանողները, դասախոսները այն վերածեն իրենց համար ուսումնական կենտրոնի, որպեսզի կարողանան զուգահեռաբար ուսումնասիրել Հին Արևելքի պատմությունը:

«Մշակութային ժառանգություն» ծրագրի շրջանակներում քաղաքի վարչապետներ են կազմակերպվում արտասահման, այդ թվում Հայաստան: Մատենադարանում հայտնաբերվել են շատ հետաքրքիր տեղեկություններ, դիժաղական ձեռագրեր, որոնք, ես հուսով եմ, մանրամասն ուսումնասիրության դեպքում կբացահայտեն մեր պատմության սպիտակ էջերը:

Ի դեպ, մշեմ նաև, որ այժմ մենք Չինաստանի, Ուզբեկստանի, Գրղզստանի հետ համատեղ Համաշխարհային ժառանգության ցուցակում ընդգրկելու համար ներկայացրել ենք 31 հուշարձան, որոնք գտնվում են Ղազախստանի տարածքում և եղել են Մեծ մետաքսի ճանապարհին:

Մեր հանրապետությունում գործում է տարբեր պրոֆիլների ավելի քան 80 քանդարան՝ պատմական, գավառագիտական, նաև հուշահամալիրներ: Մեծ, հայտնի քանդարաններից են Ալմա-Աթայում գտնվող պետական կենտրոնական քանդարանը, հնագիտական քանդարանը: Ի դեպ, այդտեղից շատ մնուշներ այժմ ցուցադրվում են Նյու Յորքի քանդարանում: Աշխարհի տարբեր քանդարաններ ցանկանում են իրենց մոտ ցուցադրել մեր մնուշները, դրանք են գերմանացիները, ֆինները, լեհերը և այլն: Եվ մենք շատ ուրախ ենք, որ այժմ հնարավորություն ունենք մեր պատմությունն ու մշակույթը ցուցադրել տարբեր երկրներում:

Աստանայում կառուցվում է մի հսկայական քանդարան: Իհարկե, այնքան էլ հեշտ չի լինի դրա համար ֆոնդեր ձեռք բերելը, քայց մենք աշխատում ենք այդ ուղղությամբ: Հաշվի առնելով այն, որ Ղազախստանը քաղաքացի պետություն է՝ այդ քանդարանում կկազմակերպվեն այդ ժողովուրդների մշակույթը, պատմությունը, ազգագրությունը ներկայացնող ցուցադրություններ: Օգտվելով ադիբից՝ ցանկանում են մշել, որ երե Հայաստանը մեզ տրամադրի հայերի ազգագրությունը, մշակույթը, պատմությունը ներկայացնող ցուցանմուշներ, մենք դրանք մեծ հաճույքով կցուցադրենք Աստանայի քանդարանում:

Ղազախստանում մեծ հայկական համայնք կա, որի մեջ բավականին տաղանդավոր մշակութային գործիչներ կան: Օրինակ՝ քանդակա-

գործ Էդուարդ Ղազարյանը, նա շատ տաղանդավոր, հեռանկարային, ժամանակակից քանդակագործ է, որի գործերի հետևից ուղղակի «վազում են»: Մենք հպարտ ենք, որ այդպիսի տաղանդավոր մարդ է ապրում մեզ մոտ:

Քաղաքակրթությունների սահմանագծին

Շամրիլ Արսիկյան,
ազգագրագետ-դասախոս

- Ղազախստանը գտնվում է Արևմուտքի և Արևելքի սահմանագծին: Ո՞րն է Ղազախստանի մշակութային ժառանգությունը:

- Ես չեի ասի՝ սահմանագիծ: Մենք համարում ենք, որ Ղազախստանը գտնվում է Եվրասիական հսկայական մայրցամաքի կենտրոնական մասում, և այն, ինչ տեղի է ունեցել այս տարածքում շատ հազարամյակների ընթացքում, կապված է եղել այս առանցքային, կենտրոնական մասի հետ, որտեղ գտնվում է ժամանակակից Ղազախստանը:

Ունենք պատմություն՝ պաշտոնական և ոչ պաշտոնական: Պաշտոնականն այն է, ինչ գրում են դասագրքերում, վերցնում գրավոր աղբյուրներից: Ղազախներն ունեն նաև այսպես կոչված պատմության քանավոր ավանդույթ: Մենք ունենք մի այսպիսի տերմին՝ «շեժրե»: Այն շատ ժողովուրդների մոտ է հանդիպում: Օրինակ՝ կավմիկները ունեն «շեժ» բառը, դա այն է, ինչ պահվում է, պահպանվում է հիշողության մեջ: Եվ մեր բանավոր ավանդույթներում պահպանվել են շատ լեզունդներ, ավանդույթներ: Այժմ մենք զբաղվում ենք այդ գիտելիքների մեկնաբանությամբ: Դրանք կարծես մաթեմատիկական բանաձևեր լինեն, դրանք հենց այնպես չես հասկանա, դրանք հասկանալու համար անպայման հարկավոր է մեկնաբանել:

Օրինակ՝ մենք մի լեզունդ ունենք Ղազախուրտ սրբազան լեռան մասին, որտեղ կանգ է առել Նոյյան տապանը: Համարվում է, որ աշխարհում կա 4000 էքնոս, և դրանցից միայն չորսն են հավանում այդ տա-

պանին: Չորս էքնա ունեն Նոյյան տապանի մասին լեզենդը: Ըստ հրեաների՝ Նոյյան տապանը կանգ է առել Միոն լեռան վրա: Արարներն ասում են, քե իրենց տարածքում է դա տեղի ունեցել: Հայերն ասում են՝ Արարատ լեռան վրա, իսկ դազախներն էլ ասում են՝ Ղազախուրտ լեռան վրա: Այս լեռը գտնվում է Ղազախաստանի հարավում՝ Թուրքեստանի շրջանում, դա դազախների նստակյաց մշակույթի կենտրոնն է: Մեր մշակույթը երկու մշակույթների սիմբիոզ է՝ տափաստանային-բույժարական և նստակյաց-հողագործական: Եվ այդ երկու ավանդույթների համադրումն էլ տալիս է այն, ինչ մենք անվանում ենք ժամանակակից ավանդական դազախական մշակույթ: Եվ դրա արմատները գտնելու համար պետք է փնտրենք լեզենդներում, հասնենք մինչև ջրեղեղ, ինչը միավորում է մեր ու ձեր պատմությունները:

Գրերի միջնադարյան հուշարձանները մենք անվանում ենք «ռումիկա»: Մենք ունենք հին քյուրթական այբուբեն, որը Կենտրոնական Ասիայի տարածքում քաղաքակրթական ճեղքման ամենապայծառ օրինակն է: Շատ գիտնականներ են գրադվել այս գրերի ուսումնասիրմամբ: Այնտեղ շատ կան այնպիսի սյուժեներ, որը մենք անվանում ենք դազախական մշակույթ՝ մարդկանց միջև հարաբերությունները, էլիտայի վերաբերմունքը մարդկանց նկատմամբ, էլիտայի պատասխանատվության զգացումը: Եթե այժմ Ղազախստանը բարգավաճող երկրների թվում է, ապա դրա հիմքերը, արժեքները դրված են եղել դեռևս այն ժամանակաշրջանում՝ վաղ միջնադարում:

- Ինչպիսի՞ն է եղել Ղազախստանը մինչև իսլամի ընդունումը:

- Իսլամ մենք աստիճանաբար ենք ընդունել, ոչ միանգամից: 8-րդ դարում Ղազախստանի հարավում Սիբիդարյա գետի ափերին հայտնվեցին առաջին արաբները՝ իսլամ կրողները: Մեր նախնիները ոչ միանգամից ընդունեցին իսլամը, քանի որ մեզ մոտ տարածված էր քենգրիականությունը: Մոնոթեիզմ կար, սակայն այն թույլատրում էր պոլիթեիզմ, այսինքն՝ կար քաղձրագույն աստված՝ Թենգրի, և նրանից ցածր՝ երկրորդական աստվածություններ՝ նրա կրտսեր եղբայրները՝ աստվածների պանթեոնը: Մեզ մոտ ասում են՝ վերևում Թենգրին է, իսկ ներքևում՝ Բայանան կամ Մայանան, այսինքն՝ Մայր Աստվածուհին: Մինչև հիմա տարածված է շամանիզմը, ունենք շամաններ, ունենք նախախաղական ժամանակաշրջանի սրբավայրեր, ուր մարդիկ գնում են երկրպագության: Իսլամը դա թույլ է տալիս: Մեր՝ դազախական իսլամը քենգրիականությունից շատ բան է վերցրել, շամաններն էլ հենց դրա կրողներն են:

Մենք ունենք սրբազան քարայրներ: Մարդիկ այնտեղ գնում են ուխտագնացության և անպայման ոչխարի զոհաբերություն են կատարում, որի միսը բաժանվում է աղքատներին: Մարդիկ քարայրներում մտն են վառում, և կատարվում է բոցի միջոցով մաքրագործվելու ծես: Ստացվում է, որ այստեղ կրակի պաշտամունք էլ կա:

Կան նաև անվանի, հզոր, սուրբ մարդկանց գերեզմաններ, ուր նույնպես մարդիկ գնում են ուխտագնացության, բուժվելու: Եթե մարդ դրան հավատում է, ինչո՞ւ չգնա, ինչո՞ւ չապարհեմվի:

Ումայ Անայի մասին լեզենդը

Մայրության և ընտանեկան օջախի աստվածուհի Ումայ Անան՝ Մայր Ումայը, հոգսաշատ կին էր: Նա տասներկու դուստր է մեծացնում: Նրանցից յուրաքանչյուրն ամուսնանում է՝ տուն բերելով երջանկություն և բարեկեցություն: Այս կանայք այնքան աշխատասեր էին, որ մույնիսկ կարող էին պատենշել գետերը, ջուրն ուղղել դեպի անջուր անապատները, բաց անել լեռնային արդյուրները, ստիպել դրանց հոսել մարդկանց հաճո ուղղությամբ:

Տեսնելով, թե իր դուստրերն ինչպես են ձգտում թեթևացնել մարդկանց կյանքը՝ Ումայ Անա աստվածուհին օրհնում է նրանց իր բարի մաղթանքներով: Իսկ երբ գալիս է կյանքից հեռանալու ժամանակը, աստվածուհին, տեսնելով, թե ինչ ցեղմեռանդությամբ են իր դուստրերը ծառայում մարդկանց, վերածում է նրանց մեծ ու բարձր ժայռերի, որոնք որպես կողմնորոշիչ են ծառայում ողջ երկրով մեկ:

Եթե մարդիկ դրանց երկրպագեն իրենց կյանքի ընթացքում, ապա երբեք չեն մոլորվի, իրական ուղուց չեն շեղվի, այլ կգտնեն ճիշտ ճանապարհը ամենաբարդ իրավիճակներում:

Լեզենդ համաշխարհային ցրիեղեղի մասին

Ջրիեղեղի ժամանակ Նուխ մարգարեն, վերից եկած ցուցումների համաձայն, տապան է կառուցում: Նա նաև Արարչից ցուցում է ստանում, որ Նրա տապանը պետք է կանգ առնի անպայման ցածր լեռներից մեկի վրա:

«Երևի սա է ցածր լեռը», - մտածում է Նուխ մարգարեն և ուղղում տապանը դեպի արաբական աշխարհի Ժուդի լեռը: Սակայն հրեշտակները հուշում են, որ դա այն լեռը չէ: Այդժամ նրանք ուղղվում են դեպի Արարատ լեռը, սակայն այստեղ էլ հրեշտակներն ասում են, որ սա այն լեռը չէ: Ծարունակելով մավարկությունը՝ նրանք հասնում են Կազիկուրտ լեռանը, սակայն այստեղ էլ հրեշտակները հուշում են, որ հարկավոր է շարունակել մավարկությունը: Վերջապես, բուխարական հողում մի լեռ է գտնվում Նուրատա անունով, որի վրա էլ կանգ է առնում Նուխ մարգարեի տապանը: Ուզբեկների համար սա ամենատարբ լեռն է: Ծառ լեռներ էին երագում, որ մարգարեի մավր հենց իրենց մոտ կանգ առնի: Նրանք մույնիսկ պատրաստվում են դրան՝ իրենց ուրվագիծն այնպես թերելով, որ տապանին հարժար լինի տեղավորվել: Դա է պատճառը, որ շատ լեռներ այնպիսի հատվածներ ունեն, որոնք իրենց ուրվագծով նման են տապանի կամ մավի:

Լեզենդ Աֆրասիաբի մասին

Թուրանցիների լեզենդյար առաջնորդ Աֆրասիաբը կախարդ էր, պատկանում էր Նուխ մարգարեի սերունդներին և իր կախարդական ընդունակությունների շնորհիվ ապրում է 2000 տարի: Այն, ինչ կարող էր ունենալ մարդը, նա ուներ: Եվ այսպես, տիրելով բոլոր հնարավոր ու անհնարին անթիվ-անհամար հարստություններին, Աֆրասիաբ արքան սկսում է երազել անմահության մասին: Եվ նրա մեջ ցանկություն է առաջանում հավասարվել աստվածներին և երբեք չմահանալ, որպեսզի հավերժ իշխի մարդկանց վրա: Մահվան գալուստից փրկվելու համար Աֆրասիաբը հրամայում է բարձր անբոց կառուցել՝ որոնաշարելով բոլոր մուտքերն ու ելքերը, բոլոր դռներն ու

ճեղքերը, որպեսզի մահը չկարողանա մերթափանցել: Ամրոցի ներսում պողպատյա հեծանի վրա, Աֆրասիաբը կախում է աստղերի, արևի ու լուսնի ոսկյա ու արծաթյա պատկերները:

Աղոթելով աստվածներին՝ Աֆրասիաբը նրանց հարուստ պարզևներ ու զոհեր է մատուցում՝ հուսալով, որ նրանք, ի պատասխան, իրեն անմահություն կպարզեն: Սակայն մի անգամ, երբ Աֆրասիաբը գրոսնում էր իր ստեղծած արհեստական այգում արծաթյա լուսնի ու աստղերի փայլի ներքո, նրա աչքին է երևում մահվան հրեշտակ Ազրայիլը՝ շատ չար դեմքով սևամորթ մարդու կերպարանքով: Աֆրասիաբը հասկանում է, որ մահն այնուամենայնիվ հասել է իրեն, ու մահանում է:

2. Ղազախստանի Տեսարժան վայրերը

Ղազախստանի տարածքում կան շատ պատմական հուշարձաններ, գերեզմանաբլուրներ, բնակավայրեր, արգելանոցներ, և դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր պատմությունը, իր պատմամշակութային արժեքը: Դրանք են Կոկ-Տյուբեն, Բորոլոյեն, Օքրարը, Խան Թենգրի լեռը, Բերեյան գերեզմանաբլուրները, Կիրիկ-Օրա արքայական գերեզմանավայրերի համալիրը, Կորգալիի ազգային արգելոցը, Ալակոլ աղի անջրթող լիճը, Ռահմանովյան բարձրադիր լիճը, Ալքին-Եմեկ ազգային զբոսայգին (520 հազար հա), Կոլսայան լճերը (երեք լճերից կազմված կասկադ, որը կոչվում է Հյուսիսային Տյան-Շանի մարգարիտ), Ուլիտաու լեռները, Չարինյան ձորը, Տամգալիի ժայռապատկերները և այլն:

Կոկ-Տյուբե՝ կանաչ բլուր: Նրա անվան հետ կապված շատ լեգենդներ կան: Ամենահայտնի լեգենդի համաձայն՝ աշխարհը կանգնած է Կոկ-Տյուբե լեռան վրա, իսկ նրա զագաթին աճում է հսկայական Բայտեբեկ ծառը՝ կենսական ուժերի աղբյուրը: Նրա սաղարթների մեջ սրբազան Մամրուկ թռչունը ոսկե ձու է դնում՝ Արևը, որին վիշապը պարբերաբար կլանում է: Այսպես է կատարվում գիշեր-ցերեկ, ամառ-ձմեռ հերթափոխը: Այս լեռը գտնվում է Ալմաթի քաղաքի մոտ, բարձրությունը 1130մ է:

Խան Թենգրի լեռը (մոնղոլերենից թարգմանաբար նշանակում է «երկնքի տիրակալ») Կենտրոնական Տյան-Շանի միջին լեռնաշղթայում է: Սա ստացվածնային ծածկոցով պատված մի զարմանահարչ բուրգ է: Այն Ղազախստանի ամենաբարձր կետն է՝ 6995մ:

Կիրիկ-Օրա արքայական գերեզմանավայրերի համալիրը գտնվում է Արևմտաղազախստանյան մարզում: Գերեզմանավայրն արքայական են անվանում, քանի որ և՛ նրա բարձրությունը, և՛ այնտեղ գտնված ոսկյա ու արծաթյա զարդերը, ամանեղենը և այլ պարագաներ վկայում են այն մասին, որ այստեղ են տեղակայված արքայական դինաստիայի գերեզմանները: Համալիրում ապշեցնում է գլխավոր գերեզմանավայրը իր ատդիճանական բուրգի տեսքով, որը եկրասիական մայրցամաքում ամենախոշորն է՝ բարձրությունը 18,6 մ է, հիմքի տրամագիծը՝ ավելի քան 500 մ:

Կարկարայինակը Կարագանդայի մարզի ամենախիճ և հավերժ երիտասարդ քաղաքն է: Նրա միջով են անցել քարավանային ճանապարհները կենտրոնական Ասիայից դեպի Սիրիա: Այստեղ է խան հռչակվել մեծն Աբիլայը, որը ստորագրել է Ղազախստանը Ռուսական կայսրությանը միանալու մասին պատմական պայմանագիրը:

Ոսկե մարդը

Մ.թ.ա. 8-4 դդ. Միջին Ասիայի և Ղազախստանի տարածքը բնակեցնում էին ցեղեր, որոնք արեմենյան աղբյուրներից հայտնի են «տակա» հավաքական անվամբ: Հերոդոտոսը (մ.թ.ա. 5 դ.) և այլ անտիկ հեղինակներ նրանց անվանում էին ասիական սկյութներ՝ տարբերակելով նրանց եվրոպական սկյութներից:

Ոսկե մարդը, կարելի է ասել, Ղազախստանի այցեքարտն է: Դա հայտնի հնագիտական գտածո է, որը հայտնաբերել է անվանի գիտնական, հնագետ Քեմալ Ակիշևը 1969թ. Ալմաթիի շրջանում Իսսիկ դամբանաբումբն ուսումնասիրելիս: Գտածոն թվագրվում է մ.թ.ա. 5 դ. և,

գիտնականների կարծիքով, իրենից ներկայացնում է սակերի ցեղի 18-ամյա ռազմիկի, որոնք կրում էին սրածայր գլխարկներ:

«Ոսկե մարդ» (Ալբին աղամ) անվանումն այս հնագիտական գտածոն ստացել է լրագրողների շնորհիվ, քանի որ նրա ռոջ հանդերձանքը պատված էր ոսկյա թիթեղներով ու զարդերով: Լրագրողներն սկսեցին այդպես կոչել նրան, և այդ անվանումն ամրագրվեց ընդմիջում:

«Դամբարաններն ու Ոսկե մարդը՝ Ղազախստանի մշակութային ժառանգության մաս են»

Ենիկ Նուրմանովա

Աստանայի նախագահական կենտրոնի Լեկտորավար

- Ասելով Ղազախստան՝ իսկույն պատկերացնում ենք Ոսկե մարդուն: Մի փոքր պատմե՛ք նրա մասին:

- Մ.թ.ա. 8-րդ դարում սկյութական ցեղախմբերը հզոր պետություն են ստեղծում: Սակերի ժամանակաշրջանի հուշարձաններից մեկը Իսիկ գերեզմանաբլուրն է: Այն հայտնաբերվել է 1969թ. հնագետ Կիմալ Ակիշևի գլխավորությամբ: Այն իրենից ներկայացնում է ոսկեպատ հագուստով սակ ռազմիկ: Նա եղել է 17-18տ.: Նրա կողքին գտել են մոտ 4000 ոսկյա զարդեր: Միայն գլխարկի վրա 150 զարդ կա: Նրանցից շատերի վրա պատկերված են հովազներ, թռչուններ, ձիեր: Գլխարկի ատաջամասը զարդարում են երկու քեափոր ձիերը, որոնք պատկերված են Ղազախստանի գերրի վրա: Գլխարկը կարելի է բաժանել երեք մասի, որտեղ երևում են ստորջրյա, ցամաքային և օդային կենդանիների՝ ձկներ, հովազներ, քարայծեր, թռչուններ: Գլխարկի ճակատամասում կարելի է տեսնել 12 փոքրիկ արևներ, որոնք խորհրդանշում են տարվա 12 ամիսները:

Ոսկե մարդու մատներին եղել է երկու մատանի: Մեկը եղել է մատանի-կնիք, որի վրա պատկերված է մույնատիպ սրածայր գլխարկով տղամարդու կիսադեմ, իսկ մյուսը օգտագործվել է որպես հայելի: Չախ ակամ-ջին եղել է ոսկե ակամջօղ՝ փխրուզով, վզին՝ ոլորված օձի տեսքով վզնոց:

Ոսկե մարդու կողքին գտել են նաև արծաթից, բրոնզից, կավից պատրաստված ափսեներ: Այստեղ ցուցադրված է մի արծաթյա փոքրիկ քաս, որի ներսում երկու տողից, 26 նշաններից բաղկացած փորագրություն կա: Աշխարհի հնագետները, լեզվաբանները մինչև հիմա մեկ միասնական կարծիքի չեն կարողանում համզել, բոլորը այն տարբեր ձևով են քարզմանում: Մենք ընդունում ենք հնագետ Անանժուլովի տարբերակը, որը հետևյալն է. «Մեծ եղբայրը քեզ համար օջախ է, օտարական, ծնկի՝ իջիր»:

1999թ.-ին արևմտյան Ղազախստանում գտնվել է նաև երկրորդ Ոսկե մարդը՝ Սարմաղյան ատաջնորդը: Նա եղել է մոտ 40-45տ., նրա մոտ գտել են մոտ 300 ոսկյա զարդեր: Սարմաղյան ցեղերն ապրել են սակերից հետո: Այս գերեզմանաբառնաբլուրը բվագրում են մ.թ.ա. 1-ին դարից մ.թ. 1դ.: Նրա կողքին գտել են կնոջ, ձիու մասունքներ, բազեի կմախք, զենքերի հավաքածու:

Իսկ Ղազախստանի արևելյան մասում՝ Ալբայի լեռների մոտ, 1999թ. հնագետ Սամաշևի գլխավորությամբ պեղվել է Բիրելի դամբարանաբառնաբլուրը: Հնագետներն այս մասն անվանում են Արքայական հովիտ: Այստեղ շատ դամբարանաքմբեր կան: Միայն 11-րդում գտնվել են 13 ձիերի մնացորդներ և թագավորական հանդերձանքով տղամարդ ու կին: 13 ձիերից 4-ի գլխին կաշվե դիմակներ էին հագցված, որոնք զարդարված էին քարայծերի կտտոշներով: Այստեղ հավերժական սառույցների գոտի է: Ատաջնորդի մարմինը պահպանելու համար այն թալգամապատել են և դրել սարկոֆագի մեջ: Ցածր ջերմաստիճանի շնորհիվ պահպանվել են կենդանիների մորթին և օրգանները: Այս դամբարանաբառնաբլուրը բվագրված է մ.թ.ա. 4-3դդ., այսինքն՝ սա սկյութական ժամանակաշրջանն է:

- Պատմե՛ք, խնդրեմ, Ղազախստանում գտնվող դամբարանների և դրանց հետ կապված լեգենդների մասին:

- Ղազախստանում շատ դամբարաններ կան: Դրանցից մեկը Ղազախստանի հարավային մասի Տարազ քաղաքում գտնվող Այշա Բիրելի դամբարանն է: Շատ գիտնականներ այս դամբարանն անվանում են զարդարվեստի հուշարձան: Այն ժամանակներում ճարտարապետներն օգտագործում էին դրվագազարդման 60 տեսակներ: Այս դամբարանի մասին փոյոսյուն ունեն շատ լեգենդներ: Լեգենդներից մեկի համաձայն՝ Այշա Բիրելին, որը 11դ. անվանի գիտնական ու պոետ Հակիմ Մուլեյման Բիկիբգանի դուստրն էր, սիրահարված էր Տարազի տիրակալ Կարախանին: Վերջինս նրա ձեռքն է խնդրում, սակայն աղջկա դաստիարակը

չի տալիս իր համաձայնությունը: Այդ Բիբլին որոշում է փախչել: Կարախանի մոտ գնալու ճանապարհին ոճը նրան խայրում է, և նա մահանում է: Այդ Բիբլի մահվան տեղում Կարախանը նրա պատվին դամբարան է կառուցում: Մեր ժամանակներում պահպանվել է դամբարանի միայն արևելյան մասը:

Այս դամբարանի կողքին գտնվում է Բարաջի Խաթունի դամբարանը: Նա Այդ Բիբլի հովանավորն էր, պաշտպանը և ամենուր առաջնորդում էր նրան: Իսկ գետի մյուս կողմում Կարախանը իր համար է դամբարան կառուցում: Առանձնահատուկ դամբարաններից է համարվում Խոջա Ահմեդ Յասավիի դամբարանը, որը գտնվում է Թուրքեստան քաղաքում: Այն բաղկացած է 35 սենյակներից, իսկ կենտրոնում մի հսկայական կաթսա է դրված՝ 3000լ տարողությամբ: Այդ կաթսան ձուլված է 7 ազնիվ մետաղների համաձուլվածքից: Այս դամբարանը 2003թ.-ին ներառվել է համաշխարհային ժառանգության ցուցակում: Ամիր Թենուրը՝ Տամեռյանը, հրամայում է կառուցել Խոջա Ահմեդ Յասավիի դամբարանը, սակայն պատերը ոչ մի կերպ չէին կարողանում կառուցել:

Լեզնեղի համաձայն՝ կանաչ ցուլը ամեն անգամ գալիս և քանդում էր արդեն շարված պատերը: Եվ Տամեռյանը երագում մի սուրբ է տեսնում, որը նրան ասում է՝ նախ հարկավոր է կառուցել Խոջա Ահմեդ Յասավիի ուսուցչի՝ Արիստան Բարայի դամբարանը, և հետո միայն Խոջա Ահմեդին: Ամիր Թենուրն այդպես էլ անում է: Եվ հիմա ուխտագնացներից շատերը սկզբում այցելում են Արիստան Բարայի դամբարանը և հետո միայն՝ Խոջա Ահմեդ Յասավիին:

Խոջա Ահմեդ Յասավին եղել է 12դ. մեծ պոետ, կրոնական գործիչ, բյուրքալեզու աշխարհում եղել է սուֆիզմի հիմնադիրը:

Արևմտյան Ղազախստանում լեռան մեջ գտնվում է Բեկետ-ատայի դամբարանը: Այս յուրահատուկ դամբարանը բաղկացած է 7 սենյակներից: Այդ 7 սենյակներն էլ յուրքի տեսքով են կառուցված: Յուրահատկությունն այն է, որ եթե նույնիսկ բաց լինեն բոլոր 7 սենյակների դռները, երբեք միջանցահովիկ չի լինում: Եթե մի սենյակում Ղուրան կարդան, ապա մյուս սենյակներում այն բոլորին հստակ լսելի կլինի: Եվ շատ գիտնականներ Բեկետ-ատայի դամբարանը համեմատում են եզիպտական բուրգերի հետ:

Բեկետ-ատան շատ հարգված մարդ էր Ղազախստանում: Լինելով սուֆի ճգնավոր՝ նա հեռանում է ամառի լեռները և այնտեղ չորս մզկիթ կառուցում: Բեկետ-ատան որոշում է այս աշխարհից հեռանալ 63 տարեկան հասակում՝ Մոհամմեդ մարգարեի տարիքում՝ ինքն իրեն փակելով

իր խցում, քանի որ գտնում էր, որ ոչ ոք չի կարող Մոհամմեդից ավելի բարձր լինել, և հետևաբար ինքը՝ որպես իսլամին նվիրված մարդ, այլևս արևի լույսը տեսնելու իրավունք չունի: Ահա այսպիսի լեգենդներ...

Խոջա Ահմեդ Յասավիի փիլիսոփայական ժառանգությունը

Ավանդույթների համաձայն՝ Առքստան-Բաքը Խոջա Ահմեդ Յասավիի հոգևոր ուսուցիչն ու դաստիարակն էր: Մահանալիս Առքստան-Բաքը հենց Յասավիին է փոխանցում անամար հանդիսացող խուրճայի կորիզը: Լեզնեղի համաձայն՝ Առքստան-Բաքը լինում է Մոհամմեդ մարգարեի զինակիցը: Մի անգամ Մոհամմեդ մարգարեն, իր զինակիցների հետ նստած, խուրճա էր ճաշակում: Պատուներից մեկն անընդհատ ափսիսի միջից ընկնում էր, և մարգարեն ձայն է լսում. «Այդ խուրճան նախատեսված է մահմեդական Ահմեդի համար, որը կծնվի ձեզանից 400 տարի անց»: Մարգարեն իր զինակիցներին հարցնում է, թե ով հանձն կառնի փոխանցել խուրճան նրա ապագա տիրոջը: Ոչ ոք ձայն չի հանում: Մարգարեն կրկնում է իր հարցը, և այդ ժամ Առքստան-Բաքը պատասխանում է. «Եթե Դուք Ալլահից 400 տարվա կյանք խնդրեք, ապա ես կփոխանցեմ խուրճան»:

Խոջա Ահմեդ Յասավին քարոզիչ էր, իր հոգևոր փիլիսոփայության մեջ համադրում էր երկու կրոն՝ հին քրեոնիականությունը և այդ ժամանակի համար նոր կրոնը՝ իսլամը: Պատմական տվյալների համաձայն՝ Խոջա Ահմեդ Յասավին ծնվել է Խալիջարում (այժմ՝ ք.Սալթան) 1103թ.: Նա սովորել է ամվանի Առքստան-Բաքի մոտ: Խոջա Ահմեդ Յասավին մանրակրկիտ կերպով նրանից ընդօրինակում էր կենցաղային և հոգևոր իմաստությունը, իսկ նրա մահից հետո ուղևորվում է Բուխարա, որը ողջ աշխարհի մուսուլմաններն անվանում էին իսլամի գմբեթ: Այստեղ նա իրեն արժանի ուսուցիչ է գտնում՝ ի դեմս շեյխ Խոջա Յուսուֆ Համադանի, որն այն ժամանակ ղեկավարում էր միստիկների հայտնի դպրոցը, ովքեր որոշել էին իրենց նվիրել Ալլահի ոգու հետ միասնական դառնալու փնտրմանը: Այս քանին նրանց կոչ էին անում շեյխ-սուֆիները: Սուֆիզմը իսլամում միստիկական-ճգնավորական նոր ուղղություն էր: Կենտրոնական Ասիայում սուֆիզմը տարածում է գտնում 9-10դդ.:

Դր ողջ կյանքը Խոջա Ահմեդ Յասավին նվիրում է ազգակից ժողո-

վուրդների միավորմանը, բազմաթիվ կրոնական ուղղությունների ֆոնին հոգևոր միասնականության ստեղծմանը: Թուրքեստանի բնակիչները երկար տարիներ չէին ընդունում Խոջա Ահմեդ Յասավին, և նա ստիպված անցնում է բավականին բարդ, բազմաչափ կյանքի ուղի:

Խոջա Ահմեդ Յասավին ոչ միայն կրոնական գործիչ էր, այլև հույակապ պոետ, փիլիսոփա: Նա հասկանում էր կյանքը իր բոլոր դրսեորումներով՝ և՛ արտաքին՝ որպես մտածող, և՛ ներքին՝ որպես բնության բարձրագույն ոգու հետ կապ ունեցող հոգևոր անձ:

Խոջա Ահմեդ Յասավինի ստեղծագործությունները մեծ համբավ էին վայելում տեղի բնակիչների մոտ: Նա համոզե էր գալիս ոչ միայն որպես հոգևոր ուսուցիչ, այլև որպես իմաստուն պետական գործիչ: Իր հոգևոր քարոզներում, բանաստեղծություններում նա արձագանքում էր հրատապ խնդիրներին, կոչ էր անում ժողովրդին հանդուրժողական լինել այլ հավատի մարդկանց նկատմամբ.

*Եթե քո առջև Անհավար լինի, մի՛ վիրավորիչ նրան,
Ղաժան սրտից, վիրավորողի հոգուց Տիրը երես է բերում:
Օ՛, Ալլահ ճշմարիտ: Նման սարուկին սպասում է դժոխքի գեհե՛նը:*

Լեզհնդի համաձայն՝ Յասավին ստիպված էր հեռանալ աշխարհիկ կյանքից Ամենարարձրային ծառայելու համար: Նա բնակություն է հաստատում Յասսի քաղաքում մզկիթի մոտ մի ստորգետնյա խցում, որտեղ էլ անցկացնում է իր կյանքի մնացած մասը:

1166-67թթ. Խոջա Ահմեդ Յասավին մահանում է և որպես մեծն սուրբ քաղվում Յասսի քաղաքում նրա համար կառուցված դամբարանում, որը հետագայում վերածվում է մուսուլմանների զանգվածային ուխտագնացության և երկրպագության վայրի: Խոջա Ահմեդ Յասավին ստեղծում է աստվածաբանության դպրոց: Նրա հեղինակության շնորհիվ Թուրքեստանը դառնում է Ղազախստանի ամենակարևոր միջնադարյան լուսավորական կենտրոնը:

Շեյխի մահից հետո նրա կողմից ստեղծված Յասավիա հոգևոր սուֆիական կենտրոնը շարունակում է իր ակտիվ գործունեությունը, իսկ գերեզմանի կողքին ստեղծված հուշահամալիրը դառնում է ողջ Կենտրոնական Ասիայի պաշտամունքի ամենահայտնի վայրերից մեկը: Եվ, ինչպես եղել է մուսուլմանական Արևելքում, զանգվածային երկրպագության վայրը դառնում է ակտիվ առևտրի, արհեստավորական և հոգևոր կյանքի վայր:

14դ. վերջին մեծն Տամեղանի հրամանով, ով պատկառաքելով էր վե-

բարեբալում Խոջա Ահմեդին և քիչ ջանք չէր ներդրել իր հոգևոր ուսուցչի հիշատակը հավերժացնելու համար, Ահմեդ Յասավինի գերեզմանի տեղում մի հսկայական դամբարան է կառուցվում: Յասավին համարվում է Կենտրոնական Ասիայի բոլոր քյուրբակյան ժողովուրդների ազգային սուրբը:

Այշա-Բիբիի մասին լեգենդը

Աշխարհում ապրում էր Կարախան քատիրը՝ դուցազնը: Նա սիրահարվում է Այշա-Բիբի անունով մի աղջկա, որն իր ոխերիմ բշնամու դուստրն էր: Մի անգամ, հույս չունենալով ստանալ օրիորդի հոր օրհնությունը, Կարախան քատիրը ներխուժում է առլ՝ գյուղ, հափշտակում իր սիրեցյալին և սրընթաց հեռանում: Օրիորդի հայրը նրանց հետքերով ուղարկում է իր պահնորդներին և հրամայում երկուսին էլ սպանել:

Սիրահարները երկար փախչում էին՝ փրկվելով հետապնդումից: Հոգնելով միջանիօրյա անընդհատ արշավից, Այշա-Բիբին որոշում է լողալ Ասու գետում, որի ափին նրանք կանգ էին առել հանգստանալու: Սակայն հոր պահնորդներն այստեղ նրանց հասնում են ու դարանակալում: Նրանք օրիորդի գլխարկի՝ սաուկելեի մեջ փոքրիկ տափաստանային

իժ են դնում: Աղջիկը հաճույքով լողանում է գետի տար ջրերում ու սկսում հագնվել, դնում է սաուկելեն: Եվ հենց այստեղ էլ նրան խայթում է անիծյալ օձը: Այշա-Բիբին գիտակցությունը կորցնում է, և ամեն ինչից երևում է, որ նա մահանում է: Այդժամ Կարախան քատիրը նրան բարձրացնում

Լ ձեռքերի վրա և տանում մոտակա առյուծ մողայի մոտ, որպեսզի նա իրենց օրհնի: Ընդամենը մի քանի րոպե է տևում նրանց ընտանեկան երջանկությունը: Այլան մահանում է բատիթի ձեռքերի վրա:

Հենց նույն օրը՝ նույն ժամին, Կարախանը երդվում է հավերժ սիրել նրան: Այն տեղում, որտեղ մահացել էր Այշա-Բիբին, ավելի ուշ կառուցվում է մի մազար՝ տապանաբար: Դրա կողքին Կարախանն իր համար էլ է մազար կառուցում, որպեսզի մահից հետո իր սիրելցայի կողքին լինի: Մինչև իր կյանքի վերջին օրերը Կարախանն քառիկը, սպիտակ հագուստ հագած, ապրում էր Այշա-Բիբիի գերեզմանից ոչ հեռու՝ պահպանելով այն, աղոթելով աստծուն և նրանից ներում խնդրելով: Նրա բարեպաշտության և սրբության համար ժողովուրդը Կարախանին սկսում է սուրբ համարել: Իսկ այդ վայրը սկսում է կոչվել Աուլիե Աբա՝ Սուրբ Հայր:

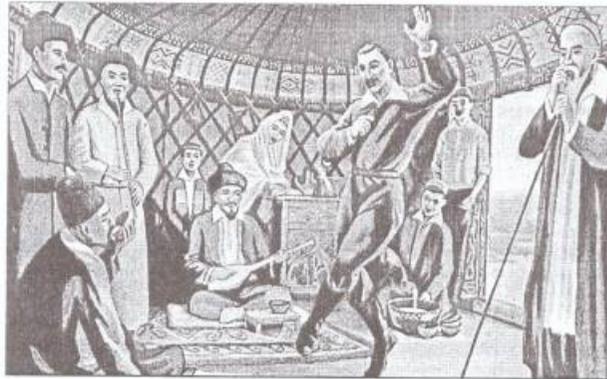
3. Դազախսանի երաժշտական ժառանգությունը

«Մշակութային ժառանգություն» պետական ծրագրի շրջանակներում մի նախագիծ է ընդունվել՝ «Դազախական ավանդական երաժշտության հատընտիր «Հավերժական մեղեդիներ» 1000 կյույ, 1000 երգե»: Իր մասշտաբով հսկայական այս նախագիծը ազգային մշակույթի պատմության մեջ իր նախադեպը չունեցող մի հսկայական աշխատանք է դազախական երաժշտական ստեղծագործությունների բնագրային կատարումների հավաքագրման, նախապատրաստման, մշակման, վերականգնման, քվայնացման և խտասկավառակների բողարկման առումով:

Դազախական տափաստանը դարեր շարունակ ապրել է ոգեշունչ պրեզիայով, դիպուկ ճարտասանությամբ, ոգևորիչ կյույերով և հուզիչ երգերով: Ժողովրդի մեջ առում են. «Յուրաքանչյուր դազախի մեջ նրա ծնվելու պահից Աստված ներդրել է կյույի մասնիկ»:

Կյույը ոչ մեծ գործիքային պիես է, շատ խորը բովանդակությամբ, բարդ դիֆունով և զարգացող մեղեդիով: Կատարվում է դոմբրայի վրա: Դազախական մշակույթում կյույերը հնուց ի վեր փոխանցվել են բանավոր մի կատարողից մյուսին: Կյույ կատարողը կոչվում է կյույչի:

Դազախ ժողովրդի ավանդական երաժշտությունը հոգևոր ժառանգության շատ հարուստ գանձարան է: Անցնելով դարերի քննություն,

մարմնավորելով ժողովրդի ողջ ստեղծագործական տաղանդը և իմաստությունը՝ երբորդ հազարամյակում այն ձեռք է բերել հատուկ նշանակություն, հատուկ արժեք՝ և՛ գեղարվեստական, և՛ մշակութային:

Իր պատմության ընթացքում դազախ ժողովուրդը ստեղծել է հարուստ երաժշտական մշակույթի անգին մի շերտ: Դազախների հեռու նախնիները՝ վաչկատունների յուրահատուկ քաղաքակրթության քազմարիվ ցեղերը ստեղծել են գործիքների ամբողջություն, գործիքային երաժշտություն, յուրօրինակ երաժշտական-բանաստեղծական ավանդույթներ, որոնք իրենց արժանի շարունակությունն են գտել ժամանակակից դարաշրջանում:

Դազախ ժողովրդի տաղանդի մասին շատ դիպուկ է ասել ռուս մեծ գիտնական, Զ.Վալիյանովի կողմից «Դազախական տափաստանի Հերոդոտ» անվանված Ա.Լևշինը. «Դազախները ներկայացնում են այն բանի նոր ապացույցը, որ մարդ ծնվում է պոետ կամ երաժիշտ»: Իսկ Ա.Է.Նիխորնը դազախների երաժշտության մասին իր աշխատության մախարանում գրել է. «Դազախական երգերը մերք անհոգ-մանկական և ուրախ են, ինչպես կանաչ արտավայրերում խաղացող մտրուկները, մերք ուժեղ ու կենսախիմո, տիրական ու ազատ, ինչպես կապույտ երկինք խոյացող արծիվը, կատարում են բոլորը՝ մանուկից մինչև ծերունի, և հանդիսանում են նրա անձնոմսխելի ժառանգությունը, ասես հենց ժա-

դովորյի ճիշտ պատճենը լինեն»։ Ռուս անվանի գիտնական Գ. Պոտանինը, դազախ ժողովրդի հարուստ երգային ավանդույթներից ոգևորված, գրել է. «Ինձ թվում է, թե ողջ դազախական տափաստանը կրգում է»։

Տաղանդավոր ակիները, օլենշիները, կյուլշիները, ստեղծելով բարձր արվեստ, մարդկանց հաղորդակից էին դարձնում «աստվածային խորհրդին»՝ երաժշտությամբ։ Մեծ տափաստանում նրանք, լինելով հոգով հպարտ ու ազատ, բարձր էին գնահատվում ժողովրդի կողմից հայտնի տիրակալների, ակամավոր պետական գործիչների և խոշոր գորավարների հետ միասին։

Միջին Ասիայի բյուրբալեզու ժողովուրդների՝ մասնավորապես դազախների, դրոբզների և կարակալպակների մոտ ակիները պոեմ-ինպրովիզատորներ և երգիչներ էին։ Նրանք երգեցիկ ձայնով բանաստեղծություններ էին կարդում դոմբրայի նվագակցության տակ։

Երաժշտությունը դազախական էպոսի ամբաժանելի մասն է կազմում։ Դոմբրայի, սիբիլզգիի կամ կորիզի վրա կյուլի կատարումից առաջ կյուլշին կարճ ներկայացնում է տվյալ կյուլի բովանդակությունը՝ ավարտելով այն ավանդական արտահայտությամբ. «Իսկ հիմա լսեք, թե զրա մասին ինչպես կպատմի դոմբրան»։

Այս կարգի երաժշտական պիեսների հեղինակներին չի կարելի դիտարկել միայն որպես երգահաններ։ Նրանցից յուրաքանչյուրը երաժշտության հետ միասին ստեղծում է նրան ուղեկցող լեզենդ-նովել, որն ունի ինքնուրույն գեղարվեստական նշանակություն։ Այսպես՝ ամանուն հեղինակի «Կարաժորգա» կյուլ-լեզենդում տրված է ճծույզի մասին սքանչելի մի պատմվածք, որին դազախները խղել էին կալմիկներից Արլախ-խանի մարտերում։ Մեկ այլ անվանի կյուլ-լեզենդ՝ «Ակսակ-կուլան, Ժոշի-խան»-ը, ներկայացնում է հետևյալ նովելը։ Ժոշի-խանը պահանջում է իրեն հաղորդել, թե ինչու իր որդին որսից չի վերադարձել և սպառնում է, որ ով կհանդգնի ասել որդու մահվան մասին, նրա կոկորդը հալված արճին կլցնի։ Այդժամ ձեր կյուլշին կորիզի վրա նվագում է առանց խոսքերի մի մեղեդի, որից Ժոշի-խանը հասկանում է, որ իր որդուն սպանել է կաղ կուլանը՝ վայրի ձին, և, իր խոսքի տերը լինելու համար հրամայում է պատժել կորիզը։ Այդ պատճառով, ըստ լեզենդի, կորիզի վերին՝ արճնով այրված մասը մնում է բաց։

Կյուլ-լեզենդներում խառնված են դազախական բանախոսությանը քնորոշ բոլոր ձևերը։ Այստեղ նովելի տեսքով կարելի է գտնել և՛ կենդանիների մասին հեքիաթներ, և՛ պատմական երգեր։

Ղազախական հասարակության մեջ մեծ համբավ ունեին այտիսեն-

ըր՝ դազախ ակիներին՝ աշուղների հրապարակային մրցույթները, հանպատրաստից ստեղծագործողների բանաստեղծական մրցելույթները։

Հին ավանդության համաձայն, օբյեկտիվությունից ելնելով, ինչպես նաև այն պատճառով, որ հաղթողի համեստությունն ու արժանապատվությունը նրան հնարավորություն չէին տալիս գովերգել իր հաղթանակը, այդպիսի պոեմ պետք է հյուսեր պարտված ակիներ։ Ռուսի «Բիրժանապ և Սառա» հայտնի պոեմում մրցույթի մասին պատմությունը ստեղծված է պարտված Սառայի կողմից։ Այտիսի մասին պոեմները հաստիկ ուշադրություն են դարձնում տվյալ ակիին պարտության պատճառների վրա։ Նշված պոեմում Սառան, համարյա հաղթանակ տանելով երկարատև տրամաբանական և բանաստեղծական վեճում, ստիպված էր լռել երբ Բիրժանը բանաստեղծության տեսքով պահանջում է ցույց տալ իրեն այդպիսի գեղեցիկ օրիորդի և այդքան փայլուն բանաստեղծուհու փեսացուին։ Սառան, հասկանալով, թե ինչ հաղթաբուրդ մա կարող է տալ Բիրժանին՝ ցույց տալով նրան իր ցեղի կամքով իրեն պարտադրված ատելի սապատավոր փեսացուին, իրեն պարտված է ճանաչում։

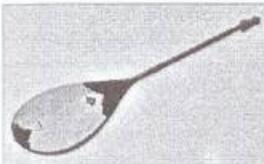
Այտիսի բովանդակությունն իրենից ներկայացնում է բանաստեղծական վեճ որոշակի թեմայով։ Երբեմն այդ վիճարանությունը մի ցեղի՝ մյուսի նկատմամբ գերազանցության մասին էր, երբեմն կնոջ իրավունքների, դիրքի ու վիճակի մասին, եթե մրցելույթին մասնակցում էր կին-ակի։ Բանաստեղծություններով վիճարանում էին նաև սիրո ուժի, նրա արտահայտման ձևի մասին, մրցում էին նաև հանելուկների, երկրների, ժողովուրդների իմացության մասին։

Ժողովուրդը ակի էր համարում այն մարդուն, ով ունակ էր հանպատրաստից ստեղծել սուր և դիպուկ բանաստեղծություններ։ Ակիին տաղանդի աստիճանը ցույց էին տալիս նրա ինպրովիզները, որոնք մա ստեղծում էր ունկնդիրների առաջ իր համար անսպասելի թեմաներով։ Միայն այտիսներում անցնելով բազմաթիվ նման հրապարակային փորձությունների միջով էր ակիներ ժողովրդական ճանաչում ստանում։ Դա մի խիստ ու հիանալի դպրոց էր պոետի համար։

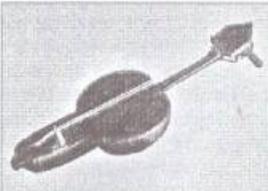
Քուլտրական միջավայրում կարևոր տեղ էին զբաղեցնում նաև ժիրաուները՝ երգիչները, որոնք կապված էին էպիկական ստեղծագործության հետ։ Ժիրաուները սովորաբար գտնվում էին խանի մոտ՝ հանդիսանալով նրա ռազմական ու քաղաքական խորհրդակցաները, գովերգելով խանների, բատիրների հերոսական սխրանքները։

Ղազախական երաժեշտական գործիքներ

Գոմբրան ամենատարածված ղազախական ժողովրդական գործիքն է, որը կարելի էր հանդիպել յուրաքանչյուր յուրորում: Այն պատկանում էր ղազախների կյանքի ամենամերձեշտ և պարտադիր առարկաների թվին: Հինավուրց Խորեզմ քաղաքի պեղումների ժամանակ հնագետները գտել են երկար կամիքային գործիքների վրա նվագող երաժիշտների բրձակակն արձանիկներ: Գիտնականները պարզել են, որ խորեզմական երկար գործիքները եղել են դեռ երկու հազար տարի առաջ, նրանք սակայն քոչվոր ցեղերի երաժշտական գործիքներից են եղել:

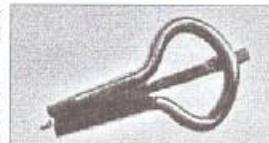
Կորիզը սրբազան գործիք է եղել: Հասարակ ժողովուրդը նույնիսկ վախենում էր դիպել այս գործիքին, քանի որ հավատում էին, որ կորիզը, ինչպես և նրա տերերը՝ բակսիները, այսինքն՝ շամանները, հրաշագործ կախարդական ուժի են տիրապետում և կարող են ազդել մարդու ճակատագրի վրա: Ավանդույթների համաձայն՝ կորիզն ու կորիզային երաժշտությունը կարող էին վանել չար ուժիներին, հիվանդություններն ու մահը: Կորիզը լարային երաժշտական գործիք է՝ երկու մագե լարերով, որոնք բաղկացած են ձիու 104-ական մագից: Այն պատկանում է ըսրային գործիքների հնագույն տեսակին, որոնք պահպանվել են Սիբիրի, Միջին Ասիայի, Պովոլժիեի, Անդրկովկասի ժողովուրդների մոտ: Կորիզը պատրաստում են փայտի անբողջական կտորից: Շատ ժողովուրդներ հավատում էին, որ միայն անբողջական կտորում է պահպանվում ծառի կենդանի երգող հոգին, որը կհնչի գործիքում:

Շան-կորիզը հին լեզվակավոր երաժշտական գործիք է: Պատրաստվում է փայտե շերտից, որի մեջտեղում լեզվակ է: Շան-կորիզին թել է կապվում: Թելը ձգելով՝ կատարողը տատանում է լեզվակը, որից էլ հնչյուն է առաջանում: Այս գործիքը պատրաստվում է նաև մետաղից: Հիմնականում շան-կորիզը տարածված էր կանանց շրջանում:

Սիբիզգին՝ ղազախական փողային երաժշտական գործիք է՝ սրնգի նման, 600-650մմ երկարությամբ: Ավանդաբար պատրաստվել է եղեգնից կամ փայտից, ավելի ուշ և հազվադեպ՝ արծաթից: Մինչև 18դ. սա Ղազախստանի տարածքում ամենատարածված երաժշտական գործիքն է եղել պատրաստման պարզության պատճառով: Դրա հետ կապված շատ լեզվանդներ կան: Ղազախների մոտ պարտադիր էր սիբիզգի ունենալը:

Ժնտիզինը՝ հին յուրարանի կամիքային գործիք է, որն իր ձևով հիշեցնում է տավիղ կամ պատկած քնար:

Մուխ սիրնայը հին փողային մուշտակավոր գործիք է: Պատրաստվում է եղջյուրից՝ մուխ, ունի երեք անցք: Այս գործիքն աչքի է ընկնում իր ծակող ծայրով և օգտագործվում էր արշավների ժամանակ որպես ազդանշան տվող գործիք:

Ուրանը փողային երաժշտական գործիք է, օգտագործում էին ռազմիկները: Տարբեր երկարություն ունեցող երկու փողերն ունեն երեքական անցք:

Ասատայակը հարվածային գործիք է, որը հիշեցնում է տավակ գլխիկով գավազան՝ զարդարված զարդանախշով և մետաղական օղակներով, կախոցներով, ունի բաց և սուր ծայր: Եվ ասատայակը և դանգիրան եղել են շամանական ծեսերի ատրիբուտներ, այդ պատճառով ժողովրդի երաժշտական կենցաղում տարածում չեն ստացել:

Դանգիրան հարվածային գործիք է: Իրենից ներկայացնում էր դափ, որի մի կողմից կաշի էր քաշված, իսկ ներսում մետաղական շղթաներ, օղակներ և բիբրեղներ էին կախված: Դանգիրան շամանական ծեսերի ատրիբուտ էր:

Դարիլը հարվածային գործիք է, բունակով օղակ, որի երկու կողմում կաշի է քաշված: Մովորաբար դարիլից օգտվում էին հարձակման գնացող ռազմիկները: Այս գործիքը շատ ուժեղ բարձր ծայր ուներ և ծառայում էր ազդանշան տալու համար: Հարվածային գործիքների բարձր հնչյունները աույի բնակիչներին կանչում էին որսի, կրոնական ծեսերի, տեղեկացնում էին նոր տեղ քոչելու մասին:

Լեզունդ երաժշտության ծագման մասին

Այն հին ժամանակներում, երբ, ինչպես դազախներն են ասում, «այժր դեռ պոչ չունեիր», աշխարհը բնակեցնող ժողովուրդներից ոչ մեկը չգիտեր, թե ինչ է ուսանավորը, ինչ է երգը: Առանց բանաստեղծությունների կյանքն այրու նման է, իսկ առանց երգի այն անպտուղ է: Մարդիկ, չլսելով բանաստեղծությունների չափային ռիթմը, ապրում էին առանց ուրախության ու ծիծաղի:

Այն ժամանակներում չկար տոն ու տոյ՝ խնջույք, չկային ուրախ ու աղմկուտ հավաքներ: Մարդիկ մտայ էին, նրանց ճնշում էր սառցե բախիժը, որովհետև վշտի պահին նրանք չէին կարող օգնության կանչել կախարդական երգը, որը կցրեր տխրությունը և կառույցացներ հոգին: Այն մարդը, ով գեթ մի անգամ դժբախտություն էր տեսել, ողջ կյանքում մնում էր տխուր և մահանում էր վշտի մեջ, քանի որ այն ժամանակներում երգն ապրում էր երկրից հեռու: Այն ժամանակներում մույմիսկ աղբյուրներից հոսող, մաքուր քարե հատակով առվակները չէին զրնգում, ամտառը չէր խշշում բեթե քամուց: Երբ արևը հանդիսավոր կերպով բարձրանում էր, և սկսվում էր հիասքանչ տափաստանային արևածագը, թռչունները չէին երգում: Տափաստանը ճնշող մեռելային լռությունը խախտում էր միայն հողմի վայրի ոռնոցը, քանի որ այն ժամանակ երգի հզորությանը տիրապետում էր միայն երկինքը, և երգը դեռ չէր մտերմացել երկրի բնության հետ:

Վերջապես հիասքանչ, խորհրդավոր, հզոր, կախարդական երգը որոշում է բողնել իր հին կացարանը և ճանապարհ է ընկնում տիեզերքի չորս անկյունը գննելու համար: Միգուցե նրան ծանձրացրել էր յոթերորդ երկրի բարձրության վրա անօդուտ մնալը, կամ էլ մա ցանկացել էր սրբնբաց անցնել լայնատարած տափաստանի վրայով անձայրածիր կապույտ գմբեթի տակով, կամ էլ խղճահարություն է ապրում արվեստի ուրախությունից ու հիացմունքից գրկված, տխուր ու վշտալից մարդ-

կանց համար և որոշում նրանց բարություն անել, անհայտ է, սակայն երգը ճանկա է ելնում: Տրամադրությունից կախված՝ երգը մերթ թոյում էր շատ ցածր՝ երկրի վրայով, մերթ սրբնբաց խոյանում էր վեր՝ դեպի անհասանելի երկինքը: Երբ երգը ցածր էր թռչում, այդ մասում բնակվող ողջ ժողովուրդը հստակ լսում էր նրա բոլոր մեղեդիները, կյույերն ու ժիրերը և ընդմիջտ հիշում ու սովորում էր դրանք:

Այնտեղ, որտեղ երգը բարձր էր թռչում, մարդիկ միայն նրա զանձեռի մի մասն էին լսում: Իսկ այն ժողովուրդները, որոնց վրայով երգը շատ բարձր էր թռչում, երգ-երաժշտությունից համարյա թե զուրկ էին մնում: Ասում են՝ երգը ցածր է անցել դազախական տափաստանի վրայով, և դրանում է դազախական պոեզիայի շոյալության և հարստության գաղտնիքը:

Մարին՝ 40 աղջիկներին հրապուրած մեղեդին

Աորկուտը (սարսափելի, վախեցնող) ծնվում է Կարասպանի լեռներում, այնտեղ է նրա հայրենիքը: Նրա՝ աշխարհ գալուց առաջ մայրը ցանկանում է կուլանի (ձիու տեսակ) միս ուտել, ինչպես դա պատահում է երեխա սպասող կանանց հետ: Կորկուտին մա իր արգանդում էր տանում երեք տարի և ինը օր: Տարին մեկ անգամ մայրը տառապում էր երկունքի ցավերով, կարծես թե անհ երեխան պետք է ծնվեր: Այսպես անցնում է երեք տարի: Խեղճ կինը երեք անգամ տառապում է ծննդաբերական ցավերից, և միայն երրորդ անգամ է երեխան ծնվում:

Հենց որ Կորկուտը ծնվում է, քամին դադարում է, ամպերը հեռանում են, արևը դուրս է գալիս, և շրջակա աշխարհը փայլում ու կենդանանում է: Բնության աշխուժացումը մարդիկ ընկալում են որպես քարի նշան. «Այս տղան աշխարհ եկավ մեզ վախեցնելով, թող նրա անունը Կորկուտ լինի», - որոշում են նրանք և այսպես էլ անվանում երեխային:

Ինչպես որ Կորկուտի լույս աշխարհ գալն էր արտասովոր, այնպես էլ նրա ողջ կյանքը: Վաղ մանկությունից մա հավասար թռչում էր թռչունների հետ, վազում կենդանիների, քամու հետ, լեզու էր գտնում բնության հետ, մեծանում նրա հետ միասին: Վերջապես մա մեծանում է, դառնում ուժեղ ու ամրակազմ, և այդ ժամանակ Կորկուտը մի երազ է տեսնում:

Երազում տեսնում է մի սուրբ ծերունու՝ մինչև գոտկատեղը հասնող ճերմակ մորուրով, երկար սպիտակ գավազանով, ով ասում է. «Հենչ, Կորկուտ, վեր կաց: Պատրաստիր մի երաժշտական գործիք, որ ես թեզ կասեմ: Այդ գործիքը պետք է այնպիսի հաստությամբ լինի, ինչպիսին է վեցամյա ուղտի սրունքուկը: Քո գործիքի անունը կլինի կորիզ: Այդ կորիզը կլինի քո ոգեշնչման թևերը, ճանապարհ գնալիս քո ուղին լուսավորող կրակ, թեզ վտանգից պահպանող ուղեկից»:

Կորկուտն արթնանում է և հիշում երազը, կարծես դա իրականում էր իր հետ տեղի ունեցել: Եվ ահա նա մկատում է, որ իր սիրուն ու հոգին լի են մեղեդիներով, իսկ շուրթերից պատրաստ են բանաստեղծություններ հորդել: Նա անհասպաղ ձեռնամուխ է լինում կորիզի պատրաստմանը և նույնությամբ կատարում այն, ինչ նրան ասել էր երազում սուրբ ծերունին: Գրանից հետո նա իր ձեռքն է վերցնում գործիքը, լարում է այն և սկսում նվագել: Մեղեդին, որը նրան հանգիստ չէր տալիս՝ գտնվելով հոգում ու սրտում, բափանցում է կորիզի մեջ և ողջ աշխարհին ներկայացնում հիասքանչ հնչյունները: Թողող թռչունները, վագող կենդանիները, սուրբազող քամիներն իսկույն հանդարտվում են, ինչպես շատ եռացած կարը, և սկսում լսել կորիզի մեղեդիները:

Կորկուտը երբեք չէր ցանկանում ենթարկվել մահին, ամբողջատ կորիզ էր նվագում՝ գետի մեջտեղում նստած: Քանի դեռ նա իր հզոր կորիզի վրա նվագում էր, մահը չէր կարողանում նրան մոտենալ: Կորիզի հնչյուններն այնքան ուժգին ու գեղեցիկ էին, որ դրանք լսելի էին Սիրդարյա գետից յոթ օրվա ճանապարհի հեռավորության վրա: Այդ հնչյունները շրջապատում ամեն ինչ ընկղմում էին գեղեցկության ու ներդաշնակության կախարդական աշխարհի մեջ:

Մի անգամ Սարիարկայի ատվներից մեկում քնակվող 40 աղջիկներ լսում են կախարդական կորիզի հնչյունները: Մեղեդին այնքան ուժգին է քափանցում նրանց հոգիները, որ աղջիկները, անկախ իրենցից, ճանապարհ են ընկնում՝ մոտանալով, թե ով են: Նրանց մեջ անհայտահարելի ցանկություն է առաջանում հասնել հնչյունների աղբյուրին: Նրանք որոշում են և բոլորը միասին ճանապարհ ընկնում դեպի Սիրդարյա առանց ուղեկցողների ու քիկմապահների: Օրեցօր կորիզի հնչյունները ավելի ու ավելի լսելի են դառնում, թվում էր, թե դրանք դեպի իրենց են ձգում: Գիշեր-ցերեկ 40 աղջիկները գնում էին առանց կանգ առնելու: Չի՞ մանավրդ ճանապարհը՝ նրանք մոլորվում են Բեստակ-դալիի անկենդան տափաստաններում: Նրանց հագուստը մաշվում է, կոշիկները պատռվում են, վերջանում են սննդի ու ջրի պաշարները: Անջուր տա-

փաստաններում նրանց տանջում էր ծարավը: Սակայն տափաստանից հասնող կորիզի մեղեդիները նրանց ավելի ու ավելի ուժեղ էին ձգում:

Քառցից ու ծարավից աղջիկներից 39-ը մահանում են, և միայն մեկին՝ կաղ աղջկան է հաջողվում հասնել Սիրդարյայի ափերին: Նրա կուրորդ լրվի չորացել էր, ոտքերը պատված էին վերքերով, սակայն նրան հաջողվում է հասնել Կորկուտին, և միայն նրան տեսնելուց հետո աղջիկն անշնչացած ընկնում է: Կորկուտը նրան ուշքի է քելում, կերակրում, խմեցնում և սկսում հարցափորձ անել, թե ով է և որտեղից է եկել: Նա շատ է զարմանում, երբ իմանում է, որ 40 աղջիկ են եղել, ոչ թե մեկ: Հետո Կորկուտը սիրահարվում է Սարիարկայից այդ կաղ աղջկան և ամուսնանում նրա հետ:

Տխուր ու ձգող մեղեդին, որը հասել էր Սարիարկա և իր հետևից տարել 40 աղջիկներին, կոչվում է «Սարին»: Եվ մինչև հիմա Սարիարկայի տափաստաններում Ալատաուի լեռների ստորոտին մի տեղ կա, որը կոչվում է՝ «այն տեղը, ուր հասել է «Սարին» կյույի մեղեդին»:

Կորկուտի կնոջ՝ կաղ աղջկա գերեզմանը գտնվում է Սիրդարյա գետի կյուսիսային կողմում: Տեղացիներն այն անվանում են «Կաղ աղջկա դամբարան»: Սարին լեռից դեպի Կորկուտի գերեզմանը գնալով՝ կարելի է արևմտյան մասում Արիս կոչվող ավազներում, հասնել «կըզ կազա»-ին, այսինքն՝ «այստեղ մնացին աղջիկները»: Սա անկենդան, դժվարամատչելի անջուր անապատ է, այստեղով թռչուններ չեն թռչում, կենդանիներ չեն վազում:

Եստայի «խորլան» երգը

Մարալդի գավառակում (Հյուսիսսփիբրական երկրամաս) Ուրուկ ասուրները ապրում էր անվանի Մուլթան քայր դիշաղների ցեղից: Մուլթանն ուներ երկու դուստր՝ Հուսեին և Խորլանը: Վերջինիս անվան հետ է կապված հայտնի «Խորլան» երգը, որը գրել է 20-ամյա սկսնակ երգահանը:

Երգի ստեղծման պատմությունը հետևյալն է: Իրսիշի արտավայրերում՝ Ակուլից 150 վերստ հեռավորության վրա, իր հոտն էր պահում ոմն Մուլեյմեն քայր: Նրա որդի Շոշանի հարսնացուն Մարալդից էր: Պատրաստվելով այցելել իր հարսնացուին և նրա ծնողներին՝ Շոշանը երկու ձի է ուղարկում Եստային և խնդրում իրեն ուղեկցել ոչ թե որպես ընկեր կամ «փեսեդարյա», այլ որպես մեծ ցեղի անվանի, հարգարժան երգիչ: Եստայը մեծ ուրախությամբ ընդունում է հրավերը: Շոշանի

հարսնացուի տունը գտնվում էր Սուլբանի անուր: Փեսացուի պատվին բոլոր մտապահ աուլներից ջիգիբներ ու օրիորդներ են հավաքվում: Ակվում են ավանդական ուրախությունն ու խաղերը: Երիտասարդների մեջ էին Սուլբանի դուստրեր Հուսնին և Խորլանը:

Նրբաճաշակ հագնված, ուրիշ ակիճճներից ու երգիչներից տարբերվող Եստայն իսկույն դուր է գալիս Խորլանին: Եստային էլ օրիորդն է դուր գալիս: Հարձար պահ գտնելով՝ ջիգիբն ու օրիորդն առանձնանում են և սեր խոստովանում: Բայց Խորլանը նշանված էր, և Եստայն որոշում է փախցնել նրան: Ստանալով աղջկա համաձայնությունը՝ Եստայն գալիս է հարազատ Ակուլ, խորհուրդ անում ընկերների, ազգականների հետ: Ընկերները Եստային ամեն ինչով օժանդակում են:

Մեկ տարի անց երգիչը նորից է գալիս Մարալզի իր ընկերոջ հետ: Մնալով հարևան անուր՝

Եստայն մարդ է ուղարկում Խորլանի մոտ, սակայն աղջկան հետևում էին, և նա ոչ մի կերպ չի կարողանում անցկատ տնից դուրս գալ: Երիտասարդների մտադրության մասին հայտնի է դառնում բոլորին: Բարկացած հայրը անհավաղ սուրհանդակ է ուղարկում իր խնամուն Ծի քաղաք և պահանջում տանել «վճարված» հարսնացուին: Շուտափույթ կերպով հարսանիք է արվում, և Խորլանը, ենթարկվելով ճակատագրին, գնում է ամուսնու հեռավոր անուր:

Մինչև կյանքի վերջը Եստայն չի կարողանում մոռանալ Խորլանին: Իր կյանքի ողբերգության, չիրականացված երազների մասին երգիչը ստեղծում է «Խորլան» հայտնի երգը.

*Իմացն չ, իմացն չ, ջիգիբն չ, մի դար չեք ապրելու
Կյանքում սիրելուց ավելի բարձր երջանկություն չկա:
Բայց Խորլանի նմանին դուր երբեք չեք հանդիպի:
Կարող եք շրջել ողջ աշխարհը,
Օ՛, մարդիկ, հավաքացն չխոսքերիս,*

*Բաղդադում, Եգիպտոսում, Չինաստանում
Խորլանից գեղեցիկ աղջիկ չկա:*

Եստայի պատանեկան սերն ամուր էր, այն անցնում է երկար տարիների բոլոր փորձությունների միջով: Արդեն 67-ամյա ծերունի էր, բայց Եստայն դեռ հուզմունքով էր կատարում «Խորլանը»: Վերցնելով դոմբրան՝ նա երկար լուծ էր, մտազբաղ մայրն հետուն, հոգոց համելով սրբում էր ցայտած արցունքները և ճոր միայն սկսում նվազել: Նրա տխուր երգը խոսում էր հավատարիմ սիրո մասին: Նրա այ ձեռքի մատնամատին մի մեծ ոսկե մատանի էր փայլում: Ավարտելով երգը՝ նա նայում էր այդ մատանուն, ասես այն սրբազան բալիսման լինել և ատում էր. «Այո-ո-ո, հարազատներս, այս մատանին այն երջանիկ օրերի վկան է: Մա հիշատակ է անմահ Խորլանի մասին»: Այնուհետև նա նորից մտքերի մեջ էր ընկնում և երկար լուծ էր:

Քո երկրի անվանումները

Ղ ազգիական տափաստանում շատ կան միատեսակ անվանումով վայրեր՝ բլուր, սար, ձորակ... Սակայն կան նաև այնպիսի անվանումներ, որոնք որպես տեղանուն են ծառայում, օրինակ՝ Կըզ-աուլի»: Մա նշանակում է՝ վայր, որտեղ աղջիկ է բաղված:

Ասում են՝ վաղուց, շատ վաղուց դազախ ժողովրդի աղայական ցեղում մի օրիորդ էր ապրում: Նա և՛ գեղեցիկ էր, և՛ խելացի: Նրա գեղեցկությանը հիանում էին երիտասարդները, իսկ ինաստությունը զարմացնում էր ծերերին: Տափաստանային գեղեցկուհու համբավը բնորոշ էր ողջ աղայական հողով մեկ: Յուրաքանչյուր աղայական տոհմից (իսկ նրանք 40 էին) նրա մոտ են գալիս ամենալավ, ամենախիզախ և վեհանձն ջիգիբները, որպեսզի նա ընտրի իրենց միջից այն միակին, ով կանվանի նրան իր կինը: Քառասուն բատիրներ մրցում են ճարպկության, ուժի, դոմբրա նվագելու և հանելուկ լուծելու արվեստում, սակայն նրանք միմյանց արժանի մրցակիցներ էին:

Սակայն մի անգամ գալիս է դժբախտությունը: Թուրքալեն բեկերից մեկը, լսելով նրա գեղեցկության մասին, որոշում է փախցնել ու ամուսնանալ նրա հետ: Նա մի մեծ ջոկատ է հավաքում և շարժվում դեպի այն անուր, որտեղ ապրում էր օրիորդը: Ասում են, որ նրանք երեք հարյուր էին, կամ հինգ, կամ էլ մի ամբողջ հազար, իսկ նրանց դեմ՝ բնդաններ մեկ օրիորդ և 40 ջիգիբ՝ աղայական ցեղի 40 որդիներ:

Պոք կարո՞ղ եք պատկերացնել քարքարոտ սարահարթ թիչ խոտով: Իսկ փոշի ու քամի՞: Մարդկանց ճիչեր ու սմբակների դոփյո՞ւն: Ջների սուլոց ու շառա՞չ: Այսպես են ծնվում անունները, քո հողի անվանումները: Մեռնում էին քուրբպեները, մեռնում էին աղայները: Տարբեր ձևով է կարելի խառնել արյունները: Կարելի է ամուսնանալ թշնամու դստեր հետ, և այդ ժամանակ ձեր արյունը երեխաների մեջ կխառնվի: Կարելի է եղբայրանալ, դառնալ «անդասե՞» արյունակից եղբայր, իսկ կարելի է ուղղակի հեղել թշնամու արյունը և մահանալ նրա կողքին, որպեսզի հարազատ հողը խառնի ձեր արյունները:

Այդպես են անում գուրգասրներն ու դայերը: Այդպես են անում նրանց հետնորդները՝ քուրբպեներն ու աղայները: Աղայները հետ են մղում առաջին հարձակումը, սակայն ուժերը խիստ անհավասար էին: Կարելի էր փախչել, սակայն արդյո՞ք թշնամուց փախչում են: Պատահական մի ճետ մարտի թեժ պահին խոցում է օրիորդի սիրտը, նրա մարտի ու նուրբ սիրտը: Եվ թևաքափ եղան աղայ ջիզիբները ... Ու այլևս չկան այս աշխարհում...

Աղայական հողում մի տեղ կա, որտեղ քաղված է օրիորդը, Կրզ-աուլիս... Նրա շուրջը կա ուղիղ 40 գերեզման: Ասում են՝ սերն արժե 40 մահ: Միրն՝ և փայփայե՞ք ձեր կանանց՝ որպես դուստրերի, որպես կանանց, որպես մայրերի:

Բալխաշ՝ սիրո լիճ

Մի հարուստ քայ, որին պատկանում էր լճի զգալի մասը, ուներ գեղեցկուհի դուստր՝ Բալխաշ անունով: Երբ աղջիկը մեծանում է, սիրահարվում է աղքատ ընտանիքից մի երիտասարդի և քուրդից գաղտնի հանդիպում նրա հետ: Աղջկա հայրը որոշում է նրան ամուսնացնել մի հարուստի հետ և արգելում է դստերը տանից դուրս գալ: Նա մաս գաղտնի հրաման է տալիս՝ գտնել խեղճ երիտասարդին և խեղդել լճում: Այս մասին իմանալով՝ Բալխաշը որոշում է, որ երե երկրի վրա իրենց քույր չեն տալիս սիրել միմյանց, ապա լճում իրենց սերը հավերժ կապի: Մութ գիշերով՝ քայի որդու հետ հարսանիքի նախօրեին, նա փախչում է տանից և ցատկում ալիբների հորձանուտը՝ իր սիրեցյալի մոտ: Նրա հավատարիմ ու ամուր սիրո պատվին լիճն անվանում են Բալխաշ...

Այս լճի ափին ընակվող շատ մարդիկ հավատում են, որ Բալխաշը, իրոք, Միրո լիճ է:

Լեզենդ Կարագանդայի մասին

Մի ժամանակ տափաստանում մի ժլատ քայ էր ապրում: Նա շատ ոչխար ու այծ ունեց: Նրա հուտում մի սև ոչխար կար, որին քայը սուրբ էր համարում և հատուկ նրան պահպանում էր: Նա հուտով էր, որ այդ ոչխարը պահպանում է իր քուր կենդանիներին, իր ողջ մեծ հոտը: Եվ ահա մի անգամ այնպես է պատահում, որ սև ոչխարը մյուսների հետ փարախ չի վերադառնում: Հովիվներն ասում են, որ նա պետք է ծներ, այդ պատճառով էլ հետ է մնացել մնացած ոչխարներից ու այծերից: Բայր գայրանում է և հրամայում հովիվներին ինչ գնով ուզում է լինի գտնել կորածին:

Արդեն մթնում էր, երբ ջիզիբները ճամփա են ընկնում սև ոչխարին գտնելու: Երկար են դեգերում լուսնի լույսի տակ, սակայն այդպես էլ նրան չեն գտնում: Եվ հանկարծ նրանցից մեկը բացականչում է. «Կարագանդա: Ուր գնաս, ամենուր կարագան է (սև քար)»:

Այդ օրվանից այդ տեղանքը կոչվում է Կարագանդա:

Լեզենդ Ակմոլայի մասին

(այժմ՝ Աստանա, Ղազախստանի մայրաքաղաքը)

Հին ժամանակներում Մարիարկայի տափաստաններում իր աստվածապաշտությանը ու իմաստությանը մեծ համբավ ունեւոր մի մոլլա: Աստվածապաշտությունը նրա միակ վաստակը չէր, նա կարողանում էր նաև կանխատեսել ապագան և գտնել կորած իրերը: Եթե ինչ-որ մեկի մոտ որևէ բան էր կորում, նա խնդրանքով գալիս էր մոլլայի մոտ:

Եվ ահա մի անգամ հարևանների մոտ մի քանի ծի է կորում: Նրանք գալիս են մոլլայի մոտ խորհուրդ հարցնելու: Իսկ նա առանց հետևանքների մասին խորը մտածելու նրանց ասում է, որ ձիերին տարել են հարևան քայի ծառաները: Այդպես էլ լինում է: Չիերին գտնում են հենց այդ քայի ձիերի երամակում...

Չիերը գտնվում են, սակայն դրանից ամենաշատը մոլլան է տուժում: Նրա վրա չարացած քայր սկսում է հետևել նրան, օր ու արև չի տալիս: Եվ մոլլան ստիպված փախուստի է դիմում: Գանապարհին շատ զրկանքներ կրելով, մոլլան հիվանդանում է և չլինանալով փորձություններից՝ մահանում: Մահից առաջ մոլլան ասում է. «Իմ մարմինը տափաստանով մի՛ տարեք: Թաղեք այնտեղ, որտեղ կմահանամ: Երբ իմ գերեզմանի վրա մազար՝ տապանաքար կառուցեք, կավը կխատենք այժի կաթի ու յոտի հետ»: Այս ասելով էլ նա մահանում է: Մարդիկ նրան բաղում են, կավը խատնում այժի կաթի ու յոտի հետ և կառուցում մազարը: Երբ շինարարությունն ավարտվում է, պարզվում է, որ մոլլայի գերեզմանի վրայի սպիտակաճերմակ մազարը արևի տակ փայլում է:

Այդ ժամանակվանից էլ այս տեղանքը սկսեցին անվանել Ակմոլա՝ սպիտակ գերեզման:

Լեզենդ Սիրդարյայի մասին

Հին ժամանակներում Կրզըկունում և Կարակունում քայերի մոտ բատրակություն էին անում երկու երիտասարդ ջիզիթներ՝ Ազիբայ և Արմաբայ եղբայրները: Եվ ահա այդ վայրերում մի հսկայական ու սարսափելի վիշապ է հայտնվում, անսպասելիորեն հարձակվում է նրանց վրա և փորձում կուլ տալ: Իրենցից գտնե մի կարծ ժա-

մանակով ուշադրությունը շեղելու համար եղբայրները սկսում են վիշապի լայն բացված երախի մեջ շարտել մեկական ոչխար, որը հրեշն ակնբարբորեն կուլ էր տալիս: Այսպես՝ վիշապի ահից մի քանի օրվա ընթացքում եղբայրները նրա երախն են ուղարկում քայի ողջ հոտը, իսկ երբ ոչխարները վերջանում են, նրանք հասկանում են, որ արդեն իրենց վերջն է եկել: Եթե ոչ վիշապը, ապա հիմա քայր իրենց կաշին կքերթի կործանված ոչխարների համար: Իսկ գնալու կամ փախչելու տեղ նրանք չուենին, և հուսահատությունը պատում է նրանց...

Հանկարծ եղբայրների առաջ սպիտակ հագուստներով մի ծերունի է հայտնվում և հարցնում, թե ինչու են նրանք այդքան մտահոգ: Եղբայրները ոչինչ չեն քաջցնում և ամեն ինչ նրան պատմում են: «Երիտասարդներ, - ասում է ճերմակամորուս ծերունին, - դուք ոչ մի վատ բան չեք արել, քայց արդյո՞ք դա կհասկանա ժլատ քայր: Դուք պետք է հեռանաք, գնացեք դեպի արևելք, կանցնեք անջուր Կրզըկուն անապատը և կհայտնվեք բարեբեր ջրառատ հողում: Այնտեղ էլ հիմնավորվեք, այնտեղ էլ ապրեք ազնիվ աշխատանքով: Իսկ ձեր աշխատանքի դիմաց հողն իր հարստությունները կբացի»:

Ջիզիթները հարցնում են ծերունուն. «Ասացե՛ք, հարգարժան, իսկ ինչպե՞ս են կոչվում այդ հողերը», ինչին ծերունին պատասխանում է. «Այդ հողի անունն է Սիր՝ գաղտնիք»:

Այս խոսքերի վրա ծերունին անհետանում է, ասես իսկի չէր էլ եղել: Ջիզիթները, իրենց քայխաղ փնտրելով, հեռանում են հայրենի վայրերից և անցնելով անջուր անապատը՝ հասնում են Սիրդարյա գետին: Նրանք լսում են մաքուր ու սառնորակ ջուրը, հագեցնում ծաբավը, իսկ հետո սկսում են մարդկանց փնտրել: Շուտով նրանք շատ մարդկանց են հանդիպում, որոնք ապրում էին Սիրդարյա գետի երկայնքով, նրանք զբաղվում էին հողագործությամբ:

Եղբայրները միանում են նրանց, սկսում աշխատել առանց ուժերը խնայելու: Ցորեն են ցանում, միրգ ու բանջարեղեն տնկում և սկսում ապրել Սիր գետի ափին, ինչպես որ իրենց ասել էր ճերմակամորուս ծերունին: Նրանց աշխատանքը վարձատրվեց լավ բերքով: Եղբայրներն ընտանիք են կազմում, սկսում զբաղվել անասնապահությամբ և երջանիկ ապրում մինչև իրենց կյանքի վերջը:

Լեզենդ Բորովոյեի ծագման մասին

Ղազախստանի էյուսիսում Աստանա և Կոկչետաու քաղաքների միջև, կա մի զարմանահրաշ վայր՝ Բորովոյե: Աշխարհագրորեն այս վայրը կրում է «Կոկչետաուի քարձրավանդակ» անվանումը, սակայն տեղացիներն այն անվանում են «Ղազախստանի մարգարիտ»:

...Արարիչը ստեղծում է հողը, մարդկանց, ժողովուրդներին և սկսում նրանց բաժանել լեռներ, ծովեր, լճեր, գետեր ու հարթավայրեր, պտղաբեր անդաատաններ: Բոլորին ամեն բան բաժանում է, իսկ ղազախներին հասնում է միայն մերկ, անմայրածիր տափաստանը:

Սափաստանի բնակիչներն աղաչում են՝ խնդրելով Արարչից գոնե մի քիչ բնույթում. կարո՞ղ է արդյոք մի ամբողջ ժողովուրդ ապրել անասանաման տափաստանում և անմայրածիր անապատում: Եվ այստեղ Արարիչը հասկանում է, որ անզգուշաբար վիրավորել է այդ բարեկարգ ու անհանգիստ քոչվոր ժողովրդին: Նայում է իր պարկի մեջ, որտեղ պահում էր բնության տեսարժան վայրերը, իսկ այնտեղ մնացել են միայն լեռներ, մի բանի գեղեցիկ ամտառ, տասնյակ սառնորակ գետակներ ու լճեր: Բայց ամենաբավերը: Արարիչն իր պարկից թափ է տալիս այդ ամենը տափաստանի մեջտեղում, և այդպիսով ստացվում է աշխարհում ամենագեղեցիկ Բուրաբայ բնավայրը:

Գլուխ 2

ՂԱԶԱԽՆԵՐԻ ԱՎԱՆԴՈՒՅՑՆԵՐՆ ՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒՅՑՆԵՐԸ

Ղազախների ավանդույթները

Ավանդույթներն ու սովորույթները ազգի էության արտացոլումն են, ցույց են տալիս, թե ինչով է ազգն ապրում, ինչպես մտածում, ինչին է հավատում: Ղազախական հասարակության կյանքը այս սահմանումից բացառությամբ չեն: Նրանք դարերով ձևավորվել են ղազախական քոչվոր կյանքի ճեղք և անցել ժամանակի, տարածության և բոլոր արգելքների միջով, որոնք նրա առջև դրել է ժամանակը, և հասել մինչև մեր օրերը, որոշները՝ անփոփոխ, իսկ որոշները՝ փոքր-ինչ աղավաղված վիճակում: Սակայն այն փաստը, որ այսօր ղազախ ժողովուրդը հիշում է թեկուզև ոչ բոլոր, բայցևայնպես իր ավանդական ծեսերի մեծ մասը, անկասկած առավելություն է ղազախ ազգի հետագա զարգացման համար: Այն, ինչը եկել է նախնիներից, արժանի է հատուկ ուշադրության և մանրամասն ուսումնասիրման: Սերնդեսերունդ փոխանցվում են գիտելիքները, իսկ երիտասարդներն էլ իրենց եզրակացությունն են ամրանում և, բնականաբար, աշխարհին սկսում վերաբերվել ոչ թե որպես նորածին թռչնակ, այլ որպես փորձված արծիվ, ով իր կյանքի ընթացքում շատ բան է տեսել ու զգացել:

Երեխայի ծնունդը

Երբ երեխան լույս աշխարհ է գալիս, տատն ու պապը կամ էլ ազգականներից ամենաավագը երեխային անուն է տալիս: Ավելի վաղ, որպես կանոն, այս պատվավոր առաջադրանքը տրվում էր մոլլային, քանի որ երե-

խայի ծնունդը կապվում էր կրոնական հասկացության հետ: Երեխային անուն տվող անձնավորությունը, խոնարհվելով դեպի նորածնի ականջը, երեք անգամ արտասանում է ընտրված անունը:

Հաշվի առնելով տարբեր հավատալիքներն ու ցանկությունները՝ ծնողները ձգտում են սեփական երեխային հենչեղ, ազդեցիկ անուն տալ: Ծնողները, ուրախանալով որդու ծննդյան կապակցությամբ, կարող են նրան անվանել «Կտահիչ», որ նշանակում է «ուրախություն»:

«Շիրիխանա»-ն նորածնի պատվին կազմակերպված ավանդական տոյն է՝ խնջույքը: Որպես կանոն այս տոնին հավաքվում է երիտասարդությունը: Հյուրերը շնորհավորում են երեխայի ծնողներին և երեխային ցանկանում երկար տարիների կյանք՝ ասելով. «Երջանկությունն ընգ, փորրիկ: Քեզ երկար տարիների կյանք: Եղի՞ր ոչ միայն ծնողներիդ որդին, այլև Հայրենիքի»: Գաստարխանի՝ ուտեստներով լի սեղանի առաջ՝ երիտասարդները երգում են, նվագում դամբրայի վրա: Ինչորն ուրախանում են մինչև առավոտ, զանազան մրցություններ են անցկացվում: Հին հավատալիքի համաձայն՝ հյուրերն այսպես բշում էին չար հոգիներին և պահպանում երեխային: Երբեմն հյուրերը մնում էին մինչև 2-3 օր: Շիրիխանայի անցկացման ավանդույթը որոշակի փոփոխություններով պահպանվել է մինչ այժմ:

Օրոց դնելը

Երեխայի ծնվելուց մի քանի օր անց ծնողները կազմակերպում են երեխային օրորոց դնելու տոն: Երեխայի մոր կողմից ազգականները կամ բազմազավակ մայրը ծնողներին փայտե օրորոց են նվիրում: Սա խորհրդանշում է այսօրվա փորրիկի ընտանիքը բազմազավակ տեսելու ցանկությունը: Երեխային օրորոց դնելու ծեսը հանձնարարվում է օրորոց նվիրող կնոջը: Այրվող ճյուղը բաժանարարելով՝ կինը ջշում է չար ուժերին և հոտերից մաքրում օրորոցը, դրանից հետո փոում է վերնակը և դնում փորրիկ բարձերը, երեխային դնում է օրորոցի մեջ, բարուրում և հատուկ կարված ժապավեններով երեք տեղից կապում է երեխային: Իր բարենադրանքներն արտասանելով՝ կինը օրորոցը ծածկում է ծածկոցով, վրայից՝ մորթիով, որպեսզի երեխան դառնա ժողովրդի որդին, կախում է սանձ ու մողակ, որ նա լավ

ծիավոր լինի, ամրացնում է տունար՝ զարդ-թալիսման, որ աչքով չտան, կապում է քարաթվի մագիլներ, որ նա տուր աչք ունենա: Տոնին եկած հյուրերը, բարենադրանքներ ասելով, նետում են շաշա՝ քաղցրեղեն, դրամ, մատանիներ:

40 օր...

Երբ երեխայի 40 օրն անցնում է, անցկացվում է յուրօրինակ ծես: Համարվում է, որ 40 օր անց երեխայի կյանքում սկսվում է նոր փուլ: Դազախ ժողովրդի մոտ 40 օրվը սրբազան օրերից մեկն է համարվում: Այս ծեսին հավաքված կանայք երեխային լողացնում են քասի մեջ, որի հատակին դնում են դրամներ, մատանիներ: Կանանցից ամենավազը երեխայի վրա 40 գդալ ջուր է լցնում, ասելով. «Թող քո ողները ամուր լինեն, թող շուտ ամրանան քո կողերը»: Ծեսին մասնակցող կանայք որպես նվեր իրենց են վերցնում քասի միջի մատանիներն ու դրամները: Լողացնելուց հետո կտրում են երեխայի մազերն ու եղումզները: Մազերը դնում են փորրիկ կտորի մեջ և կարում փորրիկի հագուստի ոսից, իսկ եղումզները փաթաթում են և քաղում մեկուսի մի տեղ, որտեղ մարդ ոտք չի դնում: Երեխայի առաջին շապիկի մեջ, որը նա հագել էր մինչև 40 օր, քաղցրեղեն են փաթաթում, կապում շան վզին և նրան քաց թողնում: Երեխաները, հասնելով շանը, վերցնում են շապիկը և իրենց միջև բաժանում քաղցրեղենը:

Առաջին ֆայլերը

«Կապերի կտրումը» մի ծես է, որը կապված է երեխայի առաջին քայլերի հետ: Երեխայի ոտքերը կապում են շերտավոր պարանով: Դրանը քանդելու ծեսը հանձնարարում էին գեղեցիկ, ամուր քայլվածք ունեցող, ինչպես նաև լավ հոգևոր հատկանիշներով օժտված մարդուն, որպեսզի երեխան էլ ունենա մեծան հատկանիշներ: Դրան կտրողն ասում էր. «Քո շարժումները կաշկանդող կապերը կկտրեն, և առաջ կվազես քո տոտիկներով»: Դրանից հետո երկու կին երեխային առաջ են տանում: Ծեսը կատարող կինը նվերներ է առանում:

«Աժկա մընզըզու»

Չիավորի օծման ծեսը կոչվում է «ատկա մընզըզու»: 4-5 տարեկան դարձած տղային օծում էին ձիավոր: Դրա համար փայտից պատրաստում էին «ատամայ»-եր՝ հատուկ մանկական քանթ, որի առջևի և

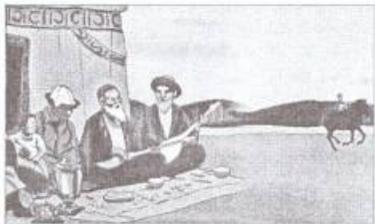
հետևի մասերը ավելի քարճր էին անում, հենարանով, այնուհետև բամբուռն էին մի համգիստ 3-ամյա մարդուկի և երեխային նստեցնում վրան: Չիտ քաչին և սրչին, ինչպես նաև ամբողջովին նոր հագուստներ հագած երեխայի գլխարկին կարում էին քվեճի փետուրներ: Գազախները շատ են գնահատել քվեճին և համարում էին, որ այս բոչունն ունակ է պահպանել չար ոգիներին: Մեծերից մեկը, ծիու սանձից բռնած, տանում էր ողջ առյուլ, որպեսզի տղան կարողանար ողջունել բոլոր մեծահասակ մարդկանց՝ ակաակալներին: Իսկ նրանք էլ իրենց հերթին օրինում էին նրան, ասելով. «Եղի՛ր լավ ձիավոր: Գտի՛ր քո տեղը կյանքում: Եղի՛ր քո երկրի արժանի զավակը»:

Այս իրադարձության պատվին տոն էին կազմակերպում: Կանայք նստում էին շաշա՝ նվերներ ու քաղցրեղեն: Ավելի մեծ երեխաները ձիարշավ էին կազմակերպում, տարբեր խաղեր խաղում: Մեծերը կուճիս էին խմում, օգտվում հյուրասիրությունից և օրինում երեխային: Թամբուլով իր առաջին ձիուն՝ տղան իրավամբ կարող էր տղամարդ համարվել:

«Տոկըմ կագու»

Մա մի տոն է, որը նվիրված է տղայի՝ ծնողական տնից ձիով առաջին անգամ դուրս գալուն: Սովորելով ինքնուրույն ձի քշել, տղան առաջին անգամ դուրս է գալիս ծնողական տնից: Այս առիթով ծնողներն անասուն էին մորթում, տոյ կազմակերպում, հրավիրում հարգարժան մարդկանց, որոնք իրենց բարեմարտանքներն էին ասում տանտիրոջը. «Բարի ճանապարհ քո որդուն: Թո՛ղ մեծանա որպես իսկական տղամարդ: Նրան բարի վերադարձ: Թո՛ղ հաջողությունը միշտ նրան ուղեկցի»:

«Սունդես տյ»

Այս տոյը նվիրված է քլիատման ծեսին, որը կատարվում է, երբ տղան դառնում է 5-7 կամ 9 տարեկան, սովորաբար արվում է գարնանը կամ աշնանը: Սունդես տոյը տղայի կյանքում համարվում էր կարևոր և ուրախալի իրադարձություն: Տոնին հրավիրում են ամենամոտ ազգականներն ու ընկերները: Կազմակերպում էին զանազան մրցումներ, խաղեր: Թշվատված տղային նվիրում էին նվերներ, քաղցրեղեն:

«Տիլսար տյ»

Երբ երեխան դառնում է 7 տարեկան, ծնողները նրան տանում են «մեղրես» կամ դպրոց: Այս կարևոր իրադարձության կապակցությանը ծնողները տոյ են կազմակերպում: Հյուրերը շնորհավորում են ծնողներին, հաջողություն մատրում երեխային, նվերներ տալիս: Այս առիթով ոչխար էին մորթում, իսկ ակաակալներն էլ տալիս էին իրենց օրհնությունը. «Եղի՛ր գրագետ մարդ: Գարձի՛ր քո ժողովրդի արժանավոր ներկայացուցիչը»:

«Ժաա սանաու»

Տարիքը որոշելու ծես: Երբ տղան դառնում էր 10 տարեկան, նրան վատահում էին գառներ արածացնել, ուստի այս տարիքը համարվում էր «գառնուկի տարիք»: «Կոզի ժապի»-ն՝ երեխայի առաջին աշխատանքային քայլն է, նրա ինքնուրույնության սկիզբը: «Կոյ ժապի»-ն՝ ոչխարի

տարիքն է, 13 տարեկանից հետո նրան վստահում էին արդեն ոչխար արածացնել, ուստի 13-20 տարեկանը համարվում էր «ոչխարի տարիք»։ Ոչխարի հոտը արածացնել և՛ ամռանը, և՛ ձմռանը հեշտ բան չէ։ Բացի այդ, հոտը ամբողջական պահելը պահանջում է դիմացկունություն և տոկոմություն։

«Ժղկի ժասի»-ն ձիու տարիքն է։ Չիերին հոգ տանելու դժվարին, բայց բավականին հետաքրքիր գործը վստահվում էր 25-40 տարեկան ջիգիբներին, հետևաբար այս տարիքը կոչվում է «ձիու տարիք»։

«Պատշա ժասի»-ն արքայական տարիքն է։ 40 տարեկան հասակը անվանում էին «արքայական տարիք», քանի որ հենց այս տարիքից են որոշ մարդիկ սկսում դեկավարել ժողովրդին, դառնում հայտնի, փառքի արժանանում իրենց իմաստությամբ, քաջությամբ և ճարտասանության շնորհիվ։

Վեզիրի դստեր հեքիաթը

Ար-չկար մի խան։ Նա շատ էր լսել կանացի անհավատարմության մասին, այդ պատճառով չէր համարձակվում ամուսնանալ։ Յուրաքանչյուր երեք օրը մեկ նա մի աղջիկ էր վերցնում, իսկ այնուհետև սպանում էր նրան։ Հերթը հասնում է վեզիրի դստերը։ Վեզիրը, տուն գալով, սկսում է լաց լինել։ Դուստրը հարցնում է.

- Ինչո՞ւ ես լաց լինում։

Հայրը պատմում է, որ նրան մահ է սպասում, այդժամ աղջիկն ասում է.

- Լաց մի՛ լինի։ Աստված տա, կամ ես կմեռնեմ, կամ էլ բոլոր աղջիկներին կազատեմ այդ տեսակ խանից։

Վեզիրն իր դստերը տանում է խանի մոտ։ Հենց սկզբից աղջիկը սկսում է նրան զրադեցնել տարբեր տեսակի հետաքրքիր պատմություններով։ Խանը 30 օր լսում է նրան և մահապատժի չի ենթարկում։ Ժողովուրդն ուրախանում է. չէ՞ որ դադարում են մահապատիժները։ Մի ան-

գամ խանը հարցնում է վեզիրի դստերը.

- Ես գնում եմ որսի, կվերադառնամ մեկ տարուց, իսկ դու այդ ընթացքում ի՞նձ մնան մի որդի կունենաս։ Իմ զամբիկը պետք է իմ սև հովատակի նման մարուկ քերի։

Երբ խանը հեռանում է, վեզիրի դուստրը կանչում է հորը և ամեն ինչ պատմում։ Հայրը լաց է լինում։ Սակայն աղջիկը նրան հանգստացնում է ու ասում, որ ինքն էլ է մտադիր արշավի գնալ։ Նա հավաքում է իր աղախիճներին, նրանց տղամարդու հագուստ հագցնում, ինքն էլ խանի հագուստ է հագնում։ Եվ բոլորը գնում են խանի հետքերով։ Նրան հանդիպում են որսի ժամանակ։ Վեզիրի աղջկա մարդիկ շատ ավելի լավ նետածիճ-որսորդներ են լինում, քանի խանի մարդիկ։ Խանը նրանց հարցնում է.

- Ովքե՞ր եք դուք։

Նրանք ասում են, որ իրենց խանի որդին եկել է որսի, և իրենք նրա քիկնագորից են։ Խանը ծանոթանում է խանի որդու հետ, վերջինս նրան հրավիրում է հյուր։ Աղջիկը հյուրասիրում է նրան, զրուցում նրա հետ։ Հետո նրանք սկսում են շախմատ խաղալ։ Աղջիկը հաղթում է խանին՝ նրանից տանելով ոսկի, արծաթ և սև ձիու։ Այս ամենը նա ուղարկում է իր հորը, և հրահանգ տալիս, որ սև հովատակին նրանակի մեջ բաց բողմի։ Իսկ ինքը մնում է որսի տեղում։ Մի անգամ նա խանին ասում է.

- Դուք ի՞նձ շատ դուր եկաք։ Ես մի քույր ունեմ, որին ոչ մեկի հետ չեմ ցանկանում ամուսնացնել։ Ես կծանոթացնեմ նրան ձեզ հետ։

Խանը համաձայնվում է։ Վրան են խփում։ Աղջիկը կանացի զգեստներ է հագնում և գալիս խանի մոտ։ Խանն իսկույն սիրահարվում է նրան։ Խանը չէր ցանկանում նրան բաց բողմել, սակայն աղջիկը երկար նրա մոտ չէր մնում։ Այսպես շարունակվում է մի քանի օր։ Երբ աղջիկը խանի մոտից գնում էր, հագնում էր տղամարդու հագուստ և գնում էր որսի։

Որոշ ժամանակ անց աղջիկը խանին է վերադարձնում ոսկին, արծաթը և սև ձիուն։

- Ինձ սրանք հարկավոր չեն, - ասում է նա։ Այդ ժամանակ խանը սկսում է խանի որդուն խնդրել, որ իրեն կնության տա քրոջը, սակայն նա հրաժարվում է՝ ասելով, որ երդվել է քրոջը ոչ մեկի հետ չամուսնացնել։ Խանն աղաչում է գոնե քրոջը հետը բերել իրեն հյուր գալիս։ Սա համաձայնվում է։

Աղջիկը խանից շուտ է վերադառնում։ Անցնում է մի քանի օր, և նա որդի է ունենում, իսկ սև զամբիկը՝ մարուկ։ Լուր է գալիս, որ խանը վե-

բաղաձայնում է: Վեզիրի դուստրը դիմավորում է նրան: Խանը նրան հարցնում է՝ արդո՞ք կատարել է իր հրամանները: Նա պատասխանում է.

- Այո՛, կատարել եմ...

Վեզիրի դուստրը խնդրում է բերել մտրուկին, այն քոլորովին չէր տարբերվում այն սև հովատակից, որով եկել էր խանը: Այնուհետև նա խնդրում է բերել իր որդուն, և նրան հնարավոր չէր տարբերել խանից: Խանը չի հավատում: Նա սկսում է բարկանալ, քե վեզիրի դուստրը խաբել է իրեն: Այդ ժամանակ աղջիկը հարցնում է նրան.

- Երբ դու տափաստանում որս էիր անում, այսինչ խանի որդուն չե՞ս հանդիպել:

- Հանդիպել եմ, - ասում է խանը, - և որս եմ արել նրա հետ:

- Իսկ նա քեզանից չի՞ շահել քո սև հովատակին, - հարցնում է վեզիրի դուստրը:

- Շահել է:

- Իսկ նա իր քրոջ հետ քեզ չի՞ ծանոթացրել:

- Այո՛, դա էլ է եղել, - ասում է խանը: Այդ ժամանակ վեզիրի դուստրն ասում է.

- Խանի որդին, որի հետ դու ծանոթացել ես, նա էի: Նրա քույրը նույնպես նա էի:

Սրան խանը պատասխանում է.

- Բն ճման հիմար կնոջ ես դեռ չեմ տեսել: Ի՞նչ է, ցանկանում ես ինձ խաբել: Հեռացի՛ր այստեղից:

Վեզիրի դուստրը հեռանում է, հագնում այն հագուստները, որոնցով որսի ժամանակ էր, տղանարդու հագուստ է հագցնում նաև իր հետ որսի եղած մարդկանց և մարդ է ուղարկում խանի մոտ՝ տեղեկացնելու, որ ժամանել է խանի ընկերը: Խանը դուրս է գալիս նրան դիմավորելու, ողջունում է և ասում.

- Իմ խարդախ կինը ցանկանում է ինձ խաբել և զանազան հեքիաթներ է հնարում, - և պատմում է ընկերոջն այն ամենը, ինչ տեղի էր ունեցել իր հետ տուն վերադառնալուց հետո: Հյուրն ասում է խանին.

- Հենց նա էլ քո կինն է, - և վեզիրի դուստրը հանում է իր տղամարդու հագուստը:

Խանը շատ է զարմանում, ընդունում է իր հիմարությունը և աճուսանում նրա հետ:

Ղազախական հարսանիք

Աշխարհի տարբեր ժողովուրդների մոտ հարսանիքն ամենագեղեցիկ և յուրօրինակ ծեսերից մեկն է, և իհարկե ղազախները բացառություն չեն: Նրանց հարսանիքները ոչ միայն շքեղ են, այլև պահանջում են որոշակի միջոցառումների անցկացում, որոնք շատ խորը իմաստ են պարունակում:

Ղազախները Միջին Ասիայի այն քիչ ժողովուրդներից են, ում մոտ բացառապես տարածված է միակնությունը, և այդ կապակցությամբ նրա վրա դրված են որոշակի սահմանափակումներ, որոնք պետք է կանխեն արյունապղծությունը և առողջ սերունդ ապահովեն՝ ազգի քարգավաճման գրավականը: Այդ պատճառով ավանդաբար ղազախների մոտ մի ցեղի ներկայացուցիչները միմյանց հետ չեն ամուսնանում, եթե ազգակցությունը «յոթ պորտից» պակաս է կամ, ինչպես ասում են՝ «յոթ գետերից ավելի մոտ են ապրում»: Սակայն նույնիսկ քոլոր անհրաժեշտ պայմանների կատարման դեպքում ամուսնությունը տեղի է ունենում միայն ակաակալների և ցեղի ղեկավարի բույլտվությամբ:

Ամուսնության համաձայնություն կարելի է ստանալ երկու ձևով՝ առաջին՝ ծնողների միջև պայմանավորվածության միջոցով, երբ փեսացուի ընտանիքի մեծը այդ առաջարկով գնում է հարսնացուի ծնողների մոտ, և երկրորդ՝ փեսացուի կողմը լիազորում է իր մոտ ընկերոջը: Նման համաձայնագրի կնքումը նախատեսում է, մի կողմից, այս և այն կողմի ունեցվածքային դրոշյան համապատասխանության որոշումը, մյուս կողմից, ծանոթություն հարսնացուի մոր հետ: Վերջին հանգամանքը իր արտացոլումն է գտել ղազախական մի ասացվածքում, որը հայերեն հնչում է մոտավորապես այսպես. «Մայրը դստեր ստվերն է, լավ մոր աղջիկն էլ լավը կլինի»:

Ավանդարար հարսն ու փեսան ծանոթանում են հենց հարսանիքից առաջ: Որդու կամ դստեր համար համապատասխան զույգ հոգատար ծնողները սկսում են փնտրել, երևի թե, երկխալի ծնվելուց անմիջապես հետո: Ընդ որում, նախևառաջ հաշվի է առնվում ընտանիքի նյութական քարկեցությունը, նրա տոհմածառը և համբավը:

Հնուց ողջունվել են վաղ ամուսնությունները՝ համարելով, որ այդպես կարելի է երիտասարդներին զերծ պահել կործանարար արարքներից: Հաճախ նշանադրության ծեսը կատարվում էր, երբ հարսնացուն դառնում էր 13-14 տարեկան, իսկ փեսացուն՝ 14-15: Էփչ չեն դեպքերը, երբ հարսնացուին ուղղակի փախցրել են հայրական տանից, բայց ավելի հաճախ ամուսնության համաձայնության հասել են խաղաղ ճանապարհով:

Նախապես նշանակված օրը փեսացուի կողմից խնամիները (հայրը և ճուտ ազգականները) գալիս են հմարավոր հարսնացուի ծնողներին հյուր: Երկար բանակցություններից հետո փեսացուի կողմը համաձայնվում է դալիմ՝ հարսնացուի գլխազին վճարել, որի չափը որոշվում էր խնամախոսների ունեցվածքին համապատասխան: Հարուստ ընտանիքները տալիս են մինչև 77 գլուխ ձի, միջին ունեւորության կլանները՝

47, իսկ համեմատաբար ոչ հարուստները՝ 17 ձի: Երե ապագա ազգականները ձի չէին ունենում, ապա նրանցից ձիուն համարժեք այլ անասուն էին վերցնում: Այժմ հաճախ այդ դերը կատարում է դրամը: Երբ դալիմի մեծ մասը վճարված է, փեսացուի ազգականներն իրավունք են ստանում նշանակել հարսանիքի օրը:

Անտեղյակ մարդիկ շատ հաճախ վրդովվում են դալիմի և օժիտի չափից, սակայն այստեղ մի փոքր խորամանկություն կա: Ե՛վ դալիմը, և՛ օժիտը հավաքում են ոչ միայն նորասկսվածների ծնողները, այլև նրանց ողջ տոհմը, մինչև յոթ

սերունդ: Ընդ որում, ողջ հավաքածը ուրիշ տեղ չի գնում, այլ մնում է ընտանիքում, և նշանակում է, որ ոչ որ այնքան էլ չի տուժում:

Հաջորդ քայլը հարսնատեսությունն է: Փեսացուի ծնողները, ինչպես նաև երիտասարդը պաշտոնապես ծանոթանում են ապագա հարսի հետ, ով հանդիպման ժամանակ իր փեսացուին պետք է թաշկինակ նվիրի՝ հավատարմության և մարտության խորհրդանիշը:

Երե երիտասարդն առանց պատճառի հրաժարվում է ամուսնանալ, ապա նրան դալիմը չեն վերադարձնում, դեռ ավելին՝ նա պետք է տուգանք վճարի հարսնացուի ընտանիքին: Իսկ երե մերժումը հարսնացուի կողմից է, ապա դալիմը վերադարձվում է փեսացուին, ինչպես նաև տուգանք է վճարվում:

Ի տարբերություն այլ մուսուլմանական ժողովուրդների՝ դազախական հարսանեկան ծեսը մուլլայի կողմից պարտադիր օրհնություն չի պահանջում: Բավական է, որ հարսի ու փեսայի տոհմերի ներկայացուցիչները ներկաների հետ միասին երգեն «աուժար» հարսանեկան երգը: Հետաքրքիրն այն է, որ երգի քառերը կարող են փոխվել, սակայն մեղեդին միշտ մնում է նույնը: Երգը քաղկացած է հինգ մասից՝ նախերգանք, ողբ, մխիթարանք, հրաժեշտի լաց, քողը բացելու երգ: Հետաքրքիրն այն է, որ ողջ հարսանիքի ընթացքում հարսն ու փեսան չպետք է խոսեն:

Ղազախական հարսանիքը երբեք չեն նշանակում հունվարին կամ փետրվարին: Սա շատ հնուց է գալիս, երբ Ղազախստանի ժողովուրդները հիմնականում քոչվոր էին, իսկ ձմեռն ամիսները շատ ծանր էին համարվում:

Ղազախական հարսանիքի հատուկ զարդն են համարվում հարսի ու փեսայի հարսանեկան հագուստները: Ամենաթանկն ու գեղեցիկը հարսի գլխարկն է՝ «սաուկելե»-ն, որն իրենից ներկայացնում է թանկարժեք բավշից կարված և քանկարժեք քարերով զարդարված բարձր կոնաձև գլխարկ: Գլխարկի վրա լինում է նաև ջրաքիսի կամ սպիտակ կզաքիսի մորթի, իսկ ծայրին՝ սպիտակ բվեճի փետուրների վունջ: Հարսի գգեստը զարդարում են մոզական հմայիլներ և դազախ ժողովրդի խորհրդանիշներ պատկերող ասեղնագործը:

Փեսայի հագուստը պետք է համահունչ լինի հարսի հագուստին և խիստ տարբերվի նրան ուղեկցող ջիզիբների հագուստից: Փեսայի գլխարկին նույնպես ամրացվում է բվեճի փետուրների վունջ, նա հագնում է բարձրակրունկ երկարաճիտ կոշիկներ, իսկ ուսերին գցում է ասեղնագործված կարմիր չապան՝ ազգային խալաթը:

Ղազախական հարսանիքն ավարտվում է, և նորասկսվածներին քողնում են մեճակ, իսկ վաղն արդեն կզա նոր կյանքի առաջին օրը՝ իր նոր հոգսերով՝ մեկ անվա ընթացքում ամեն օր այցելություն ազգականներին՝ ցույց տալու համար հարգանքը մեծերի նկատմամբ:

Այժմ՝ դազախների ամուսնական ավանդույթների մասին առանձին...

«Կինամենդե»

«Կինամենդե»՝ փեսացուի այցը: Խնամախոտությունից և դաշմի վճարումից հետո փեսացուն առաջին անգամ գնում է իր հարսնացուին այցելության: Արևելադազախական շրջաններում կինամենդե նշում են այն րանից հետո, երբ ակնհայտ է դառնում, որ աղջկա պատիվն անքիժ է: Հաջորդ օրը ուրախ տուն է կազմակերպվում երգ ու պարով:

Ապագա փեսան իրը գաղտնի մթնշաղին իր խմբով հանդիսավոր կերպով մտնում է հարսնացուի առյւ: Վերջինիս այցելելու համար փեսայի կողմը կատարում է ձեռով ընդունված արարողությունները: Տոյից հետո փեսացուին նվերներ տալով՝ ճանապարհում են: Մինչև կինամենդեն փեսացուն իրավունք չունի այցելել հարսնացուի առյւ կամ տունը: Հակառակ դեպքում աղջկա եղբայրները ավանդույթը խախտելու համար կարող էին փեսացուին պատժել:

«Կրզ կաւար»

«Կրզ կաւար»-ը հարսնացուի առաջին հանդիպումն է փեսացուի հետ: Այդ օրը փեսացուից տարբեր նվերներ են վերցնում: Աղջիկը ջիգիբին նվիրում է իր քաշկինակը՝ կուտոքյան նշանը, և տարբեր նվերներ տալիս նրա եղբայրների ու քույրերի համար:

«Սաուկելե կիգիզու»

«Սաուկելե կիգիզու»՝ հարսնացուին գլխարկ հագցնելը: Այս ավանդույթը հատուկ տեղ է զբաղեցնում: Սաուկելեն ոչ միայն կանացի հանդերձանքի ամենաքանկարծեք մասն է, այլև ծառայում է որպես նոր կյանքի սկզբի խորհրդանիշ: Այս ծեսին հրավիրում են խնամախոտներին, քաժանում են քաղցրեղեն: Նոր օջախի ստեղծում, սաուկելե հագած հարս, խաղեր, ծիծաղ, այս ամենը նոր կյանքի նախանշաններն են:

«Կրզ սանխու»

«Կրզ տանխու»-ն հրաժեշտի այցն է: Ամուսնությունից առաջ աղջիկը իր մեծ եղբոր կնոջ հետ շրջում է իր ազգականների և մտերիմների տներով՝ հրաժեշտ տալու համար: Ազգականները նրան պատվով ընդունում են, տալիս քանկարծեք նվերներ, բարեմաղթանքներ ատում:

«Սընսու»

«Սընսու» է կոչվում այն ավանդական երգը, որը երգում է աղջիկը ազգականներին այցելելու՝ կրզ տանխուի ժամանակ: Երգում պատմվում է հայրական տանն անցկացրած, անկատ անցած երջանիկ տարիների, իրեն սիրող ու փայփայող սիրելի ծնողների մասին: Երգում նաև խնդրանք կա, որ իրեն չճոռանան, այցելեն: Սա շատ գեղեցիկ և հուզիչ տեսարան է:

«Կրզ ուզասու»

Աղջկան ճանապարհելը: Աղջկան ամուսնացնելու օրը յուրաքանչյուր ծնող և՛ տխրում է, և՛ ուրախանում: Ուրախանում է, որ մեծացրել է այսպիսի գեղեցիկ, խելացի, արժանի դստերը, և տխրում է, որովհետև նրան բժկում է, քե իր աղջիկը դեռ երեխա է: Աղջկա հետևից գալիս են խնամիները՝ 5-7 հոգի, կարող է քիվն ավելի շատ լինել, բայց ամապայման պեսք է կենտ լինի): Ղազախստանի հյուսիսային և կենտրոնական շրջաններում աղջկա հետևից գնում են միայն տղամարդիկ: Որպես կանոն, նրանք գալիս են երեկոյան, և սկսվում է տոնական խնջույթը: Աղջկան խնամիների հետ շողարկում են վաղ առավոտյան՝ արևածագին: Արևածագը նոր օրվա, նոր կյանքի խորհրդանիշն է: Աղջիկը երգով հրաժեշտ է տալիս իրեն ճանապարհող ազգականներին:

Փեսացուի հագուստը

Հարսնացուի հետևից ուղևորվող փեսացուն անպայման պետք է շքեղ հագնված լինի, որպեսզի դիմավորող կանայք ու աղջիկները կարողանան անխալձ ճանաչել նրան: Այդ պատճառով տղայի հագուստը խիստ տարբերվում է իրեն ուղեկցող ջիզիբների հագուստից: Փեսացուն գլխարկն աչքերին է քաշում և իրեն շատ համեստ պահում՝ իր արտաքին տեսքով ցույց տալով իր պատկառանքը, հակառակ դեպքում նա պետք է տուգանք վճարի, կամ էլ նրան ծաղրի են ենթարկում: Այս տեսքով հայտնվելով կանանց մեջ՝ փեսացուն ատուփուս պետք է տանի ծաղրոծանակը, իսկ նրա ծին էլ դառնում է երեխաների զվարճանքի օբյեկտ, որի վրա կարելի է մտել և գրտամել:

«Նեկնե կիյար»

Ամուսնության ծեսը: Ծեսի կատարման համար կանչում էին մուլալին, նրա դիմաց դնում էին բաշկինակով ծածկված ջրով լի բաժակ: Բոլոր ազգականներն ու մտերիմները հավաքվում էին, մուլլան աղոթքներ էր կարդում, այնուհետև վկաների միջոցով հարցնում էր տղային ու աղջկան ամուսնանալու համաձայնության մասին:

«Ժար-ժար»

Ավանդական երգ է, որը կատարում են երիտասարդները աղջկան ճանապարհելիս: «Ժար-ժար»-ը կատարվում է աղջիկների ու ջիզիբների միջև այտիսի ձևով:

Ջիզիբները երգում են այն մասին, որ աղջիկը չափստա, որ կրում է հորը, չէ՛ որ լավ սկեսրայրը կփոխարինի նրան: Աղջիկները պատասխանում են, որ սկեսրայրը դժվար թե փոխարինի սիրելի հորը: Ժար-ժարում երգվում է ապագա կյանքի լավ կողմերի մասին:

«Տոյբասար»

«Տոյբաստար» բառացի նշանակում է հարսանիքի սկիզբ: Այս երգով ակինը՝ աշուղը, կատարում է հարսանիքի բացումը: Տոնի տերը պետք է անպայման շնորհակալություն հայտնի առաջին երգը կատարող ակինին և նրան նվեր մատուցի:

«Տոյսարկար»

Սա հյուրասիրություն է հարսանիքից հետո: Ղազախների մոտ տոյը սկսվում է «տոյբաստարով» և ավարտվում տոյտարկարով: Հարսանիքի ավարտին տանտերերը ողջ սպասարկող անձնակազմին հրավիրում են հատուկ հյուրասիրության և դաստարխանի առաջ հայտնում իրենց նրախտագիտությունը:

«Բոսագա մայլաու»

Երբ երիտասարդ հարսը աջ ոտքով անցնում է իր ամուսնու տան շենից ներս, մոտ ազգական-կանայք շեմին յուղ են քսում: Խորհուրդն այն է, որ երիտասարդների մոտ ամեն ինչ հալած յուղի պես զնա:

«Ղազախսսանում վերսմնվում են ազգային հարսանեկան ավանդույթները»

Գուլնարա Մազինդիկովա

Քաղաքացիական ակտի գրանցման ֆառային կենտրոնի ղեկ. և. Ասսանա

- Ժամանակակից դազախական հարսանիք: Ինչո՞վ է այն տարբերվում ավանդականից:

- Վերջին ժամանակներս մեծ ուշադրություն է հատկացվում ազգային ծեսերին ու ավանդույթներին: «Բետաշար» անվանմամբ ծես կա, որի ժամանակ բաց են անում հարսի երեսը փեսայի ազգականների, հյուրերի առջև: Սա շատ գեղեցիկ ծես է: Թամադան երգեր է երգում, որտեղ յուրաքանչյուր ազգականին մի երգ է հատկացվում, և հարսը պետք է ամեն մեկի առաջ գլուխը խոնարհի և ողջունի նրան: Այսինքն՝ այդպիսով հարգանք է մատուցվում ավագներին: Մեծերի նկատմամբ անա այս հարգանքը պահպանվում է մեզ մոտ դարեր շարունակ: Սա դազախ ժողովրդի վեհանձն գծերից մեկն է:

Մեր մայրաքաղաքում տարեցտարի ավելանում է ամուսնությունների գրանցման քիվը: Երե 2010թ. Աստանայում գրանցվել է 11 հազար ամուսնություն, ապա 2011-ում՝ արդեն 13 565: Իհարկե, սա մեզ բոլորիս շատ է ուրախացնում: Անկախության տարիների ընթացքում մեր քաղաքում գրանցվել է ավելի քան 50 հազար ամուսնություն: Սա վկայում է այն մասին, որ մեր երկրում բարելավվում է սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը: Երիտասարդների մոտ պահպանվում է հարգանքը ընտանիքի ինստիտուտի նկատմամբ: Ի դեպ, ավելանում է նաև ծնելիությունը, և սա նույնպես ուրախալի է: Ամեն տարի Աստանայում ծնելիությունն ավելանում է շուրջ 3000-ով:

- Ամուսնության ժամանակ նորապսակները կրակ են վառում խաղալիք յուրդում: Ի՞նչ է դա նշանակում:

- Օջախը հավատարմության, սիրո, տան խորհրդանիշն է: Երե երիտասարդները յուրդում կրակ են վառում, ապա դա նշանակում է տան բարեկեցություն, ջերմության, հարգանքի մթնոլորտ, ընտանեկան երկարակեցություն: Այդ կրակը պետք է պահպանվի մինչև ամուսինների վերջին օրերը: Դա նույնն է, երբ մեզ՝ հայերիդ մոտ ասում են՝ մի բարձի ծեղանաք: Դա կարծես ընտանեկան օջախի նշանն է և խորհրդանշում է հոգեկան ջերմություն, հարգանք միմյանց նկատմամբ, որպեսզի միշտ այդ օջախում կրակ վառվի, սիրո կրակը, հավատարմության կրակը, հույսի կրակը...

- Ամեն օր Դուք հարսանիքներ եք տեսնում: Դրանք բոլորը դազախական ավանդույթներով են անցնում:

- Վերջին ժամանակներս աճել է երիտասարդության հետաքրքրությունը ավանդույթների նկատմամբ, քանի որ մեզ մոտ մշակույթի, ազգային ավանդույթների վերածնունդ է գնում: Դա հարստացնում է հենց մարդուն:

«Յոթ սերունդ»

ժամրիկ Արսիկյան

Ազգագրագետ-դասախոս (Դազախասան)

- Դազախաստանում «յոթ պորտի» հասկացությունը պարտադիր պայման է: Կլանում գտնվելն արդեն նշանակում է ազգակցական կապ, իսկ ազգականների միջև ամուսնությունն արգելվում է, դա աղյուսնապղծություն է համարվում: Դազախական հասարակությունը հիմնված է եղել ազգակցության սկզբունքների վրա, քանի որ խիստ տարածքային բաժանում չի եղել: Եղել են ավագ ցեղեր, այսինքն՝ ավագ եղբայրներ, միջմեկ եղբայրներ և կրտսեր եղբայրներ: Իսկ որպեսզի նրանք միմյանց հետ չվիճեն, կար «տուրի» խավը՝ չինգիզականները, որոնք այս տոհմաբանական կառույցից դուրս են: Խոջաները, որոնք իսկան տարածող արաբների սերունդներն են, հոգևորականներ են, և նրանք նույնպես այդ կառույցից դուրս են գտնվում: Մեզ մոտ չկա այնպիսի բան, որ մի կլանը խլի իշխանությունը, հետո՝ մյուսը: Միշտ գերազույն իշխանությունը պատկանել է չինգիզականներին:

Դազախական տոներ

Առաջին տոնը, որը զախս է դեռ դազախների նախախաճական պատմությունից, Նաուրիզն է (Նուրուզը), որը տոնվում է զարմանալին գիշերահավասարի օրը: Այդ օրը բոլոր տներում պատրաստում են հատուկ ուտեստ՝ նաուրիզ, որի մեջ յոթ տեսակի մրերը է մտնում՝ կորեկ, ցորեն, քրինճ, գարի, միս և կուրտ: Մարդիկ գնում են աուլից աուլ, ուտում այդ ուտեստը, երգում նաուրիզ երգը, զրկախառնվում, շնորհավորում միմյանց Նոր տարվա առթիվ, ցանկանում բարեկեցություն:

Նաորիզը գարնան և նորացման տոն է: Եթե այդ օրը տղա էր ծնվում, նրա անունը դնում էին Նաորիզբայ կամ Նաորիզբեկ, իսկ աղջկանը՝ ուղղակի Նաորիզ կամ Նաորիզգյուլ: Եթե գիշերահավասարի օրը ծյուն էր տեղում, դա համարվում էր բարի նշան:

Հետևիոր ամացալում դազախները Նաորիզն անվանում էին Ուլտաի (ժողովրդի) օր: Մարդիկ հավատում են, որ ինչքան շքեղ տոնես Նաորիզը, այնքան բարեկեցիկ կլինի եկող տարին: Տոնի նախօրեին մարդիկ կարգի են բերում տունը, փակում պարտքերը, խոտված մարդիկ հաշտվում են, քանի որ, ինչպես պնդում են մեծերը, երբ Նաորիզը մարդկանց տուն է մտնում, բոլոր հիվանդություններն ու անհասցողությունները իրենց կտրով անցնում են: Տոնի գիշերը, ի նշան կարի, քերթի ու անձրևի առատության, տան բոլոր տարաները ցնում էին կաթով, այրանով (թանով), հացահատիկով, ջրով, իսկ տոնի օրը բոլորը պետք է լինեին լավ տրամադրությամբ և միմյանց բարեք մարդեին, որպեսզի անհաջողություններն ու ծախտություններն իրենց չյիպչեն:

Նաորիզի տոնակատարությունը սկսվում էր արևածագը դիմավորելով, որը կապված է հետևյալ էին ծեսի հետ. «Եթե աղբյուր տեսնես, մաքրի՛ր դրա ակունքը»: Այդ պահին ողջ ընակչությունը բաժնորվ հավաքվում էր աղբյուրի մոտ և մաքրում էին այն: Այնուհետև մեծապատիվ ծերունիների ղեկավարությամբ ծառ էին տնկում՝ արտասանելով. «Թող մարդուց ծառը մնա հիշատակ, ոչ թե նախիրը» և «Մեկ ծառ կտրել ես, տասը տնկի՛ր»: Ծեսից հետո երեք սուրհանդակ շրջում էին փողոցներով, բակերով և բոլորին հրավիրում տոնի: Նրանք վառ տոնակալ հագուստներ էին հագնում, կարող էին ներկայացնել դազախական ժողովրդական հեքիաթների կերպարներին՝ Աղար Կոսեին, Բիրենջեին և գեղեցկուհի Կարաշաշին: Սկսվում էր տոնը, մարդիկ ուրախանում էին, միմյանց բարեք ցանկանում, երգեր երգում, կազմակերպում էին տղամարդու և կնոջ, շուտասակուկների, հանելուկների լուծման մրցույթներ:

Այս օրերին սովորաբար մեծ քանակությամբ կերակուր էր պատրաստվում, որը առատություն էր խորհրդանշում եկող տարում: Կեսօրին գյուղի հատուկ սահմանված տեղում ցուլ էին մորթում և դրա մսից «բեկտուրեր» կերակուրը եփում, որ նշանակում է «խրանը ուղղող», քանի որ ցուլը միշտ համարվել է ամենաուժեղ կենդանիներից մեկը, և դրանից պատրաստված սնունդը մարդկանց ուժ և դիմացկունություն է տալիս: Ամեն ընտանիքում դաստարիսան էր քացվում կեսօրին, որից առաջ և հետո մոլլան աղոթք էր կարդում նախնիների պատվին:

Նաորիզը տոնելիս անպայման պետք է ներկա լիներ «7» թիվը: Ակ-

սակավների առջև դրվում էր «Նաորիզ-կոծ» ըմպելիքով յոթ գավաթ, որը պատրաստված էր հատիկաբույսերի յոթ տեսակներից: Իսկ կերակուրի միջի յոթ մթերքներն էին միսը, աղը, յուղը, սոխը, հացահատիկը, կուրտը, կաթնաշառը:

Նաորիզի ժամանակ կազմակերպվում էին խաղեր, ճիարշավներ, որոնցից ամենահայտնին էին Այկիշ-ույկիշը (միմյանց ընդառաջ) և Աուդարբասկեղը, որի ժամանակ ջիգիթները միմյանց թամբից քաշում էին: Իսկ գյուտեմարտին կարող էին մասնակցել ոչ միայն պատանիները, այլև աղջիկները: Աղջիկը ջիգիթին կանչում էր մրցելու պայմանով, որ եթե տղան հաղթի, ապա իրավունք կատարում տիրելու իր ձեռքին ու սրտին, իսկ եթե աղջիկը հաղթի, ապա ջիգիթը պետք է նրան ենթարկվի և կատարի նրա ուզած ցանկությունը:

Տոնի օրը բոլոր մարդիկ, անկախ սեռից, տարիքից և սոցիալական պատկանելությունից, ազատվում էին առօրյա պարտականություններից և հավասար իրավունքով մասնակցում խաղերին: Այդ ժամանակ տղամարդ-կին փոխհարաբերություններից հանվում էին բոլոր տեսակի էթիկական արգելքները: Տոնը եզրափակվում էր երկու ակիմների մրցելույթով, որն ավարտվում էր մայրամուտին: Այնուհետև խարույկ էին վառում, և մարդիկ դրանից վառած ջահերով շրջում էին գյուղով մեկ, երգեր երգում ու պարում:

«Ռազի-այտ» կամ Պասը բաց անելու տոն

Այս մուսուլմանական տոնը տոնվում է շավվալ ամսի առաջին և երկրորդ օրը՝ ի պատիվ ռամադանի պահի ավարտի: Ղուրանի կանոնների համաձայն՝ յուրաքանչյուր ուղղահավաստ մուսուլման պետք է ամեն տարի մեկ ամսվա ընթացքում պաս պահի: Օրվա ընթացքում արգելվում է ուտել, խմել, անուշահոտություններ ծխեցնել, զվարճանալ և նույնիսկ քերանը ջրով ողողել: Յերեկը պետք է նվիրված լինի միայն աշխատանքին, աղոթքներին, Ղուրանի ընթերցանությանը և բարեպաշտ խորհրդածություններին: Մայրամուտից մինչև արևածագ կարելի է ուտել և խմել: Շավվալ ամսի առաջին օրը կյանքը մտնում է նորմալ հունի մեջ, և այս կապակցությամբ տոն է կազմակերպվում, որի ժամանակ կատարվում է ընդհանուր աղոթք, որից հետո տոնակալ ճաշկերույթ է կազմակերպվում, և աղքատներին ողորմություն է բաժանվում:

«Կուրբան-այտ» կամ Զոհաբերության տոն

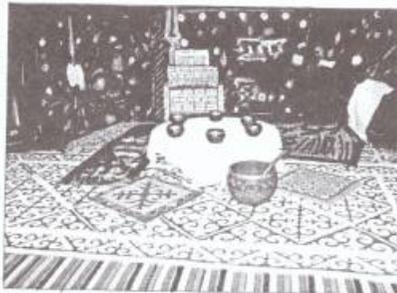
Այս տոնը մուսուլմանների մոտ գլխավոր տոն է համարվում: Այն տոնվում է «ռազի-այտից» հետո 71-րդ օրը և տևում 3-4 օր: Տոնի ծեսը հստակ պատմական հիմք ունի: Ավանդության համաձայն՝ Հյուսիսային Արաբիայի ժողովուրդների նախնիներից մեկը՝ Իբրահիմը, մի անգամ երազում տեսնում է Ալլահին, ով նրա հավատը ստուգելու համար երամայում է գաղտնի բարձրանալ լեռները և զոհաբերել Ալլահին իր որդի Իսմայիլին: Սակայն երբ Իբրահիմը բարձրանում է սարը և պատրաստ էր սպանել որդուն, Ալլահը, համոզվելով նրա նվիրվածության մեջ, որպես քավության զոհ մի գառնուկ է ուղարկում: Այդ օրվանից այդ տոնին ոչխար կամ գառ են զոհաբերում: Միսը բաժանվում է աղքատներին, մի մասն էլ օգտագործվում է ընտանեկան ճաշի մեջ: Զոհաբերությունից առաջ տաճարում կատարվում է ընդհանուր աղոթք:

Ղազախների ազգային կացարանը

Քույրների ամենառոտակալ հայտնագործություններից մեկը յուրոն է: Այս տունը շատ լավ համապատասխանում է քույրական կյանքին. այն հեշտությամբ կարելի է հավաքել և քանդել, հեշտ է տեղափոխել, այն հարմար է տեղի կլիմայական պայմանների համար, դիմանում է ուժեղ քամիներին: Յուրողը քաղկացած է երեք հիմնական մասերից՝ փայտե վանդակավոր հիմք՝ կերեզե, գմբեթ՝ յուկ և գագաթ՝ շանիրակ: Սովորաբար յուրդի պատերը ամբողջությամբ զարդարված են գորգերով և ասեղնագործությամբ: Մահճակալները զարդարելու համար օգտագործում են փորագործություններով պատված քարայծերի եղջյուրները:

Ղազախական յուրդի հիմնական մասերը փայտե կարկասն է և քաղիքե ծածկոցը: Յուրդի փայտե մասերի պատրաստմամբ զբաղվում էին հատուկ վարպետները: Փայտե կառուցվածքի գլխավոր պահանջներն են թեթևությունը և նյութի ամրությունը, ուստի օգտագործում էին ուռենու, կեչու, քարդու փայտը: Բայց ամենալավը համարվում է ուռենին: Այն ամուր թեթև նյութ է, հեշտորեն ճկվում է՝ ընդունելով ցանկացած ձև, և մատչելի է, համդիպում է Ղազախստանի շատ շրջաններում:

Արտաքինից յուրողը պատվում է քաղիքով, որը քաղկացած է տարբեր շափի երեք կտորից՝ հիմքի ծածկոց, գմբեթի ծածկոց, շանիրակի ծածկոց: Այս քաղիքը պատրաստվում էր ոչխարի քրդի լավ տեսակներից, որը շատ լավ մշակման էր ենթարկվում, քաղիքը շատ խիտ էր ստացվում և երկար չէր մաշվում:

Յուրդի նախանձելի հատկությունները՝ տաքություն պահպանելը, հեշտ տեղափոխումը, արագ քանդել-հավաքելը օգտագործվել են 1-ին համաշխարհային պատերազմի, Մեծ հայրենականի, 1988թ. Հայաստանում երկրաշարժի ժամանակ, երբ հարյուր հազարավոր մարդիկ մնացել էին առանց տանիքի:

Ձին դազախական ավանդույթում

Ղազախական ավանդույթում ձին զրավում է իր հատուկ պատվավոր տեղը: Մա նախևառաջ կապված է նրա հետ, որ քազախ ժողովուրդը միշտ քոչվոր է եղել և իր հիշողության մեջ միշտ էլ այդպիսին կննա:

Ձին միշտ զնահատվել է բոլոր կենդանիներից ավելի: Ժողովրդական ասացվածքներն ասում են. «Առյուծը զազանների արքան է, ձին՝ տնային կենդանիների արքան», «Բատիրի թևերը ձին է», «Անհաջողակ ջիզիբին փրկում է հաջողակ ձին»: Ղազախները ձիուն հարգալից կերպով անվանել են «խմաստուն կենդանի», «անլեզու մարդ», «մարդանման կենդանի»: Ձիու նկատմամբ նման վերաբերմունքը, նրան մեծաբեմ ու հարգելը կապված է դազախների քոչվոր կյանքում և կենցաղում այս ազնիվ կենդանու առաջատար դիրքով:

Կան ձիու հետ կապված սովորույթներ և հավատալիքներ, որոնք սերտորեն միահյուսված են մարդկային կյանքի փուլերի հետ՝ ծնունդ, մանկություն, պատանեկություն, հասունություն, ամուսնություն, մահ, թաղում:

Մարդիկ հավատում են, որ ձիու քաշն ու պոչը պահպանում են շար ոգիներից և վտանգներից: Այդ նպատակով երևիսայի օրորոցին կապում են քաշի ու պոչի մազեր: Կամ քաշից մի քանի մազ փաթաթում են կտորի մեջ և որպես բալիսման կապում երևիսայի վզին:

Համարում են, որ ձիու քրտինքով ներծծված ստրակին՝ կամչային, չար ուժերը վախենում են մոտենալ, ուստի այն կախում էին երիտասարդ կանանց գլխավերևում: Հավատում էին նաև, որ ասպիրակի կոթով դեղին արույրն մտրակներում հատուկ մոգակում ուժ կար: Տուվացիներն ասում են, որ շեյթանը վախենում է կարմիր կամչայով մարդուց, իսկ դազախները կարծում են, որ սատաման վախենում է դեղին կամչայից:

Ղազախների մոտ արույրը մաքրության խորհրդանիշն է: 19-րդ դարի սկզբին ծննդկանների գլխավերևում կախում էին Դիլդերայ անունով մի հայտնի մարդու մտրակը՝ հավատալով, որ այդ կամչան կախադրական ուժ ունի: Երկուների ցավերի ժամանակ այդ մտրակով խփում էին կանանց մեջքին: Դիլդերայն ասում էր. «Եթե նույնիսկ ժողովուրդն ինձ չհարգի, նա կհարգի իմ մտրակը»: Մտրակով նման քուժումը կիրառում էին ոչ միայն շամաններն ու հեքիմները, այլև նույնիսկ որոշ տեղացի բժիշկներ:

Աշմանային և ձմեռային ամիսներին, երբ երամակապանները քաց

առգ է պահվում: Նրա կինը մեկ տարի սև է հագնում, իսկ գրովը կապում է սպիտակ գլխաշորով: Մեկ տարվա ընթացքում թաղման երգեր են երգվում, որոնք հնչում են արևածագից և մայրամուտից առաջ, ինչպես մահ այն դեպքում, երբ գալիս են ցավակցելու:

Ղազախ ժողովրդի սովորույթները

Յուրաքանչյուր ժողովրդի մշակույթի բաղկացուցիչ մասն է հանդիսանում սեփական սովորույթների, ավանդույթների և ծեսերի պահպանումը, որոնք փոխանցվում են սերնդեսերունդ: Դրանք ձևավորվել են մի քանի հարյուրամյակների ընթացքում: Ղազախական ավանդույթների ու սովորույթների վրա ազդեցություն են բողել և՛ բուլղար կյանքը, և՛ մուսուլմանական կրոնը:

Հյուրընկալությունը

Ղազախ ժողովրդի քննողը զիծը եղել է մնում է հյուրընկալությունը: Հյուրերին միշտ գրկաբաց են ընդունել և մատեցրել դաստափխամի առաջ՝ հյուրասիրվելու: Ղազախական խոհանոցը հայտնի է հիմնականում մսից կերակրատեսակների բազմազանությամբ, ինչպես նաև օգտակար ըմպելիքներով, ինչպիսիք են կումիսը, շուրաքը և այլանը:

Հարգանք մեծերի նկատմամբ

Ղազախ ժողովրդի մեկ այլ քննողը զիծը մեծերի նկատմամբ սրտախոյզ, հարգալից և ուշադիր վերաբերմունքն է: Երեխաներին օրորոցից

վորեցնում են
ող շատ համե-
ռչյան մեջ չթո-
լիքի և տոհմի
դավորող կա-
նախմիներին՝

տղորն իսկույն
ր բերողին ան-

նակ միմյանց
ուշանվերենե-
լինի, կարևոր

ան տեսնելով
ուալիս:

մարդը, ով վե-

ը մինչև յոթե-
ն սովորույթը
և արգելում է

ղազախների
սլի շեմի վրա
ղա կարող է
շել տան եր-
նանապարից

կանգնեցնե-
տուգանվում

նորյան առ-
եկեցության,

լիտրյան, բարի ցանկությունների ավանդական մաղթանք է:

Տոկըմկազար՝ ծես հեռու ճանապարհի գնացողի համար: Հարկավոր է ոչխար մորթել, դաստարխան բացել, հյուրեր հրավիրել: Մեսի ժամանակ երգեր են երգում և մեկնողին բարի ցանկություններ մաղթում:

Թիզե րուզու՝ ծնկի իջնել, կրանստել: Տան նկատմամբ հարգանքի նշան: Երե մարդը եկել է որևէ մեկի տուն, անպայման պետք է կրանստի կամ ծնկի իջնի, հակառակ դեպքում մա խիստ կվիրակորի տանտիրոջը, եթե իր այցի նպատակն ասի կանգնած վիճակում:

Շաշու՝ ցանել, շաղ տալ: Ուրախ իրադարձության ժամանակ (հարսանիք, նշանդրեք) տոնի գլխավոր դերակատարների վրա շաղ են տալիս կոնֆետներ կամ փող: Երխխաներն ուրախությամբ հավաքում են կոնֆետները: Դազախները հավատում են, որ շաշուի ժամանակ հավաքած քաղցրեղենը հաջողություն է բերում:

«Դազախները մեծ հոգի ունեն»

Ճամբի Արհիլքան

Ազգագրագետ-դասմարտն (Դազախստան)

- Ինչն՝վ է տարբերվում իսկական դազախը:

- Իսկական դազախը տարբերվում է իր մեծ հոգով: Իմ կարծիքով այսպիսի իսկայական, ընդարձակ տարածությունում ապրելը մարդու մեջ առատածեռության, հյուրասիրության հատկանիշներ է առաջացնում: Երե ճամփորդ էր գալիս, տանտերերն իսկույն «դաստարխան» էին բացում: Իսկ ճամփորդն էլ իր հերթին պետք է իր մասին տեղեկություն

Ղազախստանի ժողովուրդների ազգային խաղերը

Բոլոր ժամանակներում ազգային խաղերը հսկայական հասարակական նշանակություն են ունեցել Ղազախստանի ժողովուրդների համար: Գրանք բոլորն առաջացել են հնագույն ժամանակներից և իրենց զարգացման մեջ անցել շարունակապես փոփոխվող ձևեր, որոնք համապատասխանում էին հասարակության ներսում ձևավորված հարաբերություններին և տոհմի տնտեսական գործունեությանը: Ղազախստանի բոլոր զվարճանքները և ազգային խաղերն առանց բացառության միշտ կատարել են հասարակական խնդիրներ՝ դաստիարակչական, ծիսական, ռազմամարզային, հանդիսախաղային-էսթետիկական, հաղորդակցային և այլն:

Ռազմամարզային խաղերը կատարում էին արշավային կենցաղի հետ կապված լայն, բազմակողմանի գործառույթ՝ սովորեցնելով արշավանքներ, պատերազմ վարել, հարձակվել: Ազգային խաղերի հսկայական մասը կրում էր ծիսական նշանակություն և մտնում էր ամուսնական, հոգևորականության և թաղման արարողությունների մեջ: Սակայն ժամանակի ընթացքում նրանցից շատերը կորցրել են իրենց սկզբնական էությունը:

Ամենամեծ նշանակալից միջոցառումը համարվում էր հոգևհացը և դրան մվիժված ձիարշավը: Հայտնի է, որ պարբերաբար հոգևհաց էր կազմակերպվում տոհմի ավագի հիշատակին, հսկայական թվով մարդիկ էին հավաքվում՝ անկախ խավային պատկանելության: Այդ իրադարձության մասին խոսակցությունը տափաստանով գնում էր մի քանի տարի, երգեր էին հյուսվում, լեզենդներ հորինվում: Հանդիսավոր միջոցառումները շարունակվում էին 3-7 օր, ընդ որում ամեն օր ազգային խաղեր ու մրցումներ էին անցկացվում, իսկ վերջին օրը եզրափակում էր հսկայական ձիարշավը՝ արաման բայզան, որն էլ հենց հետագայում դառնում էր բազմաթիվ քննարկումների առարկա:

«Ալաման բայզա»

Մա ազգային ձիարշավ է 25-100 կմ հեռավորությամբ: Ղազախստանի ժողովուրդների մոտ ձիարշավը հանդիսանում է հնագույն և ամենահայտնի մրցումներից մեկը, որի առաջացումն անկասկած կապված է քոչվորական կենցաղի պայմանների և ձիերին երկարատև արշավների մայապատրաստման անհրաժեշտության հետ:

աղջիկն առաջինն էր հասնում վերջնակետին, ապա հետդարձի ճամպարիին, հանդիսատեսի ոգևորող բացականշուրթունների ներքո, նա անողորքարար մտաբերում էր անճարակ ջիզիրին: Նման աննաշողությունը խախտառակ բիծ էր դնում ձիավորի վրա, և շատ երկար ժամանակ էր պահանջվում, որ ականատեսները դադարեն նրան ծաղրել:

«Նումիս պու»

Չիասպորտի շատ յուրահատուկ ձև է, որը հանդիպում է նաև Միջին Ասիայի մյուս ժողովուրդների մոտ: Մասնակիցներից այն պահանջում է մեծ ճարպկություն, իր մարմնին հմուտ տիրապետում և ձի վարելու վարպետություն: Խաղի իմաստն այն է, որ ջիզիրը ձիու արագ վազքի ժամանակ վերցնի գետնին դրված դրամը կամ էլ հավասար հեռավորության վրա դրված դրամները:

«Ալթը բական»

Բառացի նշանակում է «վեց սյուն»: Ղազախական ճոճանակ է, որը կատարվում էր վեց սյուններից, որոնց ծայրերը կապվում էին պինդ պարանով: Վերևից նրանց վրա դրվում էր լայնակի ձող, որտեղ անհրաժեշտ էր ամրացնել գույգ օղապարան ոտքերի և նստելու համար: «Ալթը բական»-ը կազմակերպում էին երեկոյան հարսանիքի կամ Նաուրիզ տոնի օրերին: Տղաներն ու աղջիկները գույգերով ճոճվելով ճոճանակի վրա, պետք է մի ուրախ երգ երգեին, իսկ մյուսները պետք է ձայնակցեին՝ նվագելով դոմբրայի վրա:

«Նազակչա կուրես»

Սա ազատ ըմբշամարտի տեսակ է, որը շատ տարածված է Ղազախստանում, իսկ նրա տարբեր ձևերը հանդիպում են Միջին Ասիայի տարբեր ժողովուրդների մոտ: Այս սպորտային խաղը անցկացվում է քույր տոնակատարությունների ժամանակ: Նրա տարբերակիչ առանձնահատկությունն այն է, որ այստեղ բացակայում են քաշային կատեգորիաները: Մրցումները անցկացվում են միայն գոտիների վրա և կանգնած:

ը

ն են, կեն-
յան մեջ է:
ն ներդաշ-
ունը:

տեսակեն-
տափաս-
պայման-
գախները
որոշյալմը
ուն իրենց
ուղեկից-
ավագ ձի-
քարարծ-
րուն քի-

մեջ հա-
ւին վա-
ն թռչուն-
նուղները:
կենդան-
է հայտնի
ւ նրանց
նի հոգե-
մասին
ուն են, որ
իկակար-
անունով
ըը պատ-
յման ցե-
ուշ միայն
ն, մարալ-
րան հեշ-
ուշ միայն
թռչունն-

րի, սակայն ամենաուժեղը, խիզախը և խելացին միշտ էլ համարվել է քարարծիվը, որին մինչև հիմա որսորդներն ամվանում են «թռչունների աստված»: Շատ դժվար է բռնել, իսկ հետո մահ ընտելացնել այս գոյվը և զոհն գիշատչին: Նա բավականաչափ քաջ է, խելամիտ և ուժեղ հակահարված տալու համար: Նրան սամնահարելը պահանջում է մեծ համընթացատրություն և դիմացկունություն: Սակայն վարժեցնելուց հետո այս թռչունը վարձահատույց է լինում իր մարզչին. հասնում է ցանկացած տափաստանային կենդանուն, կարող է խորամանկել աղվեսին և չի վախենա կռվի բռնվել անգամ գայլի հետ:

Սովորաբար որսորդները որսի են դուրս գալիս միասին կամ միայնակ: «Սալբուրին»-ը կռվելովիվ որսն է, որը կազմակերպվում է որպես հանդիսավոր, տոնական միջոցառում: Սալբուրինին մասնակցում էին մերգենները՝ դիպուկ կրակողները, քերծների տերերը, քազմարիվ կամ մավր օգնականներ, ինչպես մահ երաժիշտներ, երգիչներ, աշուղներ և այլ մարդիկ: Նրանք ինչ-որ տեղ լեռնային առվակի մոտ յուրդ էին դնում և սկսում իրենց տունը: Որսին հաջորդում է ուրախ հանգիստը:

Որսի դուրս գալիս քարարծիվ վարժեցնողները՝ «քերկուտչիները»-ը որսկան թռչուններին հատուկ հանդերձանք էին հագցնում: Տեսնելով պտտնցիլալ ավարին, նրանք արծիվներից մեկի գլխից քաշում էին գլխարկը և նրան ուղղում դեպի վագող զոհը: Մյուսները չէին խանգարում և սպասում էին, թե երբ կզգա իրենց որսորդական վարպետությունը ցուցադրելու պահը: Հաճախ ճողոպոտը կենդանու հետքերով քաջ էին թողնում թագի քերծն շնեքին:

Հարկ է նշել, որ ավանդական դազախական որսն անցկացվում էր առանց իրացանի, միայն որսկան թռչունների և շնեքի միջոցով, ուստի այս կենդանիները վարուց մեծ պատիվ ունեն դազախ ժողովրդի մոտ: Ասում են, որ մի հմուտ քարարծիվն արժեք 10 ուղտ, լավ թագին՝ մինչև 50 գլուխ անասուն, ինչպես հարսնացուի համար դալինը:

Ղազախական քերծն՝ թագի

Ղազախների մոտ կա «յոթ հարստություն» հասկացությունը, որոնցից մեկը թագին է՝ քերծն որսորդական շունը, որն այսօր գտնվում է անհետացման եզրին:

Թագին Միջին Ասիայի ժողովուրդների որսորդական շունն է: Նա շատ արագավազ և անխոնջ է, ինչպես տափաստանային քամին Կաս-

Բուի իմաստությունը (հեմիաթ)

Վաղուց շատ վաղուց մարդկանց ու բոլոր կենդանիների վրա քազավորում էր արքայից արքան՝ լավերից ամենալավը, իմաստուններից ամենաիմաստունը: Նրա անունն այնքան մեծ էր, որ եթե այն գրեի՞նք ամենամանր տատերով և բուրբը դնեի՞նք տափաստանում, ապա ամենալավ ձին մրա երկայնքով զնայով կհոգվեր մինչև կեսին հասնելը: Մարդը չէր կարող արտասանել քազավորի իմաստուն անունը իր կյանքի օրոք, այն ուղակի չէր քավականացին: Այդ պատճառով մարդիկ արքայից արքային անվանում էին կարճ՝ Մուլեյման:

Մի անգամ Մուլեյմանի սիրելի կինը պետք է ծննդաբերեր:

- Չե՛մ ուզում, - ասում է նա իր ամուսնուն ու տիրակալին, - ծննդաբերել սև փայտից մահճակալին: Չե՛մ ուզում, որ մահճակալը լինի փողոսկրից, հասպիսից և կարմիր ոսկուց... Յանկանում եմ ծննդաբերել մի արտասուվոր մահճի վրա, որը արժանի է արքայից արքայի սիրելի կնոջը, արքայի, որի անունն այնքան մեծ է, որ ոչ մի մահկանացու չի հասցնի այն մինչև վերջ արտասանել իր ողջ կյանքի ընթացքում, եթե նույնիսկ սկսի խոսել իր ծննդյան օրվանից... Յանկանում եմ ծննդաբերել քո քազավորությունում ապրող թռչունների մեջքին:

Արքայից արքան կամչում է արծիվն և ասում.

- Դու, արծիվ, թռչունների արքան ես: Դու կառավարում ես երկրի բոլոր թռչուններին, և միայն ես՝ արքայից արքան եմ քո տիրակալը: Հավաքիր աշխարհի բոլոր թռչուններին: Ի՛ն սիրելի կինը ցանկանում է ծննդաբերել նրանց մեջքին:

Արծիվը գլուխ է տալիս և թռչում-հեռանում: Մի օր էլ չի անցնում, և բոլոր կողմերից դեպի արքայից արքայի պալատ են սկսում թռչել թռչունները: Ճախրում է ի՞ն սպիտակ կարապները, երկարաքիթ հավալուսները, երկարավիզ ֆլամինգոները, բազմագույն թութակները, մոխրագույն սարյակները, սև ագռավները, խայտարդու կաքավները, ճարպիկ արտույտները, ճարպուտ ցախաքլորները, ծանր, մեծ արոսները, հպարտ բազեները, չար ուրուրները, թխակապույտ աղավնիները, սպիտակ արոսները, կապույտ ծիճեռնակները, ծյունճերմակ ճայերը, խստասիրտ քարարծիվները, շաղակրատ կաչաղակները և շատ այլ թռչուններ: Նույնիսկ ճճճողակները եկան երաններով:

Բոլոր թռչունները գալիս էին Մուլեյմանի պալատ, որպեսզի կատարեն արքայից արքայի հրամանը: Նրանք նստում են պալատի դիմացի

որ նույնիսկ
երգեցողու-
մ են: Թա-
րանցով մե-
ռոշումներին
հիճը պատ-
եր աշխար-
բոշումների
վ բերել...
ում են տեղ
ունիմ հարց-
արդյոք ինձ
կամ ես ու-
լույսի ժա-
նառով էլ
էի, քե ի՞նչ
ամ:
նե՞րը, քե՞
լ շատ են,-
կոճղե՞րը,
ը շատ են,
արքան:
ում՝ գիշեր-

- Եթե ամպամած օրերը գիշեր հաշվենք, ապա գիշերները շատ են:
- Իսկ է՞լ ինչ տեսար:
- Ես մայրում էի ման, տիրակա՞լ, քե ովքե՞ր են շատ՝ երիտասարդ-
նե՞րը, քե՞ ծերերը, - ասում է բուն:
- Եվ ովքե՞ր էին շատ:
- Եթե հոգնածներին որպես երիտասարդ հաշվենք, ապա երիտա-
սարդները շատ են, - ասում է բու-բուները:
- Իսկ է՞լ ինչ տեսար, իմաստուն քոչուր:
- Ուսումնասիրում էի ման, քե ովքե՞ր են շատ՝ սիրահարվածնե՞րը,
քե՞ անտարբերները:
- Եվ ովքե՞ր էին շատ:
- Եթե բոլոր չիանդիպածներին, քաժանվածներին և միմյանց ընտե-
լացած մարդկանց համարենք անտարբեր, - ասում է իմաստուն բուն, -
ապա անտարբերները շատ են:
- Իսկ է՞լ ինչ ես տեսել ու լսել, բո՞ւ, - հարցնում է արքայից արքան:
- Ես մայրում էի ման, քե ովքե՞ր են շատ՝ արագավազ նժույզնե՞րը,
քե՞ քեռակիր ձիերը:
- Եվ որո՞՞նք էին շատ:
- Եթե արագավազ նժույզին մտած ձիավորին քեռ չհաշվենք, ապա
արագավազ նժույզներն ավելի շատ են, - ասում է բուն:
- Իսկ է՞լ ինչ տեսար քո ճանապարհին, - հարցնում է արքայից ար-
քան:
- Ես մայրում էի ման, քե աշխարհում ովքե՞ր են շատ՝ տղամարդի՞կ,
քե՞ կամայք:
- Եվ ովքե՞ր են շատ:
- Եթե կանանց իշխանության տակ գտնվող քույր տղամարդկանց,
ովքեր հիմարություն են անում, տղամարդ համարենք, ապա տղամար-
դիկ ավելի շատ են, ի՞ն տիրակալ, - ասում է բուն և լռում:
- Արքայից արքան հասկանում է իմաստուն բուի ակնարկը, հրաժա-
յում է բոլոր բոշումների կապերը քանդել ու թաց բողնել, իսկ սիրելի
կնոջն էլ՝ ծննդաբերել այնտեղ, որտեղ խելքը փչի:
- Ահա քե ինչու բոլոր բոշումներից միայն բուն ունեզեր չունի:

նաև կապված են եղել բնության՝ աղբյուրների, ծառերի, անտառակների պաշտամունքի հետ: Հին քյուրքերից ժառանգած «հավերժական երկնքի» երկրպագությունը պահպանվում է մինչև հիմա: Ալլահի հետ նույնացնելով՝ դազախը միշտ դիմում էր «հավերժական երկնքին», երբ հարկավոր էր լինում արտահայտել հավատարմությունը նախնիների ուզիներին. «Օ՛, Թինգրի, օ՛, հավերժական երկինք»:

Վազախները հավատում էին նաև կրակի մաքրագործող ուժին: Գարնանը, թողնելով ձմեռանոցը, նրանք խարույկներ էին վառում և նրանց միջով անցկացնում անատուններից, ուղտերից, որպեսզի չար ուժը քոչի ժամանակ նրանց չհետապնդի: Իսկ ուշ աշնանն էլ վերադառնալով ձմեռանոց, այն ծխով ծխեցնում էին՝ ամռան ընթացքում այնտեղ բնակություն հաստատած չար ուզիներից քշելու համար: Հին հավատալիքների համաձայն՝ կրակը ցրով հանգցնել չի կարելի, կրակի մեջ քթել չի կարելի, չի կարելի ոտք դնել վառվող օջախի վրա, նրա վրայից անցնել:

ՀԵՐԻԱՌՆԵՐ

Իմաստուն աղջիկը

Վաղուց, շատ վաղուց տափաստամուն ապրում էր Եղեյրայ անունով մի հարուստ դազախ: Նա ուներ երեք որդի: Երկու տղավագներին նա ամուսնացնում է: Գալիս է կրտսերի՝ Ժամնդաուլեսի հերթը: Ինքնուրույն կյանքի համար հարկավոր են հնարամտություն և ճարակություն: Որդուն փորձելու համար Եղեյրայը հրամայում է նրան շուկա տանել 40 այծ և առանց դրանք վաճառելու գնել 40 աղշին չիր: Երկար մտածեց Ժամնդաուլեսը, սակայն չկարողացավ լուծել հոր խնդիրը:

Հասնելով քաղաք՝ նա խնդրում է գիշերել մի աղքատ դազախի տանը: Ընթրիքի ժամանակ նա տխուր-տրտում պատմում է հոր տված խնդրի մասին: Տանտիրոջ դուստրը՝ մի գեղեցիկ աղջիկ, լսելով նրան, ասում է.

- Այդ խնդիրը լուծելը շատ հեշտ է: Հարկավոր է հանել այծերի եղջյուրները, վաճառել դրանք և չիթ գնել:

Ժամնդաուլեսն այդպես էլ ամուսն է: Սակայն հայրը չի հավատում, որ որդին ինքն է խնդիրը լուծել և ստիպում է ասել իրականությունը: Եղեյրայը տալիս է պահանջած դալինը և որդուն ամուսնացնում իմաստուն

- Դ՛ու, Երջանկություն, փոփոխական և անհասկանալի ես, հաճախ հայտնվում ես այնտեղ, որտեղ հարկավոր չէ: Մարդուն երջանկացնում ես, ստիպում, հուզվել, տառապել, իսկ այնուհետև լրում ես: Լավ է՝ ծանոթանաս Բանակամության հետ, երկար կապրես:

- Իսկ դու, Գիտություն, - ասում են քիևրը, - ողջ աշխարհում ամենաուժեղն ես: Դու կարող ես ստիպել սե քարին հալվել, փայլել, երբեմն ոչնչից ինչ-որ բան ես սարքում, շատ բաներ վերածում ես ոչնչի: Դու կարող ես և՛ ստեղծել, և՛ ոչնչացնել: Դու նույնպես ծանոթացիր Բանակամության հետ, այդպես երկար կապրես փառքի մեջ:

Իսկ Բանակամությանը դատավորներն ասում են.

- Աշխարհում մարդը քեզանից լավ բնկեր չունի: Բայց երբ մարդը ցասման մեջ է, դու հայտնվում ու անհետանում ես՝ տեղդ զիջելով չարին: Վերադառնում ես միայն այն ժամանակ, երբ չարն արդեն իր գործն արել է: Դու սկսում ես նրա սխալներն ուղղել, սակայն ոչ միշտ է դա քեզ հաջողվում: Եթե դու հենց սկզբից մարդուն չլքեիր, չարը քո տեղը չէր գրադեցնի:

Դիմելով բոլորին՝ դատավորներն ասում են.

- Դ՛ու, Բանակամություն, եղի՛ր մարդ: Դ՛ու, Գիտություն, եղի՛ր ծին, իսկ դ՛ու, Երջանկություն, եղի՛ր մտրակը: Եթե դուք միավորվեք, բոլորին լավ կլինի:

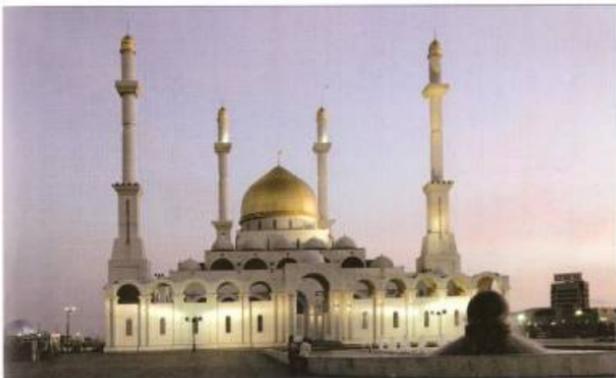
Վերադառնում է ժլատը և նախանձում Առատածեռնին: Նրան հարցնում է.

- Այդ ինչպե՞ս դու կարողացար հարստանալ: Իսկ ես թափառում եմ, գրկանքներ եմ կրում...

Առատածեռնը մրան ամեն ինչ պատմում է առանց որևէ բան քաբցնելու: Ժլատը գնում է քարանձավ, քարնվում է և սկսում սպասել զազաններին ու կաշաղակին: Գիշերը նրանք հայտնվում են: Առաջինը ներս է մտնում աղվեսը: Նա սկսում է ասել, որ ինչ-որ մեկը լսել է իրենց խոսակցությունը և հափշտակել իրենց քոլոր ունեցվածքը, հարկավոր է զգույշ լինել: Աղվեսն առաջարկում է խուզարկել քարանձավը՝ տեսնելու, թե ով կա այնտեղ: Սկսում են փնտրել: Հանկարծ աղվեսը բացականչում է.

- Քարանձավում մա՞րդ կա:

Գայլը բռնում է ժլատին և պատառտում...

Նուռ-Ասանա ճգկիթը

ժամանակակից Ասսանա

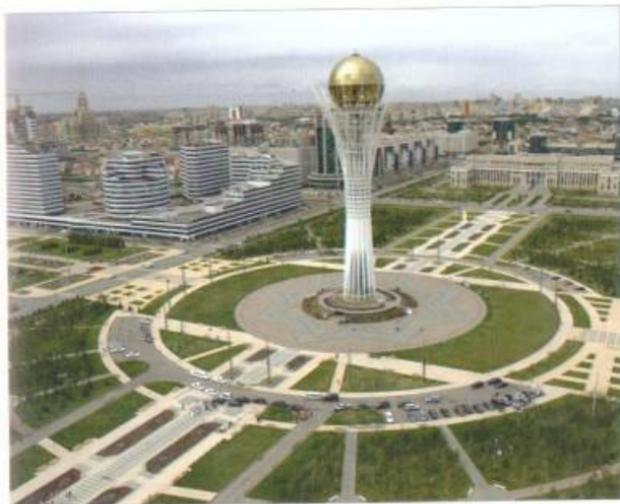

Ղազախասանի
գեղեցկուհիները

մեր
երի
ն է
մեր

մե-
լա-
կի-
պ է,
ձի
աձ
ոի-
ա-
մր-
ողը:

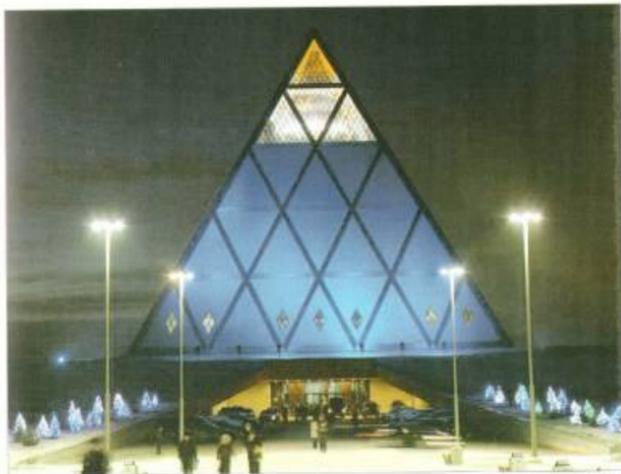
մեջ
ու-
ին
եյ),
ում
ու-
տք
ա-
ն-
ամ

Ասանան ախտ

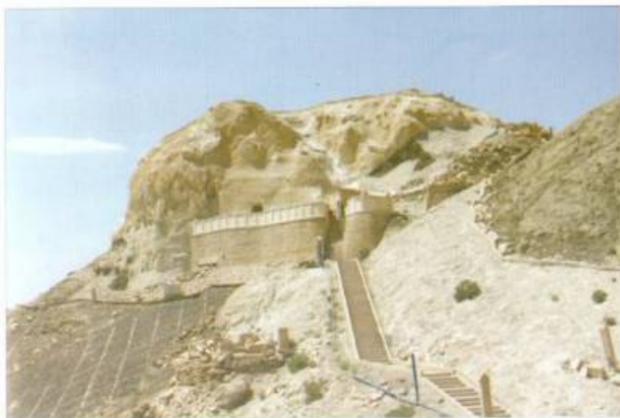
Ասանա՝ աղագալի Խաղալ

Խաղաղության և համաձայնության դպրատան շենքի ներքին տեսքը

Մայիսի 1՝ Ղազախստանի ժողովրդի միասնության օր

Մանգիստաոի ժայռափոր մզկիթները

Տանգալի ժայռադասկերները

Ղազախստանի
ազգային խաղերը

Ավանդական և ժամանակակից
Ղազախստան

սիրում են տափաստանում:

Ղազախները զերադասում էին թթվակաթնային մթերքները, քանի որ դրանք հեշտ էր պահել քոչվորական կյանքի պայմաններում: Թրված կաթի օգտագործումը առավել նպատակահարմար և օգտակար է քոչվորների համար, եթե հաշվի առնենք զանազան աղետամոքսային հիվանդությունները, որոնք ուղեկցում են ամռանը հում կաթ օգտագործելուն: Հատուկ վերաբերումը կար «երկնային մատակի պարզինն»՝ կաթնամթերքներին. մինչև վերջ չխմած կաթը, կումիսը կամ այրանը քափելը վատ նշան էր համարվում (քոտակը կարող էր աստկել) կամ էլ մեծ մեղք: Չէր կարելի նաև գլխիվայր շուռ տալ կաշվե կովկիթը: Իսկ եթե ամառվա շուշին մատակի կաթի մնացորդը փչանում էր, այն թափում էին հատուկ տեղում՝ երամակի կենտրոնում: Հրդեհը կանխելու համար կրակի մեջ էին լցնում կաթնեղին: Հին ժամանակներում արգելվում էր ցանկացած կաթնամթերքի, այդ թվում նաև կումիսի համար դրամ վերցնել:

Նետաքրքիր տիեզերածին ծես է նկարագրել իր ժամանակին Չոկան Վալիխանովը: Գարնանային առաջին ամպրոպի ժամանակ (որի մասին ասում էին՝ «երկնային հովատակը խրխնջում և») տամետը պետք է շերտերի ձեռքին յուրդից դուրս վազեր և նրա շուրջը վազելով՝ շերտերով խփել յուրդի պատկերին ու ասել. «Կաթը շատ է, ամուլը՝ քիչ»: Այնուհետև հարկավոր էր մի քիչ կաթ լցնել շեմի մոտ և յուրդ մտնելով՝ շերտեր խրել դռների մոտ՝ յուրդի ցանցապատում: «Այս ամենը կաթի առատության, հետևաբար և հոտի ավելացման բարի ցանկություն է նշանակում», - եզրակացնում է Չ. Վալիխանովը: Սովորաբար ոչխարների և ուղտերի ամառյին կրից ղազախները մածուն էին պատրաստում և ամբողջությամբ քաժանում հարևաններին, ազգականներին: Երբ կինը գնում էր տարվա մեջ առաջին անգամ կրելու, դրանից առաջ նա պետք է ոչ խմեր, ոչ ուտեր:

Բոլորովին պատահական ճանվորդները կարող էին տռչի ժամանակ առկա մտնել և հյուրասիրություն ստանալ: Ամոք էր համարվում, եթե հյուրին հարգամք չէր ցուցաբերվում, քանի որ «հյուրը, չնայած քիչ է նստում, քայց շատ բան է նկատում»: Հյուրին բաց չէին թողնում, մինչև նա լավ չլչտանար: Ղազախերենում նույնիսկ հատուկ տերմին կա՝ «կոնակասի», այսինքն՝ «հյուրասիրություն հյուրի համար», որը նշանակում է հյուրի համար հատուկ մի կողմ դրված ամենախստի ուտելիքը: Հյուրի նկատմամբ հատուկ, սուրբ վերաբերմունքը կապված էր նաև այն բանի հետ, որ լավ, բարի մարդը կարող էր տամետներին հաջողություն և օրհնություն բերել: Հնում հավատում էին. «Երջանիկ հյուրը կգա՝ ոչ խաղը երկվորյակ կրելի, դժբախտ հյուրը կգա՝ հոտի վրա գալը կհար-

որոքյու-

ատորեն
ում: Ամոք
ուն չամն-
թներ էին
ման հե-
կլանում
ունել, իսկ
ես էլ կո-
ձգառունը
ի, որ նա,
ահարում

մ մտիկ
վերցրու,
հարցու-
չհագեց-

րիխանի
անտեղը
աստված
տալիս
որվում է
որոշակի
ում է ոչ-
ուշադիր
մք ավել-
խը տալ
անցվում
վով և բա-
սեղանի
դ մույն-
լը: Կոն-
կրծքա-
նց կամ

**«Դազախական խոհանոցը
«որովայնի տն է»»**

Շաննա Բայադյանա

«Ճերեկ ժոլի» ռեստորանի
գլխավոր խոհարար,
Ֆ. Ասանա

- Դազախ ժողովուրդը շատ մարդասեր է, սիրում է հյուր ընդունել, սիրում է, երբ սեղանին զանազան ուտելիքներ կան և շատ: Դրանք են բարսակները (խմորից գնդաձև հացիկները), քեշբարձակը, կումիսը և այլն: Երբ այն ամենը սեղանին դրվի, ապա դա, ինչպես ասում են, «որովայնի տուն» է: Բեշբարձակը պատրաստում են ձիու ապխտած մսից, իսկ առաջներում միսը չորացնում էին: Այժմ այն պատրաստվում է նաև ոչխարի, բադի մսից և մույնիակ ձկնից, ինչպես դա ամուս են Ակտաուում, Ատիրաուում:

«Բեշբարձակ» նշանակում է շատ միս՝ համեղ, համեմված, լավ մշակված և ամպայման յուղակի: Մեր դազախները սիրում են, որ յուղը ձեռքերի վրայով ծորա: Դա բարեկեցության նշան է: «Բեշբարձակ» դազախներն նշանակում է հինգ մատ, այսինքն՝ այն ուտում են ձեռքով: Այս կերակրատեսակում կա նաև խմոր, որը բացում են ձեռքով, ինչպես նաև տխի, սխտոր, սև պղպեղ: Մա ավելի շատ հյուսիսային կերակրատեսակ է, այսինքն՝ մեզ մոտ է եկել հյուսիսից: Ոչ մի հարսանիք հենարավոր չէ պատկերացնել առանց քեշբարձակի: Այն հրամցվում է առաջինը, այդպես է ընդունված: Այս ուտեստում կա յոթ տեսակի միս: Առանց մսի այն տպավորությունն է, կարծես սեղանից քաղցած ես վեր կենում:

«Քաս» նշանակում է անառնի գլուխ՝ կամ ոչխարի, կամ ձիու (եկված, մշակված), որը տրվում է ամենապատվավոր տարեց հյուրին: Չիու գլուխը շատ մեծ է, ուստի այն կիսում են երկու մասի՝ ուղևոր դեպի վեր: Այնուհետև պատվավոր հյուրը, օրինակ՝ պապիկը, սկսում է այն բաժանել: Կտրում է ակամջները, տալիս ցահեղներին ու ասում՝ որ դու լավ լսես,

Առակ բեռարձակի մասին

Մի ծեր խան որոշում է կյանքի վերջում հերթական անգամ երիտասարդ կին բերել: Ըստ պալատականների կանկաժում էին, թե ծեր խանը կարող է երիտասարդ կնիջը երեխա պարգևել, իսկ դա նշանակում էր, որ նրա վիճակն անմահանման է կլինի: Սակայն, ի զարմանս բոլորի, կինը հաջողությամբ հղիանում է և լույս աշխարհի բերում մի առողջ ու պնդակազմ երեխայի: Խանն ուրախությամբ իր տեղը չէր գտնում: Սակայն հենց երեխային կրծքից կտրում են և սկսում խամակյան սեղանի ուտելիքներով կերակրել, երեխան դադարում է ուտել և սկսում աչքի առաջ նիհարել, հալո՞ւմա՞շ լինել: Էլ ի՞նչ համադամ խորտիկներ ասես որ խանի խոհարարները չէին պատրաստում, քայքայ երեխան ոչինչ չէր ուտում: Նա այն աստիճանի էր հյուծվել, որ կարող էր մահանալ:

Կանչում են մի փորձառու բուժակի, իսկ նա խնդրում է իրեն մեճակ բողմել մոր հետ, որից հետո խստորեն նրան հարցնում է. «Ասա՛՛ ո՛վ է երեխայի հայրը, եթե ցանկանում ես, որ նա ցալի»:

Եվ խոստովանում է երիտասարդ մայրը, որ խանի բացակայության ժամանակ իր վրան է մտել երիտասարդ երամակապանը:

- Ահա թե ի՞նչ, - բացականում է բուժակը, - այդ դեպքում տվիք նրան իր հոր կերակուրը, պատրաստե՛ք բեշարմակ:

Այդպես էլ անում են: Մտանքը խանի խոհանոց են բերում մի հասարակ դազախ-քոչվորի կնիջը և հանձնարարում նրան բեշարմակ պատրաստել: Գազախական ձևով պատրաստված երիտասարդ ձիու մսից կերակուրը երեխան ակնթարթորեն ուտում է: Այնուհետև բեշարմակ է պատրաստվում ոչխարի մսից, որը նույնպես երեխան խփշտում է:

Տղան աչքի առաջ ամբարձում է և սկսում աճել: Մեծանալով նա դառնում է խան: Իսկ այդ ժամանակվանից բեշարմակը դառնում է «դազախական խոհանոցի խանը»:

Ղազախական ամանեղեն

Ղազախական խոհանոցի ամանեղենն ու սպասքը բազմազան են իրենց ձևով, չափով և նշանակությամբ: Դրանք պատրաստվում էին հատուկ ձևով մշակված կաշվից և փայտից: Իսկ ճննապակյա, հախճապակյա, կավե և մետաղյա ամանեղենը գնում էին: Կոորվող ամանեղենը տեղափոխելու համար պատրաստել են թաղիքե, երբեմն փայտե, նաև գործված պատյաններ:

Հնուց ի վեր դազախական խոհանոցում ընդունված էր ուտելիքը մատուցել գեղեցիկ սպասքով: Այսպես՝ կումիքը լցնում էին արծաթապատ լայն ամաններում կամ գունազարդված քաժակներում: Միսը դնում էին լայն եզրերով փսևնկրում: Յուրահատուկ ուտեստները՝ չորացրած սեխը և քարակ աղիքը, հյուսում էին զանազան նախշերով ու ձևերով: Հացարուկեղենի մակերևույթին ծաղիկներ էին նկարում, ներկում էին բալի կամ այլ պտուղների հյութով: Թեյը եփում էին նկարազարդ թեյնիկներում և մատուցում գեղեցիկ պիլաւաներում՝ կեսներում, իսկ կաթնաթին ըմպելիքների՝ կումիսի կամ այրաթի համար ծառայում էին ավելի մեծ ու խորը պիլաւաները՝ տեգենները:

Ղազախական զարդեր, գորգեր, զարդանախշեր

Ղազախների ոսկերչական արվեստը

Իմաստուններն ասում էին. «Բարձրագույն արվեստը դարերի համար ստեղծված ժամանակի հատվածն է»:

Ի տարբերություն դազախական կիրառական արվեստի այլ տեսակների՝ ոսկերչությունը պրոֆեսիոնալ բնույթ էր կրում: Ղազախ ոսկերիչները՝ գերգերները, միայնակ էին աշխատում, և իրենց վարպետությունը փոխանցում էին ժառանգաբար: Նրանք քաջարձակապես տիրապետում էին ոսկերչական գործի բարդ տեխնիկային՝ դրոշմմանը, փորագրմանը, դրվագմանը, ցանցազարդմանը, ակումմանը, սևաներկմանը: Չարդիքը հիմնականում ար-

ծարից էին: Ղազախների պատկերացմամբ այս մետաղը մաքրագործող, պաշտպանող և մոզական հատկություններով էր օժտված և աստ-

վես գիշե-
լան հառ-
մեջ դնում
այի օրերն

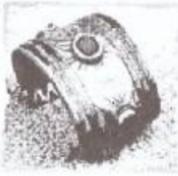
ն կամ էլ
սկում էին
փաստա-
նոց: Բացի
վ ոչ լայն

ի կախա-
արծաթյա
ասակում
ածու, որն
այն հարս-
այն աղջ-
վում բաց
ամանակ
ամ տար-
ատված
նեջ: Քայ-
ից կարև-
նավորու-
Արևելքի
ներ այն
ով ունակ
նչև 3 կգ.
լացնելով

Հարուստ զարդարվում էին նաև աղջկա ձեռքերը: Ապարանջաննե-
րը՝ քիլեզիկները, հագնում էին մեկ կամ երկու քեւերին, իսկ մատներին
դնում 3-4 մատանի: Մատանիները ամենօրյա զարդ էին համարվում,
քանի որ գտնում էին, որ ատանց մատանիների պատրաստված սնունդը
ոչ մաքուր կլինի: Այս կապակցությամբ դազախների մոտ մի ատանգվածը
է պահպանվել. «Որպեսզի ուտելիքը մաքուր լինի, ձեռքին մատանի
պնտը է լինի»:

Ամեն տարի աղջկա հագուստին նոր զարդ էր ավելանում, իսկ ինչ-
քան կինը ձեռնանում էր, այնքան մրա հագուստն ավելի խիստ էր դառ-
նում, և ավելի ու ավելի քիչ զարդեր էին փայլում
նրա վրա:

Ամուսնության առաջին տարին մինչև երեխայի
ծնվելը զարդերը կրում էին պողաքերտայան և մեծ
սերմեղի իմաստ: «Կս արտահայտվում էր պտուղնե-
րի և սերմեղի ոճավորված պատկերներով: Օճիժի-
կ կոչվող զարդը ամուսնացած կանանց պարտա-
դիր զարդն էր, մանավանդ երեխային կերակրելու
ընթացքում: Այս զարդը կարծես պաշտպանում էր կնոջ կոտրծը չար աչ-
քից: Աստիճանաբար տարիքի հետ կնոջ զարդերնը դառնում էր ավելի
պարզ: Օրինակ՝ հասուն կանայք կրում էին արծաթի կորացված կտորից
պատրաստված ժումիր-քիլեզիկ ապարանջանը, որի ծայրերը օձի գլխի
ձև ունեին, ինչը համարվում էր չար ուժերի դեմ հմայիլ:

Ջարդերեմեցի կարելի էր կոտակ կնոջ ունեցվածքի, տարիքի և տա-
րածքային պատկանելության մասին:

Ջարդի վրայի քանկարծեք և կիսաքանկարծեք քարերը ունեին մեծ
իմաստաբանական նշանակություն: Քարերի ազուցումը կոչվում էր

տաս՝ քար, կամ կող՝ այք: Նման
փոխարևորությունը պատահական
չէ, չէ՝ որ ազուցված քարերը
ըմբռնվում էին որպես ամենատես,
հսկող այք և օժտվում հրաշագործ
ուժով: Օրինակ համարվում էր, որ
մարգարիտը բուժում է աչքի քթի
վրայի սպիտակ հատը, մարջանը
պաշտպանում քոտրոզրից ու
անեծքից, սարը բուժում է կտնառը՝ գորը, սադափը պաշտպանում է
չար լեզվից և միաժամանակ նպաստում կյանքի քարեկեցությանը, փի-

նում են ավանդական գլխարկ և ազգային տարագ, քանի որ մենք մինչև հիմա պահպանում ենք ավանդույթները: Օգտագործվում են մաս մեր ավանդական զարդերը, ինչպես մաս ժամանակակից ոսկյա զարդերը:

Պարանոցի զարդերը կոչվում են տումար: Այն որպես ամուլետ էր ծառայում: Առաջ՝ 17-18-րդ դարերում, դագախները նրա մեջ մի քիչ հող, բուրբ, քաղիք էին դնում, իսկ 19-րդ դարի սկզբից սկսեցին Ղուրանից սուրբ, իմաստուն խոսքեր դնել: Որպես ամուլետ՝ օգտագործվում են խո-ղովակատիպ զարդերը, որոնք կոչվում են բոյի տումար, ինչպես մաս էռանկյունածև զարդերը, որոնք կոչվում են տումար:

Արմտյան Ղազախատանում հիմնականում օգտագործվում են կա-նաչեցման կամ սևացման տեխնիկայով պատրաստված մեծ գարդեր, իսկ հարավղազախական շրջանում՝ հիմնականում էմալապատ, այ-սինքն՝ այս զարդերն ավելի նրբագւղ են:

- Իսկ ո՞րն է դազախական գորգերի առանձնահատկությունը:

- Գորգերը պայմանականորեն լինում են երկու տիպի՝ խավավոր և առանց խավի: Առանց խավի գորգերը պատրաստվում են երկու տիպի քաղիքից՝ քաց և մուգ գույնի, ապլիկացիայի տեխնիկայով, այսինքն՝ մի գույնի քաղիքի վրա կարվում էր մյուսը: Խավավոր գորգերը գործ-վում էին իրմիկ կոչվող դազգահների վրա, որոնք բերվել են հյուսիսղա-զախական շրջանից՝ Չիմբեռո քաղաքից: Գորգերի վրա գերակշռում է երկու գույն՝ կարմիր և սև: Կարմիրը արևի և լուսի գույնն է, իսկ սևը՝ հողի և պտղաբերության: Իսկ փոքր գորգը կոչվում է բերեմնա, որտեղ օգտագործվում է քաղեգործման տեխնիկան, այսինքն՝ խսիրի և տար քրի օգնությամբ այսպիսի գորգ էր պատրաստվում: Իսկ արդեն 19-րդ դարի սկզբից Ղազախական տափաստան սկսեցին բերել մետաքս, և յուրաքանչյուր ընտանիքում աղչիկը գորգի վրա ասեղնագործում էր: Աղչիկը ասեղնագործում էր, սակայն երբեք չէր կարում քղանցքը, քա-նի որ համարվում էր, որ եթե նա քղանցքը կարի և գործն ավարտին հասցնի, ապա ցեղը կդադարեցնի իր գոյությունը: Իր ձևով սա անսահ-մանությամբ նշան էր համդիսանում: Եթե ընտանիքում կան այսպիսի գորգեր, սարմախ կամ բերեմետ, ապա դա ընտանեկան մատուց է, սրբություն:

Երբ ուշադրություն դարձնեք մեր պետական խորհրդանշաններին, ապա այնտեղ երկու գույն կա՝ երկնագույն և ոսկեգույն: Երկնագույնը հանգստության, մարտության, ամենդության գույնն է, իսկ ոսկեգույնը՝ ունեղության:

Ջարդանախշերը պատրաստում են հետևյալ կերպ: Սըրմակի երեսի կողմը փուռն են գետնին և վրան տեղադրում ամուր քոփից, սովախաքոփից կամ հարթ մորթուց կտրված զարդանախշերի նմուշները, կավիճով ընդգծում և կտրում սուր դանակով կամ մկրատով: Սովորաբար այս ձևով կտրված քաղիքի մի կողմը դառնում է սըրմակը մեջտեղի մասը, իսկ մյուսը՝ եզրը: Օրինակ, եթե քաղիքի մի կողմը կտրվում է սև քաղիքից, ապա մյուսը՝ սպիտակից: Այսպիսով՝ մի սըրմակի մեջտեղի մասը լինում է սպիտակ քաղիքից, իսկ մյուսինը՝ սևից: Համակցված զարդանախշերը քլանդում են: Ջարդանախշի բոլոր մասերը միացնելուց հետո կարի վրայից կարվում է վառ ժապավեն:

Ըստ գույնի՝ տարբերում են չորս տիպի սըրմակներ՝ սպիտակ, սև-սպիտակ, եզրը կարված և դեբիսկե սըրմակ: Սպիտակի վրա կարում են գունավոր ժապավեն կամ գույզգույն կտորներ: Ջարդանախշը պատրաստում են ուղտի բրդի քելերով: Թելը պետք է լինի կարվող ժապավենի գույնի: Եզրը կարելը կոչվում է «ծիեկտես»: Երբ զարդանախշի եզրերը կարվում են, սըրմակին աստառ է կարվում, որը միացնում են երեսի կողմին:

Մուսկ գորգի կարկասանի մասին

Վաղուց, շատ վաղուց Տարազ քաղաքից Մալիմ անունով մի ակնին լսում է, որ Օքրար քաղում մի հայտնի սրամիտ մարդ է ապրում անունը Ակայ: Նա իսկույն համակվում է նրա հետ քառալեճի բռնվելու ցանկությամբ: Որոշված է՝ արված է: Սալիմն ամհապաղ ուղևորվում է Օքրար քաղաք:

Երբ նա ժամանում է, պարզվում է, որ Ակայը գործերով տեղ է գնացել:

Տանը միայն նրա դեռահաս դուստրն էր: Նվ սպասելիս Մալիմը որոշում է աղջկա հետ կատակել:

- Իսկ մեր տանը մի գորգ կա Տարազի և ձեր ողջ Օքրարի չափով, - ասում է նա:

- Դե, այդ դեպքում մեր գորգն ուղղակի կարկատան կլինի ձեր գորգի վրա, - ասում է աղջիկը ժպիտով:

Մալիմ-ակնին ընդունում է, որ եթե այդ մարդու աղջիկն այսքան սրամիտ է, լավ է նրա հետ ընդհանրապես չհանդիպել, և շուտափույթ հեռանում է:

ներում լայնորեն օգտագործվել է դրվագազարդումը: Ներկայում գիտնականների կողմից հայտնաբերվել է զարդանախշերի շուրջ 230 տեսակ:

Ղազախական զարդանախշերի սկզբնատարը կարելի է համարել եղջյուրը՝ մոփզը, քանի որ դրվագների մյուս տեսակները ստեղծվել են նրա հիման վրա: Փոխվել են միայն անունները, օրինակ՝ ոչխարի եղջյուր, արխարի եղջյուր, եղնիկի եղջյուր, 40 եղջյուր, կրկնակի եղջյուր, մինդջյուր, կոտրված եղջյուր: Եղևկ են նաև կենդանիների, քոչունների տարբեր մասերը ներկայացնող դրվագազարդեր:

«Տորտայրկ»՝ կիսալուսին: Այս զարդանախշը կիսալուսին է պատկերում, որի յուրաքանչյուր ճյուղը բաղկացած է կիսալուսին պատկերող պարզ տարրերից:

«Քոտակոզ»՝ ուղտի աչք: Այս զարդանախշը սովորաբար տեղադրվում է զուսնակեղ կոմպոզիցիայի կենտրոնում կամ էլ գործվածքի եզրերը զարդարող կրկնվող զարդում: Ունի շեղանկյունաձև երկրաչափական տեսք:

Ղազախական անուններ

Հրենց կառուցվածքով ղազախական անձնանունները լինում են պարզ և բարդ: Բարդ անունները հիմնականում կազմվում են գոյականներից կամ գոյականական արձատիճ բայախիճք ավելացնելով, օրինակ՝ Բայտաս = բայ՝ հարուստ + տաս՝ քար, Ժլլըբելդ = ժլլ՝ տարի + քելդ՝ եկավ:

Շատ ղազախական անուններում հանդիպում են կենդանիների, քոչունների, կենցաղային առարկաների, ուտելիքների և կյուրական ու հոգևոր մշակույթի պատկանող այլ անուններ: Ղազախների անունների ընտրությունը գործնականում անասնաձևափակ է, նրանց անվանացանկն անցնում է 10 հազարից: Շատ անուններ պարզմաստ են, օրինակ՝ այճա՝ խնձոր, շեքեր՝ շաքարավազ, քեմիր՝ երկար, բալտա՝ կացին, Ժլլկորբայ = ձի + հարուստ, այսինքն՝ ձիերով հարուստ: Հաճախ երեխային անուն էին տալիս նրա ծննդյան հանգամանքներին համապատասխան, օրինակ՝ Աճամ-ժոլ՝ քարի ճանապարհ, այսինքն՝ ծնվել է ճանապարհին, Ժամբբըբայ՝ անձրևով հարուստ, այսինքն՝ ծնվել է անձրևային եղանակին:

Ղազախական շատ անուններ հին քյուրքական, նաև հեթանոսա-

րոբյունները և այլն: Ազգանունների զարգացման հետ կապված մակա-
նունները սկսում են ավելի քիչ օգտագործվել:

Ղազախական ազգանունները սկսում են հայտնվել 18-րդ դարի երկ-
րորդ կեսին, սակայն նրանց վերջնական կայացումը վերաբերում է հետ-
հոկոտները լայն ժամանակաշրջանին: Ազգանունների վերջածանցները
փոխառված են ռուսերենից՝ -ին, -և, -ով, -ինա, -ես, -ովա: Ազգանունների
ծառանգումը կատարվում է հորական գծով, ուստի ազգանունը ճակատոր-
վում էր հոր կամ պապի անունից: Իսկ հին ժամանակներում դազախներն
օգտագործել են ցեղերի, տոհմերի անունները՝ Կարա Կըպչակ Կորլանը,
Շակչակ ժընիբեկ, Կանժըզըր Կարանրայ, Ալրան Ասան և այլն:

Ղազախերենում հայրանունը դեռ գտնվում է զարգացման փուլում,
ուստի դեռ չենք կարող խոսել խոսակցական լեզվում նրա տարածման
մասին: Մակայն հայրանունը օգտագործելու միտում է նկատվում դա-
զախական մտավորականության մեջ ռուսական տարրերակով՝ հոր ան-
վանը ավելացնելով -իչ, -ովնա վերջածանցը, կամ էլ օգտագործելով դա-
զախական ուլի՝ որդի, և կըզ՝ դուստր քառերը:

Ղազախների մոտ դիմելու ձևերը ունեն յուրահատկություններ և
բնորոշ գծեր, որոնք կապված են կենսակերպի հետ: Կենցաղում ընտա-
նական շփման մեջ, դիմելով մեծերին, ավելի երիտասարդներն օգտվում
են հետևյալ քառերից. ատայ՝ պապի, ապայ՝ քույր, էժեյ՝ տատի, էկե՝
հայր, ագայ՝ մեծ եղբայր, հորեղբայր, ժնգեյ՝ հորաքույր: Հնդգախոսու-
թյունից առաջ եղել են դիմելու այլ ձևեր. սըրգա՝ պարոն, քիկեչ՝ տիկին,
տակկը՝ տիրակալ, որոնք վաղուց գործածությունից դուրս են եկել:

Պաշտոնական դիմելածևում այժմ առավել տարածված ձևերն են.
ժողաա՝ ընկեր, ազամաա՝ քաղաքացի, իսկ գործնական գրագրության
մեջ օգտագործվում են նաև ասա կըմբատող՝ հարգելի, ասա կորմնեու-
տի՝ մեծարդգ ձևերը: Տարիքով մեծերին դիմելիս նրանց անվան առաջին
վանկին ավելացվում են հարգալից վերաբերմունք արտահայտող
ածանցներ. Էրդիտանաթ, Էրդիրահման անուններից՝ Էրել, Էրեկե, Էրեն,
Սեբիտից՝ Սեբե, Սեբեն, Մուլստարից՝ Մուկա, Մուկան, Ժամալից, Ժա-
միլայից՝ Ժեկե, Կուլժախանից՝ Կուլեկե, և այլն:

Մտղները, մոտ ազգականները կամ մեծերը ընտանեկան-կենցաղա-
յին շփման մեջ երեխաներին, երիտասարդներին դիմելիս օգտագործում
են հետևյալ քառերը. այլն՝ իմ լուսին, կունիմ՝ իմ արև, ժուլըզըն՝ իմ
սատուկի, շուլպանըն՝ իմ «Լեներա, ժարզըն՝ լույս, ժանըմ՝ հոգի, կալ-
կան շըրազըն՝ սիրելիս, բալապանըն՝ քոչնակ, կուլընըմ՝ ձիուկ, քո-
տամ՝ ուղտիկ, կոզըն՝ գառուկ, տորպազըն՝ հորթուկ և այլն:

- Մաժիտ – գովելի (արար.)
 Մալիկ – արքա, տիրակալ (արար.)
 Մանաս – անվախ դյուցազն (թյուրք.)
 Մանսուր – հաղթանակող (արար.)
 Մութարակ – սրբազան (արար.)
 Մուզաֆար – հաղթանակող (արար.)
 Մուրատ – նպատակ, ցանկություն, իղեալ
 Մուստաֆա – ընտրյալ (արար.)
 Մուխտար – հատուկ ընտրյալ (արար.)
 Նադիր – քաջառիկ (արար.)
 Նազարբայ – դուռն էին այն դեպքում, երբ ցանկանում էին, որ մարդիկ իրենց երեխային մեծ ուշադրություն դարձնեն
 Նարիման – հրեղեն ռազմիկ (իրան.)
 Նոյան – արքայազն (մոնղոլ.)
 Նուռուլբան – լուսավառ սուլթան (արար.)
 Օմար – կենսական (արար.)
 Օրազ – հարստություն, հաջողություն, երջանկություն (թյուրք.)
 Ռուստեմ – քաջ, ուժեղ, հզոր (արար.)
 Սուլեյմն – խաղաղ, պաշտպանված (հին հրեա.)
 Թեմիրխան – երկաթե մարդ
 Հաֆիզ – պահապան (արար.)
 Շերխան – առյուծի նման քաջ

Կանանց անուններ

- Աիդա – վարձատրություն, օգուտակար (արար.)
 Այրալա – լուսնի նման գեղեցիկ
 Այգուլ – լուսնային ծաղիկ
 Այնուռ – լուսնադեմ
 Այշա – կենսասեր (արար.)
 Ալմա – խնձոր

Ծույլ հարսը

Մի ծերունի կույիտ ու ծույլ հարս ուներ, որը սովորությամբ ուներ ամեն պատահածին խնդրել, որ իրեն տան գործերում օգնի:

Մի անգամ սկեսրայրը որոշում է փորձել նրան, թե արդյո՞ք իրեն էլ ինչ-որ բանի հետևից կուղարկի: Նա յուրդից ներս է մտնում ու հազում՝ լսեցնելով իր ներկայության մասին: Հարսը կորեկ էր մաքրում: Նա նույնիսկ ծուլանում է շրջվել, որ տեսնի, թե ով է մտել և ասում է.

- Հե՛յ, ով էլ որ է այդտեղ, հավանգն ու ծեծչըր հետդ բեր:

Ծույլին ամաչեցնելու համար ծերունին դիտմամբ նրան փոխանցում է հավանգը: Հարսը, նրան տեսնելով, շփոթվում է և ասում.

- Ահ, այդ Դո՞ք եք: Կներե՛ք, դրանք տարեք իրենց տեղը դրեք, ես ինքս կվերցնեմ:

Խելացի տղան

Մի տղա յոթ տարեկանից արդեն խելացիի համբավ ուներ: Մի ծերունի, որը նրա մասին ամաչին անգամ էր լսում, ասում է.

- Դրանում ոչ մի լավ բան չկա: Եթե մեկը մանուկ հասակում շատ խելացի է, ապա օր ծերության կի՞մարանա:

Այս ամենը լսում է ոչ այնքան հեռու կանգնած տղան: Նա խելույն մտնեցնում է ծերունուն և ասում.

- Աբա՛, երևում է, որ երիտասարդ հասակում Դո՛ր շատ խելացի եք եղել:

Երբեմն կանանց լսելը մեղք չէ

Հին ժամանակներում մոլլան շրջում էր ատյից ատյ և գյաբաբ՝ մուսուլմանական հարկ էր հավաքում: Աույներից մեկուն նա մի տանն է հյուրընկալվում: Աույի բոլոր բնակիչները հավաքվում են այդ տանը՝

նց խոր-
մ, ուր
յունեն-
տեսա-
հզորու-
նքի ըն-
անել:
մ է.
ործնի...
զ գցելով

պատ-
մ են, որ
ն Աստ-

ն ցախը
րի վրա
տեսնա:
անը:
ավարն
ուն:
միայն
ղական

զմների
ու, նրա
ի հարց-

- Մերունի՛, ես քեզ բաց են բողմում և քեզ հնարավորություն են տա-
լիս ընտրել քո հարազատներից միայն մեկին, որը քեզ հետ միասին կեն-
դանի կմնա: Ո՞ւմ կընտրես: Գեղեցիկ կնո՞ջո: Իսկ միգուցե անվիհեր որ-
դո՞տ: Թ՞ո՞ղ կընտրես եղբորդ, որին մենք բռնել ենք մինչև այս գյուղը մտ-
նելը, երբ նա փորձում էր փախչել:

Խանը համոզված էր, որ ձերունին կամ իր կնոջը կընտրի, կամ որ-
դուն, բայց չատ է զարմամում, երբ լսում է.

- Թող ինձ ին եղբորը:
Մրանով ձերունին շարժում է Խանի հետաքրքրությունը, և նա հարց-
նում է, թե ինչո՞ւ է հենց եղբորն ընտրում:

- Ես մեծ մարդ եմ, ծնողներս վաղուց մահացել են, և ես այլևս բույ-
րեր ու եղբայրներ չեմ ունենա: Ես ինձ համար դեռ կարող եմ նոր կին գտ-
նել, նա ինձ համար որդի կծնի, այդ պատճառով էլ խնդրում եմ թողնել
ինձ եղբորս:

Խանը ցնցվում է Մերունու պատասխանից, և Մերունուն է բողմում
նրա փոքրաբիվ ընտանիքը:

Ինչպիսին էլ որ լինեն մեր եղբայրները, նրանք միշտ էլ եղբայր
կմնան. հաճախ մենք մոռանում ենք, թե ինչքան ենք մենք նրանց
սիրում...

ավանաբար
սմբողջ ուժով

ում է, դիմա-
լանչում.

մ է տավաս-
ար կյուրից»:

մի:
ուսմուն: Նա
այն ակնբար-
ում է.
իրջը՝ ասես
այ-քայ, չգի-
մար:
ն իրեն սեղ-
-բայը չի դի-

րուկներ

այրը:

ի:
իկ համար-
անում:
ի երբ գնում

Ժողովրդի մասին

- Երջանիկ է այն ջիզիրը, ով իր արժեքը գիտի,
Երջանիկ է այն ժողովուրդը, ով ինքն իրեն է դեկավարում:
- Յուղ է կուլ տալիս նա, ով ժողովրդի առջևից է գնում,
Փռչի է կուլ տալիս նա, ով ժողովրդից հեռ է մնում:
- Մանապարիղ ճանապարհի հետ հանդիպում է,
Ժողովուրդը ժողովրդի հետ է մտերմանում:
- Ով իր ժողովրդին դավաճանելով՝ իր որովայնն է հաստացնում,
նա իսկի երկու օր չի ապրի:
- Հողին մի՛ հայիռյիր, ինքը նրա մեջ կհայտնվես,
Ժողովրդին մի՛ հայիռյիր, անեծքի կարժանամաս:
- Կարող ես քո ընկերներից խելացի լինել, բայց ողջ ժողովրդից
իմաստուն հնարավոր չէ լինել:

Մարդու մասին

- Չին արտաքինից է գեղեցիկ, մարդը՝ ներսից:
- Կարսան առանց մրի չի լինում, մարդը՝ առանց մտքերի:
- Առանց գորտերի ճախիճ չկա, առանց մեղքերի մարդ չկա:
- Միայն հորդ որդին մի՛ եղիր, եղի՛ր մարդկանց որդին:
- Քանի որ մարդ ես ծնվել, պետք է մարդ էլ մեռնել:
- Ամասունը հաճախ է սայթաքում, իսկ մարդը՝ սխալվում:

Խնայողության մասին

- Առանց կուպեկի ռուբլի չկա, առանց մտրուկի ձի չկա:
- Աշխարհում ոչինչ չկա, որ հաշվով ստեղծված չլինի:
- Երե մատակ ձին քամրես, մտրուկ չես ունենա:
- Երե նույնիսկ մինչև ճաշ ես ապրելու, պաշար հավաքիր, որ
մինչև երեկո բավականացնի:
- Նույնիսկ ջուրն է հաշիվ սիրում:
- Ջրկվելով ձիուց՝ քամրը մի՛ շպրտիր:

ց հետո մո-

րչանցում:

ց չի վախե-

բան, մտա-

վելի վտան-

կրատմաս,

ե լեզվից:

րից ավելի

յահայտես:

կառուցելիս

ի արցունք-

որ նա էլ ըն-

այրել բոլոր

Երախտագիտության մասին

- Արժանավոր մարդը բարությունը մեկ դար հիշում է, անարժանը՝ մեկ օր անց մոռանում:
- Ծարավը հագեցնելուց հետո շնորհակալություն հայտնի՜ր նրանից, ով ջրհորք է փորել, ծառի ստվերում հանգստանալիս շնորհակալ եղի՜ր նրանից, ով այն տնկել է:
- Տականքին ասված բարի խոսքերը մնան ե՛ն ջրի վրա գրված երդման խոսքերին:
- Ինչքան էլ գայի ձագի՛ն կերակրես, շանը չի փոխարինի:
- Սովի օրերին ծամած խամձված մորթու համը չի մոռացվում:
- Ում գլուխը չի ցավում, նա Աստծու հետ գործ չունի:

Հարստության մասին

- Աղբատությունն արատ չէ, հարստությունը երազանքի սահման չէ:
- Բայի որդն սովի ժամանակ առաջինն է մահանում:
- Աղբատը մի կարկատան կարի, դա էլ է ուրախություն:
- Միշտ այն բանի կարիքը կա, ինչ չունես ձեռքի տակ:
- Չիավորը ոտքով գնացողին ընկեր չի:
- Պարտքով կերված միսը ոսկորով աղիքները կծակի:
- Քաղցած տղան կուշտի հետ չի խաղում, կուշտը չի մտածում, որ մի ժամանակ կգա, որ ինքն էլ կարող է քաղցած լինել:
- Քաղցածը կարեկցությանը կուշտ չի լինի:
- Երբ մոլորվում ես, աստղերը լուսին են թվում. երբ քաղցած ես լինում, լապշան կարագ է թվում:
- Ուրիշների նվերներից չես հարստանա:
- Մեկը կուշտ լինելուց է ցատկոտում, մյուսը՝ ցրտից:
- Եթե կարիքին հարմարվես, կարիքից դուրս չես գա:
- Այդպիսի կողպեք չկա, որ փողի դիմաց չբացվի:
- Սովի համար բանակամության ծայն չկա:

- Համառը մաղից էլ ջուր կխմի:
- Ով փնտրում է, միշտ գտնում է:

Բարեկամության մասին

- Բարի հարեանությունը ազգակցական կապերից էլ ամուր է:
- Բարեկամությունը անգին հարստություն է:
- Համերաշխ տունը երջանկությամբ լի է, համերաշխությունը կորցրի՜ր, երջանկությունը քափեցի՜ր:
- Ծառն ամուր է արմատներով, մարդը՝ ընկերներով:
- Մարտի հաջողությունը հերոսության մեջ է, երջանկության հաջողությունը՝ միասնության մեջ:
- Ամուր փայտը վատ ուղեկցից լավ է:
- Ընկերներին ճանապարհն է բաժանում:
- Ջաղդր սուտը թշնամուն ծիծաղեցնում է, դառը ճշմարտությունը՝ ընկերոջը լացացնում:
- Հպարտացի՜ր իսկական ընկերոջով, զգուշացի՜ր թշնամու ընկերը դատնալուց:
- Թշնամուց մի անգամ զգուշացի՜ր, վատ ընկերոջից՝ հազար անգամ:
- Լավ է արժանի թշնամին, քան վատ ընկերը:
- Ընկերոջ դժբախտության վրա մի՛ ծիծաղիր, նույնը կարող է քեզ հետ պատահել:
- Երկու խելացի համդիպեն, մինչև մահ ընկերություն են անում: Երկու հիմար համդիպեն, մինչև մահ թշնամություն են անում:
- Երե ցամկանում ես հարևանիդ հարգանքը ստուգել, նրանից պարտքով փող խնդրի՜ր:
- Երե ընկերդ կույր է, դու էլ մի աչքդ փակի՜ր:
- Փոքր վիշտը ուսելիքի սեղանի շուրջ մոռացվում է, մեծը՝ ընկերոջ հետ զրուցելիս:
- Ջեզ հետ ընկերություն անելիս մեկին դու ես հարկավոր, մյուսին՝ քո ունեցվածքը:

- Հիվանդը տամն էլ կարողանում է ծածկող, ճին՝ ծանր բեռը:
- Ով քաքցնում է իր հիվանդությունը, նա մահվան հետ է խաղում:
- Հոսող ջրում կեղտը չի մնում:
- Գլուխը սկսում է ցավել, հոգին հանգիստը կորցնում է:
- Թացի մահանալուց ամեն տեղ շտապի՛ր:
- Լավ հեքի՛նը նա է, ով հին հիվանդություններին նորը չի ավելացնում:
- Լավ է մի օր հողի վրա, քան 1000 օր դրախտում:
- Շտապիկ հագածը վաղ թև ուշ կվերադառնա, սավան հագածը՝ երբեք:
- Երբ մահի մասին շատ են խոսում, առողջը կորցնում է հանգիստը:
- Աշխատանքը բոլոր հիվանդությունների դեմ առաջին դարմանն է:
- Հիվանդությունը մտնում է միջանցահովիկի հետ, դուրս գալիս քրտինքով:
- Հիվանդությունը վերք է մարմնի վրա, վիշտը վերք է հոգու վրա:
- Հյուժված օրգանիզմի համար բոլոր հիվանդություններն ընկեր են:
- Միասին ծնվելը չի նշանակում միասին էլ մեռնել:
- Աչքերդ ցավում են, ձեռքերիդ ազատություն մի՛ տուր, փորդ ցավում է, սնունդ մի՛ ընդունի՛ր:
- Առամնացավից տառապողին առողջության մասին մի՛ հարցրու:
- Ինչպես որ հաճելի հիվանդություն չկա, այնպես էլ դրա դիմաց քաղցր դեղ չկա:
- Նիհարելը կամ գիրանալը մարդու հոգու տրամադրվածությունից է:

Ուսման մասին

- Ուսման ժամանակ դժվար է, քայց դրա պտուղները քաղցր են:
- Խոսի՛ր ոչ թև կարդացածիդ մասին, այլ ըմբռնածիդ:
- Կյանքն ամենամեծ դպրոցն է:
- Կյանքը իմաստուն ուսուցիչ է:

Մարդու մասին

Միշտ բերանում է, քայց կուլ տալ չես կարող: *(Լեզու)*

Ազատության է տեղնչում, ազատ հորդում է, արգելք չգիտի, շատ զվարթն է: *(Օրծաղ)*

Այն ի՞նչն է, իճնը, վեց ոտք, երկու գլուխ, մեկ պոչ: *(Չիսվոր և չի)*

Բնության մասին

Սպիտակ ոչխարը գնաց, իսկ սևը մնաց: *(Չյունն ու հողը զարնանը)*

Այտուայնտեղ է գնում, քայց հետքերը չեն երևում: *(Քամի)*

Պարտքով ցորեն կվերցնի, բոքոն կվերադարձնի: *(Դաշտ)*

Գդակը լի է սերմերով, առավոտյան մայում նս, սերմերը չկան: *(Աստղեր)*

Կենցաղային հանելուկներ

Նա ոչ որի չի մեղացնում, քայց նրան անընդիստ հրում են: *(Դուռ)*

Հոգի չունի, քայց գնում է, բերան չունի, քայց խոսում է: *(Նամակ)*

Առավոտյան վեր կացա, երկու ճանապարհի վրա հայտնվեցի: *(Շաւվար)*

Սև կովը հանգիստ կանգնած է, իսկ կարմիրը նրան լիզում է: *(Կարաս և կրակ)*

Մի բաժակում երկու տարբեր տեսակի կար: *(Չու)*

Դաշտը սպիտակ է, ոչխարները սև են: *(Թուղթ, կատեր)*

ավելի հաճախ են իրենց ուշադրությունը դարձնում աշխարհի այլ երկրներ: Բազմաէթնիկ հասարակության դազախական մոդելի կայացմանն ու հաստատմանը շատ բանում նպաստել է Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեան՝ մի յուրատեսակ ինստիտուտ, որի գործունեությունն ուղղված է էթնոմների և դավանանքների միջև համաձայնության ամրապնդմանը:

Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեայի ստեղծման գաղափարը առաջ է քաշել Ղազախստանի նախագահ Ն.Ա.Նազարբանը երկրի 1-ին էթնիկական համաժողովի ժամանակ 1992թ., որի ժամանակ ելույթ ունենալով՝ նա ընդգծել է. «Ղազախստանի ոչ մեկ սերունդ է ստեղծել մեր պլանավոր արժեքը՝ ժողովուրդների բարեկամությունը: Շատ բաներ նորին վերախմտառավորելով՝ դազախստանցիներն իրավունք չունեն վատնել այս հարստությունը, մոռանալ րարի ավանդույթները: Հարկավոր է ամեն օր լսել յուրաքանչյուր ժողովրդի, ազգության ձայնը: Հենց այս պատճառով էլ անհրաժեշտ է այս համաժողովը քերել մշտական հիմքի վրա, ստեղծել նոր հասարակական ինստիտուտ»:

Այսօր Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեան դարձել է երկրի քաղաքական համակարգի կարևոր տարրը: Ասամբլեան իր առջև պատասխանատու նպատակներ ու խնդիրներ է դնում. վերածնված պետականության ամրապնդում, մարդու, ժողովուրդների ու պետության իրավունքների և ազատությունների պաշտպանություն, անցում գաղափարների մեջ, որը համապատասխանում է քաղաքակրթված համաշխարհային հասրության պահանջմունքներին:

Ղազախստանում քնակվող էթնոմների մշակույթների և լեզուների զարգացման համար Ասամբլեան կազմակերպում է Ղազախստանի ժողովուրդների փառատոներ, լեզուների փառատոներ, կիրակնօրյա դպրոցների սաների պետական ու մայրենի լեզուների ինացության մրցույթներ, միջազգային ու հանրապետական գիտագործնական գիտաժողովներ ու սեմինարներ լեզվային քաղաքակրթության հարցերով:

Հանրապետության շատ մարզերում ու քաղաքներում բացվել են տարբեր ժողովուրդների ազգագրական բանգարաններ: Ուլլուրները, գերմանացիները, կորեացիները, ուզբեկները, ռուսներն ունեն իրենց ազգային բատրոնները: Ազգային-մշակութային միավորումներում արդեն կան սեփական, նույնիսկ արտասահմանում հայտնի գեղարվեստական ազգագրական համույթներ:

Ղազախստանի պետական լեզուն դազախերենն է, որը պատկանում է բյուրբական լեզվախմբին և ազգակից է ուզբեկերենին, դրոզդերենին, բյուրքեներենին և թուրքերենին: Ռուսերենը պահպանում է ազգամիջ-

պերի ընդլայնում.

- դազախստանյան ինքնության ձևավորում Ղազախստանի էթնոսների համախմբման միջոցով.
- հոգևոր միասնության գաղափարների ձևավորում և տարածում, ժողովուրդների բարեկամության և ազգամիջյան համաձայնության ամրապնդում և պահպանում:

Ասամբլեայի գործունեությունն ուղղված է հնգվայա խնդիրների լուծմանը

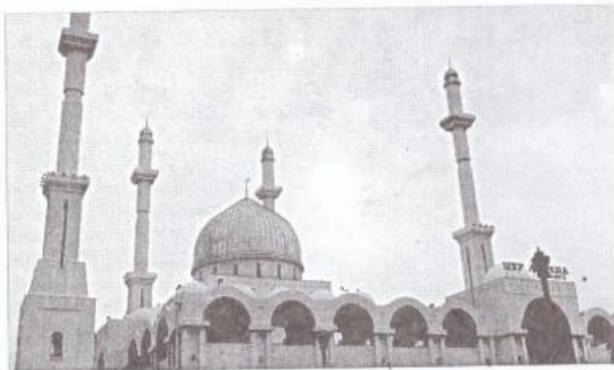
- նպաստել հանրապետությունում ազգամիջյան և միջդավանանքային համաձայնության պահպանմանը, հասարակության կայունությանը,
- մշակել առաջարկներ Ղազախստանում քնակվող ազգությունների ներկայացուցիչների միջև բարեկամական հարաբերությունների զարգացմանը նպաստող պետական քաղաքականության անցկացման համար, նպաստել նրանց հոգևոր-մշակութային վերածննդին և զարգացմանը իրավահավասարության սկզբունքի պահպանման հիման վրա,
- ձևավորել քաղաքացիների քաղաքական մշակույթ՝ հենված քաղաքակրթական և ժողովրդավարական նորմերի վրա,
- ապահովել քաղաքատեսակ ազգային շահերի հաշվի առնելը պետության անցկացրած ազգային քաղաքականությունում,
- փոխդիպլոմների փնտրում հասարակության մեջ ծագող սոցիալական հակասությունների լուծման համար:

Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեայի նախագահն ի պաշտոնն հանդիսանում է Ղազախստանի նախագահը՝ Նուրսուլլան Նազարբաևը:

Կրոնը Ղազախստանում

Սահմանադրության համաձայն՝ Ղազախստանն աշխարհիկ պետություն է: Երկրում առավել տարածված են իսլամը և քրիստոնեությունը, առկա են նաև հուդայիզմը և բուդդիզմը:

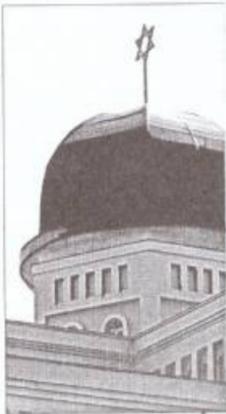
Ղազախստանի Հանրապետությունում սահմանված են հատուկ հանգստյան օրեր, որոնք կապված են երկրի հիմնական դավանանքների հետ. 10 գուլ-հիջ (նշվում է հոկտեմբերին)՝ Կուրբան-այտ, և հունվարի 7-ին՝ Ուղդափատ Ծննդյան տոն:

Ղազախստանը, որը հաճախ անվանում են քաղաքակրթությունների խաչմերուկ, ունի խորը հոգևոր արմատներ: Նրա տարածքում էին ժամանակներից ձևավորվել ու զարգացել են զանազան հավատքեր՝ մեսսոբորակամություն, բուդդայականություն, զրադաշտականություն, քենգ-բիականություն և այլն: Եվրասիական տարածությունով է անցնում երկու ամենախոշոր համաշխարհային կրոնների՝ իսլամի և քրիստոնեության միջև սահմանագիծը:

Ղազախստանն այսօր բազմակրոն երկիր է, որտեղ գործում է 40 դավանանք ավելի քան 3000 կրոնական միավորում, որոնք իրենց տրամադրության տակ ունեն 2500 պաշտամունքային կառույց: Հասարակության մեջ բարձրանում է կրոնի հեղինակությունը, անընդհատ աճում է հավատացյալների և կրոնական միավորումների թիվը:

գրանցված մզկիթ, որոնց գերակշիռ մասը միավորված է Ղազախստանի մուսուլմաններին հոգևոր պարոյության մեջ, 299 պաշտոնապես գրանցված ռուսական ուղղափառ եկեղեցի, 83 պաշտոնապես գրանցված հոմանակաթղիկական ծխական համայնք և նրանց հետ կապված կազմակերպություններ, 5 պաշտոնապես գրանցված հունակաթղիկական ծխական համայնք: Պաշտոնապես գրանցված է 1267 բողոքական կազմակերպություն, որոնք իրենց տրամադրության տակ ունեն 543 պաշտամունքային կառույց: Միմազեզներ կան Ալմաթիում, Աստանայում, Ուստ-Կամենոգորսկում, Կոստանայում և Պավլոդարում: Կան նաև այլ դավանանքների 43 կրոնական խմբեր, այդ թվում՝ 4 բուդդայական, Կրիշնայի գիտակցության ընկերության 12 բաժանմունք, Սալեմադոլոգների եկեղեցի, քահայականներ, քրիստոնյա-գիտնականներ և Միավորման եկեղեցի:

Քանի որ Ղազախստանը աշխարհիկ պետություն է, կրոնական կրթությունը համարակրթական դպրոցական ծրագրի մեջ չի մտնում, սակայն կան բոլոր պայմանները կրոնական կրթություն ստանալու համար: Գործում է Իսլամական համալսարանը, մզկիթներին կից՝ բացվել են մշտապես գործող դասընթացներ, տարբեր դավանանքների կիրակնօրյա դպրոցներ: 1998թ.-ին հիմնադրվել է առաջին կաթոլիկական բարձրագույն հոգևոր ծննդաբանը՝ «Մարիա՝ Եկեղեցու Մայր»:

2005թ.-ին նրկում ստեղծվել է Կրոնի հարցերով կոմիտե, որի նպատակն է ապահովել քաղաքացիների կրոնի ազատության իրավունքի իրականացումը, ամրապնդել տարբեր կրոնական միավորումների միջև փոխըմբռնումը և հանդուրժողականությունը:

Աշխարհում կրոնական ծայրահեղականության և ահաբեկչության տարածման պայմաններում Ղազախստանի օրինակը լրիվ առանձին է: Այստեղ ստեղծված են անհրաժեշտ իրավական և կազմակերպչական պայմանները տարբեր դավանանքների խաղաղ գոյատևման համար, կրոնի ոլորտում ձևավորված է միասնական պետական քաղաքականություն:

Նոու-Աստանա մզկիթը

Աստանայի կենտրոնական մզկիթն է, որի 4 միմարեթները 62մ բարձրություն ունեն: Մզկիթը կարող է տեղավորել մինչև 5000 հավատացյալներսում և 2000՝ մզկիթի առջևի հրապարակում: Այն Կենտրոնական Ասիայի ամենախաչող մզկիթներից մեկն է:

Բեյթ-Ռահել-Տաբրադ Լյուրավիչ սինագոգը

2004թ. սեպտեմբերի 7-ին Աստանայում բացվել է Ղազախստանում և Կենտրոնական Ասիայում ամենամեծ սինագոգը: Նրա ընդհանուր մակերեսը կազմում է 5600 քառ.մ:

Մվյասո-Վոզնեսենսկի մայր սաճար

Մա մի յուրահատուկ իմեծներական կառույց է՝ 56 մ բարձրությամբ, որը կառուցել է ճարտարապետ Ա.Ջենկովը 1904թ.-ին երկնագույն տյանշանյան եղևնուց:

Ասվաճամուր անխոնջ օգնության մայր սաճար

Կառուցվել է Աստանայում 1998թ.: Այս կաթոլիկ տաճարը դարձել է քաղաքի ամենագեղեցիկ կառույցներից մեկը: 2001թ.-ին Ղազախստան կառարած իր առաջին պապական այցի շրջանակներում տաճար է այցելել Հռոմի Պապ Հովհաննես Պողոս 2-րդը:

«Կրոնը ողբ է միայն բարությունների»

Ռուսլան Կամբարով

Նոու-Աստանա մզկիթի իմամի օգնական

- Նոու-Աստանան մեր մայրաքաղաքի կենտրոնական մզկիթն է: «Նոու» բարձմանարար նշանակում է լույս, ճառագայթ, դա Ալլահի

«Մարդիկ կարողանում են
գնահատել բարեկամությունը,
նրե՛ն միասեսակ են սատարում»

Շմունկ Կանաաուխ

Աստանայի սինագոգի շաբթի

- Պատմն՛ք, խնդրեմ, Աստանայի սինագոգի մասին: Ե՞րբ է այն կա-
ռուցվել:

- Սինագոգի նոր շենքն Աստանայում կառուցվել է համեմատաբար վերջերս՝ մոտ ութ տարի առաջ: Մինչ այդ մենք բնակարան էինք վարձում, սինագոգը բնակարանում էր գտնվում: Այնուհետև հնարավորություն ստեղծվեց շենք կառուցելու, և մենք կառուցեցինք այս գեղեցիկ շենքը: Փառք Աստծո, Ղազախստանում շատ ցերեմ սրնուղթտ է, միշտ ընթրում, փոխընթրում կա: Նրանք մեզ ընդատաջ գնացին, հող հատկացրին քաղաքի կենտրոնում, քույրատրեցին սինագոգ կառուցել: Ես երկու շրջանների ուսուցիչ եմ: 10 տարի աշխատել եմ Պավլոգար քաղաքում: Այնտեղ նույնպես սինագոգ կա, բայց այսքան մեծ ու գեղեցիկ չէ: Այս սինագոգը Ասիայում ամենագեղեցիկներից մեկն է: Այստեղ ես գտնվում եմ արդեն 10 ամիս: Երե վերցնենք հրեա ժողովրդի և ժխականների տոկոսային հարարերակցությունը, ապա համարձակորեն կարելի է ասել, որ ավելի քան 50%-ը սինագոգ է այցելում: Երե վերցնենք Աստանայում բնակվողների թիվը, ապա առայժմ թիվը փոքր է, բայց շատ են ժամանածները, շատ կան իսրայելցիներ, ովքեր այստեղ են աշխատում, այլ երկրների քաղաքացիներ, օրինակ՝ Ամերիկայի, ովքեր հողայիզմ են դավանում: Նրանք գալիս են այստեղ, աղոթում են: Մեզ մոտ գիշերելու տեղ կա: Նրանք կարող են մեզ մոտ կանգ առնել, այստեղ միշտ ցերեմ վերաբերմունք է, լավ մթնուղթտ: Օր չկա, որ հյուր չունենանք: Միշտ հյուրեր կան Իսրայելից, Ամերիկայից, Անգլիայից, Ֆրանսիայից, այսինքն՝ այստեղ միշտ մշտական շարժում է:

- Աստաման այն քաղաքն է, որտեղ կարելի է տեսնել մզկիթներ, տաճարներ, եկեղեցիներ, սինագոգ: Ինչպե՞ս է հաջողվում բոլորին միասին գոյատևել:

աշտոնական փո-
տաքին քաղաքա-
ական արձագան-
քներ քայլ էր Հա-
զագախորյան քնկ-
աջակցել է Վա-
րվելու հարցում և
ի համահեղինակ
դուրբունների մի-
տղեցու ներկայա-
սյին և ավանդա-
մքերից:

յան տվյալներով
ային շրջանառու-
մն է 1 մլն 170,4
ն ապրանքների
1 ք. նույն ժամա-
ներից ստացված-
մն է 179,9 հազար
սխան ժամանա-
մանից ներկրում
իսկ ընդհանուր
խառնուրդի արտա-
տարվա համե-

ՀՀ միջև փոխա-
մն դուրս, այդ
ի, Հայաստանից

վելին կազմում է
տարտական ար-
մ: Հայաստանից
դ մշակման հաս-
ու մետաղները,

Ներկայումս Վազախստանի և Հայաստանի միջև բեռնափոխադրու-
մը հիմնականում կատարվում է հետևյալ երթուղով՝ Վրաստանի նավա-
համգիստներից Սև ծովով դեպի Ռուսաստան («Կավկաս» նավահան-
գիստ), դեպի Ռուկրաիմա (Իլյիչևսկ նավահանգիստ) և հազվադեպ՝ Իրա-
նով (մեքենաներով փոխադրումներ): Հայաստանի և Իրանի միջև քա-
ցակայում է նրկաբողային հաղորդակցությունը, իսկ ռուսական տա-
րածքով երթուղիները չեն գործում Վրաստանի միջով նրկաբողային
հաղորդակցության փակման պատճառով:

Վազախստանի հայկական համայնքը

Վաղ-դազախական հարաբերություններում գոյություն ունի այնպիսի
մի կարևոր կապող օղակ, ինչպիսին է Վազախստանի հայկական հա-
մայնքը, որի ընդհանուր քիչը պաշտոնական տվյալներով կազմում է 25
հազար: Վազախստանում հայերն ունեն սեփական ազգային-մշակու-
թային կենտրոններ և դպրոցներ, ներկայացված են Վազախստանի ժո-
ղովրդի ասամբլեայում: Նրանց մեջ կան խոշոր գիտնականներ և ման-
կավարժներ, մշակույթի և արվեստի գործիչներ, արտադրության մեջ
աշխատող մասնագետներ և ձեռներեցներ:

Որպես հայ ժողովրդի առավել վառ ներկայացուցիչ, որը անգնահա-
տելի ավանդ է ներդրել Վազախստանի զարգացման մեջ, առաջին ներ-
քին կարելի է նշել Լևոն Միրզոյանի անունը, ով 1930-ական թվականնե-
րին զբաղեցնում էր Վազախստանի Կոմկոսի կենտրոնի 1-ին քարտու-
ղարի պաշտոնը:

2007-2008թթ. Վազախստանի Հանրապետության հանրակրթական
դպրոցներում սովորում էր ազգությամբ հայ ավելի քան 2000 աշակերտ,
որոնցից 7-ը՝ դազախերեն ուսուցմամբ դպրոցներում, իսկ 2369-ը՝ աու-
սական ուսուցմամբ: Հայերենը՝ որպես մայրենի լեզու, սովորում է 117
աշակերտ, որոնցից 92-ը՝ կիրակնօրյա դպրոցներում:

Լ.Գումիլյովի անվ. եվրասիական ազգային համալսարանի (ԵՄԱՀ) և
Երևանի պետական համալսարանի միջև միջազգային համագործակցու-
թյունն ամրապնդելու նպատակով ՀՀ-ում ՂՀ ղեկավարության աջակցու-
թյամբ 2010թ. օգոստոսի 20-ին ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետին
կրի քացվեց Վազախստանի լեզվի, պատմության ու մշակույթի կենտրոն,
որի քացման արարողությանը ներկա էին Լ.Գումիլյովի անվ. եվրասիա-
կան ազգային համալսարանի և Կոկչեստաուի համալսարանի ռեկտորնե-
րը, ինչպես նաև ՂՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան Ա.Բոժիվիտովը:
2011թ. սկզբին ԵՄԱՀ և ԵՊՀ միջև ստորագրվեց երկկողմ պայմանա-

ղազակներն ի տուրյան ֆանդերին դա-

ցնում դազակ ղական ձեռա-

ղնանիով»

ային

թևի

գաղափարը ակին: 2008թ. մտաշրջանի յուրահատուկ ուղի բոլոր էր-ձայնեցումը» ազ, կառուցո-տնչվող բոլոր

ը երկար ճա-ն հաղթանակ-յանցում մնաց ղակ, ծաղկուն ղականության

շնորհիվ Ղազախստանն օրինակ է դարձել աշխարհի շատ երկրների հա-մար: Մենք հպարտությամբ ասում ենք, որ մեր բազմազգ, բազմալեզու ու բազմադավան պետությունում հաջողվեց ոչ միայն խուսափել միջէթնիկա-կան բախումներից, այլև ապրել խաղաղության ու համաձայնության մեջ:

Մենք՝ հայկական էթնոսի ներկայացուցիչներս, շնորհակալ ենք Նա-խագահից, որ հնարավորություն ունենք պահպանելու ու հարգելու սե-փական նախնիների օտարություններն ու ավանդույթները, հայկական մշա-կույթը հաղորդակից դարձնելու Ղազախստանի բազմազգ մշակույթին, մնացած էթնոսների հետ միասին ուսումնասիրելու պետական լեզուն և իրական հնարավորություն ունենալու մայրենին չնոտանալու համար:

Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեան ողջ աշխարհին ցույց տվեց, որ ավելի քան 130 ազգություններ ունեցող մեծ պետությունում կա-րելի է ապրել ու աշխատել որպես մեկ միասնություն, որպես մեկ համա-րաշխ ժողովուրդ:

«Նաիրի» և «Լույս»

Հայկական մշակութային կենտրոնների «Լույս» ընկերակցությունը ստեղծվել է 2004թ. հոկտեմբերին Ալմաթիում: Ընկերակցության ակտիվ գործունեությունն ու քաներն ուղղված են հասարակական կայունու-թյան պահպանմանը, ազգամիջյան համաձայնության ամրապնդմանը, երիտասարդ սերնդի դաստիարակմանը, հայկական մշակույթի և կրթու-թյան զարգացմանն ու մասսայականացմանը: Ղազախստանի 14 քա-ղաքներում Ընկերակցության հովանու ներքո գործում են հայկական մշակութային կենտրոններ:

«Լույս» հայկական մշակութային կենտրոնը (ՀՄԿ) ստեղծվել է 1991թ. Ալմաթիի հայերի նախաձեռնող խմբի կողմից: Նրա հիմքի վրա 1992-ից գործում է հայկական կիրակնօրյա դպրոց: 2003թ.-ին ավարտ-վում է Հայկական տան կառուցումը: Ղազախստանի հայերի համար կարևոր այս մշակութային օջախում անցնում են պարային խմբերի պա-րապմունքները, համայնքի ժողովները, անցկացվում են պետական ու ազգային տոները: 2006թ. հոկտեմբերին Ալմաթիի «Լույս» հայկական մշակութային կենտրոնի տարածքում բացվում է Ղազախստանում առաջին հայկական նկղեցին՝ Մուրը Կարապետը:

Այսօր ՀՄԿ-ում գործում են հայկական ու ղազախական կիրակնօր-յա դպրոցներ: Ամեն ամիս ՀՄԿ-ն և նրա ներկայացուցիչները մասնակ-ցում են Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեայի և գյուղի ակիմսարի կող-մից անցկացվող բոլոր միջոցառումներին: Մեր կենտրոնի հյուրերը վա-

հարազատներին: Իմ ժողովուրդն անցել է երկար և դժվարին ճանապարհ, շատ տառապանքներ է տեսել: Երևի այդ պատճառով է, որ Հայաստանի քնակչիները զարմանում են, որ ես, հայ լինելով, բուրքերն եմ տվորել և տարրեր ազգությունների ղեկներն եմ ունենում:

Բազմազգ Հայաստանի հողում մենք ապրում ենք խաղաղության և համաձայնության մեջ: Հիշելով մեր պատմությունը՝ մենք վստահորեն ենք նայում վաղվա օրվան, միասին ենք կերտում մեր ապագան: Այսօր ես ուրախությամբ եմ առում, որ հայերը, բուրքերը, քրդերը, ադրբեջանցիները և այլ ազգությունների ներկայացուցիչները դազախական հողում ապրում են մի ընտանիքի նման:

Յուրացնելով մեր բազմազգ ժողովրդի բոլոր լավ ավանդույթները՝ մենք՝ էքոնոմիկայի միավորումների ներկայացուցիչներս, ցանկանում ենք խաղաղ ապրել և մեր առաջնորդի հետ արարել ուժեղ, անկախ Հայաստան:

«Ղիչաղները՝ դազախների
նախնիները, առյել են
Հայաստանում»

Չիլբակ Կաբուլյանով

Եվրասիական կենտրոնի սուրեն,
ԲԱՍԱՆԱ

- Հայ-դազախական կապերի պատմությունը գնում է վաղ միջնադար՝ մինչև հայ-ղիչաղական խաղաղ ռազմական համագործակցության ժամանակները: Բանն այն է, որ 12-13-րդ դդ. ժամանակահատվածում Հայաստանում հայտնվեցին մեր նախնիները՝ ղիչաղները, այսինքն՝ դազախները: Ղիչաղական հզոր, խոշոր խմբերից մեկը հայտնվեց Հայաստանի տարածքում՝ Դիտիկիայակում 13-րդ դարի սկզբում՝ մոնղոլական արշավանքների ժամանակ: Եվ ըստ հին ավանդույթների՝ մեր նախնիներից 40 հազար հոգի, մոնղոլներից փախչելով, պաշտպանական ծարտեր մղելով, հյուսիսային Իրանով անցնելով, հայտնվում են անդրկովկասյան տարածքում: Համայնքվելով հայ

ջև, որը
տեղծում»

ջև
ների

տանը և Ղա-
նակից ամա-
ռանկախ համ-
անագիտական
տոմսն 20-ամ-
«Եվրոպական
ական կազմա-
ն Բեքարյանը,
տառամուն, պա-
խ հարցերին:

անով «տարվե-

թյունն աճել է
ուսջ մենք Հա-
սսին սկսեցինք
ախագծի իրա-
նկվեորջ» «Ադ-
ն միջոցով մեր
մշակութային,
մեջ, այս երկրի
ենք սեմինար-
րկել: Չարմա-

նակի քան՝ Ղազախստանի մասին երբ է հետարձակվել 27 հազորդում, 2
ֆիլմ, ինչպես նաև 6 հեռուստահաղորդում ռուսերեն լեզվով: Սա հսկա-
յական աշխատանք է: Ոչ մի այլ երկրի մասին մեր երեքում այս քանա-
կությամբ տեղեկատվություն չի եղել: «Արմեդիա»-ի ստեղծագործական
խումբը հաստիկ մեկնել է Ղազախստան՝ ռեպորտաժների պատրաստ-
ման համար: Այս գործադրումներից հետո դրանց բոլոր մասնակիցները
դարձել են այս երկրի իսկական քարենկամները:

Այս տարի մենք ծրագրել ենք Ղազախստանի հետ կապված ևս երեք
սեմինար, որոնցից վերջինին՝ Ղազախստանից հյուրեր են գալու: Ան-
համբերությամբ նրանց ենք սպասում: Այս տարի՝ նոյեմբերի վերջին,
նախատեսում ենք նաև Ղազախստանի մասին երրորդ գրքի հրատարա-
կումը: Երկու նախորդները բաժանվել են Հայաստանի գրադարաննե-
րին, ուսումնական հաստատություններին և պետական մարմիններին:

Խորհրդային ժամանակներում ես երեք անգամ եղել եմ Ղազախս-
տանում՝ Ալմաթիում և Ակտյուբինսկում, իսկ անկախության տարինե-
րին՝ երկու անգամ, որոնցից մեկը՝ այս նախագծի շրջանակներում: Եղել
եմ երկու տարի առաջ, քայց այս տարի այնտեղ գնացածները պատմում
են, որ այս ընթացքում մեր բարեկամ հանրապետությունում տեղի են ու-
նեցել արմատական փոփոխություններ, և տարբերությունը հսկայական
է: Չոս դադարում գարնանալ:

**- Իսկ Ղազախստանի ո՞ր փորձը կընդօրինակեիր և կընդունիր Հա-
յաստանում:**

- Բանը ոչ միայն այն է, թե մենք ինչ կընդօրինակեինք, այլ այն, թե
ինչով կարող է այսօր հպարտանալ Ղազախստանը: Նախ դա ազգերի
ու կղումների միջև համաձայնությունն է: Հայկական համայնքը ցրված է
ողջ աշխարհով մեկ, ոչ բոլոր երկրներում են նրանք այդքան լավ ապ-
րում, ինչքան Ղազախստանում: Այնտեղ նրանք հանգիստ են իրենց և
իրենց երեխաների ապագայի համար: Նրանք միմյանց հետ հանգիստ
չփնդում են, նրանք շատ ընկերներ ունեն՝ և՛ դազախ, և՛ այլ ազգություն-
ների: Մենք չփվեցինք նաև այլ ազգությունների ներկայացուցիչների
հետ և հասկացանք, որ մե՜սն վերաբերմունք է բոլորի նկատմամբ: Ես
խոնարհվում եմ այն ժողովրդի առջև, որը այսպիսի հանդուրժողական
ություն է ստեղծում: Դա մի իլամական քան է, ինչը չի բավականացնում
ժամանակակից աշխարհում: Ողջ աշխարհում մտածում են քաղաքա-
կան համակարգի մասին, սակայն ամենազխալորը միջանձնային հա-
րաբերություններն են, հասարակության հանդուրժողականությունը: Սա

ույրեր քարծր պաշտոններ են զբաղեցնում, այդ թվում նաև քաղճատա-
յորը քան համակարգում: Դազախստանի ժողովրդի ասամրլեայում հայե-
րը մույնպես ներկայացված են ամենաքարծր մակարդակով: Ամվանի
հայեր կան մշակութային ոլորտում, բիզնես-կառույցներում, մեկը ստեղ-
ծել է իր փոքր կամ մույնիսկ խոշոր բիզնեսը: Դազախստանը ձեր
երկրում կոնյակ է արտադրում և հպարտանում է, որ այն հայկականից
լավն է:

- Ի՞նչ արդյունքներով ենք մոտեցել երկու երկրների դիվանագիտա-
կան հարաբերությունների հաստատման 20-ամյակին: Գեո Ի՞նչ չեք
հասցրել անել:

- Հարկ է պարզաբանել, մանավանդ երիտասարդներին, որ իրակա-
նում սրանք բազմադարյա հարաբերություններ են, իսկ անցյալ դարի 70
տարիները մենք մի երկրում ենք ապրել, և միայն անկախության ձևը-
րկրումից հետո է լրացել մեր դիվանագիտական հարաբերությունների
20 տարին: Մենք այսօր ոչ միայն ռազմավարական գործընկերներ ենք,
ոչ միայն քարեկամական հարաբերություններ ենք պահպանում, այլև
կապված ենք անվտանգության համակարգով ՀԱՊԿ շրջանակներում:
Փոխհարաբերությունների ավելի քարծր մակարդակ, քան սա է, չի կա-
րող լինել:

Է՛լ ինչ է հարկավոր անել: Ես միշտ հուզմունքով եմ վերաբերվում
նրան, որ ավագ սերնդի ներկայացուցիչները շատ լավ են կարողացել
ընկերություն անել: Այդ քարեկամական կապերը մենք չպետք է կոչը-
նենք: Թեկուզև հայ հասնայնի միջոցով դազախստանցիները շարունա-
կում են իմանալ Հայաստանի մասին, նրանք ինչ-որ տեղեկություն ու-
նեն, իսկ Հայաստանում դազախները շատ քիչ են, և վտանգ կա կորցնե-
լու երբեմնի ծևավորված կապերը: Ուստի արդեն մի քանի տարի է՝ մենք
փորձում ենք լրացնել այդ տեղեկատվական վակուումը, որպեսզի երի-
տասարդ սերունդը կապերը չկորցնի: Եթե մենք կարողանանք այնպիսի
պայմաններ ստեղծել, որ մեր երկրների երիտասարդությունը շփվի,
մենք կպահպանենք այն ցեղությունը, որը բույլ կտա լավատեսորեն
նայել ապագային:

Մեր պետությունների քաղաքական փոխհարաբերությունների մա-
կարդակը բավականին քարծր է, սակայն տնտեսական կապերը «կա-
ղում ենե ընդհանուր սահմանների բացակայության պատճառով: Դժվա-
րությամբ, քայք գարգանում է գրոսաշրջությունը: Եթե Հայաստան-Իրան
երկաթուղու մախազիդը կյանքի կոչվի, ապա երթևեկության գները կիջ-
նեն, և հնարավոր կլինի մեկմեկու հյուր գնալ թաց սահմանով: Կան մշա-

րձակցությունը
ում է դազախս-
ս երկկողմ կա-
մակարդակով:
Փակելուտետում
լատուրյան և
խերենը որպես
պետք չէ կանգ

որը:
ես միասին ար-
քակի մասը կա-
ակցությունների
ը բավականին
րող են խաղալ
արևելամական
մտածելու Ղա-
իմայի արժեքի

Հայաստանում
այիտալի մաս-
եռնարկություն
ող արդյունաբե-
եռնարկության
վում են հացա-
խկ Ղազարխս-

ը ղեկավարում
սի"ն է Չեր վե-
մք, որի գաղա-
րաբեք:
րն ես հարգալից
ող աշխարհում
րասիական ին-
ան չէ, որ հստակ

ու հասկանալի է: Ի՞նձ բվում է՝ եվրասիական գործընթացում գերակշռո-
րը պետք է տնտեսական գործոնը լինի: Մյուս կողմից՝ Հայաստանի ար-
տաքին քաղաքական առաջնայնություններում իր հստակ տեղն ունի եվ-
րոպական ինտեգրացիան, և հենց այս ուղղությամբ է արդեն 20 տարի
աշխատում մեր կազմակերպությունը: Եվ ցամկացած գործընթաց, որը
կարող է լրացնել, այլ ոչ թե հակասել Հայաստանի զարգացման եվրո-
պական ուղուն, մենք միայն կարող ենք շղջունել:

- **Շնորհակալությունն հետաքրքիր զրույցի համար:**

Նազարյա Գիլզ

(<http://www.golosarmenii.am/ru/20300/world/20858/>)

Ղազարխստան. յուրօրինակ և բազմամշակութային

Ամեն տարի մայիսի 1-ին
Ղ ա զ ա խ ս տ ա ն ու մ
մշում են Ղազարխստա-
նի ժողովրդի միասնության տոնը:
Ղազարխստանի Հայրապետու-
րյունում հզարտությամբ ասում
են, որ շնայած երկրում 130-ից
ավելի ազգությունների բնակու-
րյան փաստին՝ սա ոչ թե Ղա-
զարխստանի ժողովուրդների մի-
ասնության տոն է, այլ հենց ժո-
ղովրդի, քանի որ արդեն երկար
տարիներ երկրում բնակվող քուր
մարդիկ իրենց զգում են որպես
Ղազարխստանի քաղաքացի՝ դա-
զարխստանցի: Եվ սրանք լույ խոս-
քեր չեն: Ղազարխստան անկախու-
րյան տարիներին մարդիկ սովորել
են ապրել բազմամշակութային և բազմակրոն միջավայրում, կորը կորի
և, փառք Աստծո, առանց բշմամության:

անի ժո-
սցիների
նուսա-
սոցիա-
ատակն
նկարա-
ն տար-
ննց հետ
ջացրած

գա: Դա
աշխար-
արհային
ան հա-

արդա-
նում են
անհազո-

արդա-
ակույթի
նով մեկ
ստանի
արդար-
ընթացի

յունները
պեկտրի
ն է այն
անայում
նում, հա-
անհարար

ազգային
տն-ամն»
ան բատ-
համաշ-

խարհային մշակույթի ավանդույթները:

Աստամայի Մաքսիմ Գորկու անվան ռուսական դրամատիկական քաղաքում արդեն 110 տարեկան է: Այդ տարիների ընթացքում քաղաքը «շատ բան է տեսել», տեղափոխվել տարբեր շենքեր: Սակայն աշխույժ խաղը և, իհարկե, արվեստին անմնացորդ նվիրվածությունը գերել են քաղաքացիներին՝ դարձնելով «ռուսական քաղաքներ» իսկական տոնի վայր: Թատրոնում ասում են, որ իրենց ներկայացումները մշակույթի, գրականության, պատմության, քաղաքացիական մտածողության դասեր են: Պատմում են նաև այն մասին, թե ինչպես է հաջողվում Ղազախստանում համադրել տարբեր մշակույթների կյանքը:

Ասում են՝ ինչի մասին էլ որ խոսի արվեստը, պատմական որ դա-րաշրջանին էլ որ ուղղված լինի, այն միշտ «մտորում է» այսօրվա մասին: Եվ հասկանալու համար, թե ինչով է ապրում այս կամ այն երկիրը, ընդամենը հարկավոր է մի 2-3 ներկայացման տոնս գնել: Եվ երկրի, աշխարհի, մարդու քաջահայտուն իրող չի սպասեցնի:

«Մշակութային ժառանգություն»
ծրագիրը հզոր բափ է հաղորդել
Ղազախստանի ազգային-հոգևոր
զարգացմանը»

Տլեուգալի Կիեկարան

Ղազախստանի Հանրապետության
մշակույթի նախարարության Մշակույթի
կոմիտեի նախագահ

- 2012 թ.-ին Աստանան հռչակվել է ԱՊՀ անգամ-երկրների մշակու-
թային մայրաքաղաք: Իճեռ՝ և հենց Աստանան ստացավ այդ կոչումը:

- Կարծում եմ, որ Աստանան ոչ միայն ԱՊՀ երկրների, այլև բոլորա-
լեզու ժողովուրդների մշակութային մայրաքաղաքն է դարձել: Դա մեր
նախագահի՝ Նուրտալբան Նազարբաևի շնորհիվ է: Նա մեծ հեղինակու-
թյուն է վայելում ոչ միայն մոտակա երկրներում, այլև հեռու արտերկ-
րում: Սա՝ առաջինը: Երկրորդն այն է, որ այս մայրաքաղաքը ցույց է
տալիս ոչ միայն մեր կենցաղը, այլև մեր երկրում բնակվող բոլոր ժողո-

հայերը, վրացիներն միջազգային սկի միջազգային որի մեծ համերգ, մերը, օպերային պիսի մեծ տոն է

բյուրբալեզու և խական կատարչականները, ԱՊՀ Հյուսիսատլանտիկ պակս մենթ ապանմուտ, ցանկանում, որակույթի, արվես-

ն կինոարվեստը, լայինը այդ ամերիկացի, տեսնել, հոյակապ օպերինը, որ մեր մասորոնք էլ գան մեզակույթի զարգացողկանց:

խան է մեր բնութարանսիս, 5 Ուկրենն տնտեսության կան արվեստական ռուս գիտական տափասմեծ սիմֆոնիան, է մեր հողը, մեր

տանայում՝ Ղաւածքով: Սա մեր մակակից լինի և

Կատուցում ենք նաև օպերայի նոր բատրոն, որի քացումը կլինի դեկտեմբերին: Բացմանը կմասնակցեն մշակույթի և արվեստի համաշխարհային վարպետները: Բեմի կատուցմամբ զբաղվում են Ֆրանսիայի վարպետները, դասիլեն ունենալու է հզոր ակուստիկա: Պատմությունից հիշում եք, որ երբ Պետերբուրգում բատրոն կամ քանգարան էին կատուցում, Պետրոս 1-ինը միշտ հրավիրում էր լավ վարպետների՝ մկարիչներին, արվեստագետների Եվրոպայի տարբեր երկրներից: Նույնն էլ մեր նախագահը, հրավիրում է Ֆրանսիայից, Ամերիկայից, Նորվեգիայից և այլն:

- Չբռնելով Աստամայով՝ տեսնում ենք տարբեր ոճեր՝ մի քիչ Փարիզ, մի քիչ Լոնդոն, իրոք, տարբեր քաղաքների ոճեր են երևում:

- Գլխավոր ճարտարապետը մեր նախագահն է, նա սիրում է իր քաղաքը, և երբ ինչ-որ տեղ՝ Եվրոպայում կամ Ասիայում, տեսնում է հետաքրքիր ճարտարապետական շինություններ, դրանք կատուցում է Աստամայում: Սա մայրաքաղաք կատուցող մարդու ամենագլխավոր հատկանիշն է: Մայրաքաղաքը մեր երկրի սիրտն է, և այդ սրտի միջոցով մենք դաստիարակում ենք մեր երիտասարդությանը: Երբ մարդ նպատակ ունի, նա միշտ ուրախ է և առողջ: Մեր բնակչությունը 16 մլն է, ունենք 14 շրջան, 2 խոշոր քաղաք, և մեր քաղաքացիները մեծ ձգտում ունեն դեպի ապագան:

Առաջարկվում էին ուսանի սիրտ, Իշիմ՝ միտկ Նուրսուրամ՝ մ առաջարկեց այլ մարար նշանակում

ման Ղազախստա- վ քաղաքն էր, որն ստե 1925թ.-ին մայ- ն՝ Ալմաթի: մակցել է երկրի 71 արան շինանյութ է միասին մոր մայ- սան, ֆրանսիական, սահագործման են սրարության արա- նմ Ղազախստանի ական քաղաք քա- Աստանայում բոր- մախագահ Ն.Նա- զախստանի մայ-

այրուցի անվանի անում Վան Գոգի անավակայանի և եղինակն է: Կոորդ- ճարտարապետա- իզայնը ախական մային, և այսօր իր կարող է մրցակցել

մեկ այլ անվանի համար, ով «հայ- ՚ Նա է կառուցել խոշոր օդանավա- Քեղիմում և Կո- արծր երկնաքերը,

Wembley վերակառուցված մարզադաշտը Լոնդոնում և Hearst կորպորա- ցիայի աշտարակը Նյու Յորքում: Ֆոսթերը մաս Լոնդոնի ամենօրինակի- մալ շինության՝ Swiss Re վարունգ-երկնաքերի մախագծի հեղինակն է:

Աստանայում Նորման Ֆոսթերը կառուցել է աշխարհում ամենա- յուրօրինակ կրոնների տունը՝ Խաղաղության ու համաձայնության պա- յառը: Նրա թիմը մայրաքաղաքի համար կառուցել է մաս մոր գվարճան- քի կենտրոն՝ «Խան Շատիր», որն ունի կիսաքեր յուրդի տեսք, երևում է Աստանայի շատ կետերից և հանդիսանում մրա այցեքարտերից մեկը:

Աստանայում չեն էլ քաքքնում, որ ցանկանում են տեսնել աշխարհի ամենալավ ստեղծագործությունները մի կետում՝ իրենց հայրենի քաղա- քում: «Երբ մենք այլ քաղաքներում տեսնում ենք իրենց գեղեցկությամբ կամ ոճով յուրօրինակ կառույցներ, մենք ասում ենք, որ մմանը հարկա- վոր է կառուցել մաս Աստանայում», - ասում են մայրաքաղաքի բնակիչ- մերը: Եվ մայրաքաղաքն իրոր արագ թափով է կառուցվում և այմպես, որ Աստանայում լինի «ամենարարժրը, ամենամեծը, ամենաժամանա- կակիցը տարածաշրջանում...»

1999թ. հուլիսին Աստանային շնորհվեց ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի՝ «Աշխարհի քաղաք» պարգևը:

Այսօր Աստանան իրավամբ համարվում է առանձնահատուկ ճար- տարապետության և մշակույթների բազմազանության քաղաք: Այստեղ են արևելյան ավանդույթները, արևմտյան քաղաքակրթությունը և տա- փաստանային մշակույթը: Աստանացիները հպարտությամբ ասում են, որ տարբեր ազգերի, կրոնների, ժողովուրդների ու մշակույթների մերկա- յալուցիչները հաճույքով են շփվում միմյանց հետ և կազմում են դազա- խական մայրաքաղաքի միասնական կերպարը:

Եվ տեսնելով այս միասնությունը՝ հասկանում ես՝ այս քաղաքն ապագա ունի՝ լցված նույնպիսի արևով, ինչպես մեզ դիմավերեց Աստա- ման...

մշակույթի յոթ յուրահատուկ «երևույթներ», որոնք զգալի դեր են խաղացել Ղազախստանի պատմության մեջ: Եվ այդ յոթ օբյեկտները այսուհետ համարվում են Ղազախստանի ազգային գանձերը:

Տանգալիի բնավայր

Այմաթիից 170 կմ հեռավորության վրա՝ Իլի գետի ափին, գտնվում է Տանգալիի կիրճը, որի պատերը նախշված են ժայռապատկերներով: 4500 ժայռապատկերներ պատկերում են որսի և շամանիզմի տեսարաններ, հերանոսական աստվածությունների և երևք Բուդդաների պատկերներ: Բուդդայական նկարների ծագման մասին լեգենդ կա, ըստ որի՝ 10-րդ դարում, երբ բուդդայականները ճանապարհ են ընկնում դեպի Յոթ գետերի հովիտը և կանգ առնում Իլի գետի ափին, երկրաշարժ է լինում: Սկսում են ցած ընկնել ժայռերի մեծ կտորներ, և, ինչպես հերթաբար, հերոսների այլի առաջ մի կանուրջ է հայտնվում: Պատահա՞ծը բուդդայականները զննահատում են որպես աստվածային նշան և ժայռի կտորի վրա քանդակում են Բուդդայի երեք «նկար»:

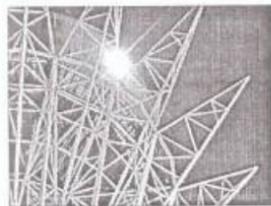
«Ոսկե մարդ»

1969թ. Իսաիկ դամբանաքմբի պեղումների ժամանակ գտնվել են սակական ռազմիկի մնացորդներ՝ հագին կենդանիների ֆիգուրներով զարդարված ոսկե հագուստ: Այս մարդը, որը հանդիսանում էր սակական առաջնորդի սերունդը, ենթադրաբար ապրել է մ.թ.ա. 6-5-րդ դդ. և մահացել 18 տարեկան հասակում: «Ոսկե մարդու» գտնվելու վայրը չի բացահայտվում, իսկ գտածոյի կրկնօրինակը ցուցադրվում է Աստանայի Ոսկու և քանկարժեք մետաղների պետական քանգարանում: «Ոսկե մարդը» դարձել է Ղազախստանի ազգային խորհրդանիշներից մեկը, նրա պատկերը զարդարում է Այմաթիի Հանրապետության հրապարակի Անկախության հուշարձանը:

կենտրոնաասիական ճարտարապետության գլուխգործոց և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի կողմից ներառվել Համաշխարհային ժառանգության ցուցակում:

Մանգիստաուի ժայռեղեն մզկիթները

Ըստ ավանդության՝ Մանգիստաու քերակղզու անապատներում ապրել ու քաղվել են 360 տոֆի իմաստուններ, որոնք դասվել են սրբերի շարքը: Այստեղ պահպանվել են քազմաթիվ ժայռափոր մզկիթներ և ստորգետնյա գերեզմանատներ: Մանգիստաուի ամենագեղեցիկ տաճարը՝ Եակպակ-Արան, փորված է քարաքոտ լանջին և ունի կառնիակա խաչի ձև: Ստորգետնյա կառույցների պատերը զարդարված են տափիական գրեթավ այս փուշ աշխարհի և կարճաժամկետ կյանքի մասին:

Բայսիրեկ

Աստանայում կառուցված Բայսիրեկի հուշարձանը մարմնավորում է հին քոչվորների տիեզերածին պատկերացումները: Բայսիրեկն իրենից ներկայացնում է Կենաց ծառը խորհրդանշող քարձր մետաղական կառուցվածք: Ամեն տարի առասպելական Սամրուկ քոչուրը ծառի սաղարթում ոսկե ձու է դնում, որն ուտում է Ալդահար վիշապը, ինչը մարմնավորում է քարու և շաքի հավերժական պայքարը: Հուշարձանի զագաթին գտնվող տեղադրված, որը խորհրդանշում է ոսկե ձուն: Բայսիրեկը անկախ պետության խորհրդանշան է, որը պահպանել է սեփական պատմական արժանույթը, ունի ամուր հիմք և նպատակաուղղված է դեպի ապագա քարգավաճում:

Այսօր Դազախաստանի յոթ հրաշալիքներն այս գարնանահրաշ երկրի հրաշքների մի փոքր մասն են կազմում, մի երկիր, որն ունի գարնանայի անցյալ, սրանչիլի ներկա և, անկասկած, վառ ապագա: Բանի որ այսպիսի հիանալի երկիրն ուղղակի չի կարող ունենալ ապագա առանց հրաշքների...

տան.
յուրօրինակ»

րներ՝
արինն Օհանյան

ոունը՝
ինքնզրացիա» ՀԿ նախագահ
պական ինքնզրացիա»
ան անդամ
ունեղիա» ՏԿԳ Կրճորեն
իա» ՏԿԳ վերլուծարան

ոն խումբ՝
ուրջունյան
պետյան
լրտյան
հանյան

իրա Մկրտչյան
ի Խաչատրյան
Լ.Խլիթ Նազարյանի
ունը՝ Արամ Ռուտոյանի

պագրությունը՝ օֆսեր:
Ծավալը՝ 12 տպ. մամուլ:
ըլ՝ 1000 օրինակ:

ակ» հրատարակչության
արանում